

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

Ἔτος 66ον

Μάρτιος - Ἀπρίλιος 2017

Τεύχος 2ον

Περιεχόμενα

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ	
Εισοδικόν	3
π. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ	
«Ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ Ἀνάστασις»	4
ΜΙΛΤΙΑΔΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ	
Ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό (Γεν. β' 4-19)	8
ΠΡΩΤ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ	
Ἐπίστασις θεολογική συμπόρευση ἀπ. Παύλου καὶ Ἰωάννη; (α)	11
π. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΡΙΩΤΟΓΛΟΥ	
Βασικά θέματα τῆς Κατήχησης. Ἡ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας	13
ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ	
Τό Ἅγιο Πνεῦμα συμπαραστάτης στή ζωὴ τῶν πιστῶν	15
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΣΚΑΛΤΣΗ	
Ὁ ἄσπασμός τῆς ἀγάπης στή θεία Λειτουργία	18
ΠΡΩΤ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΟΡΜΠΑΡΑΚΗ	
Κυριακή τῆς Σταυροπροσκυνήσεως	20
ΑΡΧΙΜ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΤΣΟΡΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ	
30 Ἀπριλίου 2017 (Πράξ. 6, 1-7)	22
ΑΡΧΙΜ. ΕΦΡΑΙΜ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ	
Θέματα Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας Α'	24
π. ΒΑΡΝΑΒΑ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ	
Ἡ μαρτυρία τῆς μιᾶς ἀληθείας σέ πολυπολιτισμική κοινωνία	26
ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΟΥΛΟΥΛΗ	
«Εἰς ταφὴν τοῖς ξένοις...» (Ματθ. 27.7)	28
ΠΡΩΤ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΛΟΝΤΟΥ	
«Ἐπί τῶν ὑψηλῶν»: Τά ἱερά ὄρη στήν Ἁγία Γραφή (Β')	31
ΠΡΩΤ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ	
Παραμορφώνοντας τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ	34
ΜΙΧΑΗΛ ΤΡΙΤΟΥ	
Νεομάρτυρες καὶ Ἑλληνική Ἐπανάσταση	36
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΟΜΠΡΟΥ	
Προεπαναστατικοί θεσμοί Ι: Ἐκκλησία	38
Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗ	
Λαϊκά λατρευτικά τῆς Ἐνορίας	42
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΜΠΟΥΜΗ	
Ἀποστολικοί Κανόνες (α')	45
Βιβλιοπαρουσίαση	46
Ἐφημεριακά	48

---

5. Μπορούμε νά διαπιστώσουμε τήν ὑπερβολική ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ γιά τόν ἄνθρωπο ὄχι μόνο ἀπό τόν σταυρό, μά καί ἀπό τά λόγια πού εἶπε ἐνῶ ἦταν καρφωμένος στόν σταυρό. Γιατί ἀκόμη καί τή στιγμή πού ἦταν σταυρωμένος καί χλευαζόταν καί φτυνόταν, ἀκόμη καί τότε ἔλεγε: «Πάτερ, συγχώρεσέ τους τήν ἁμαρτία· γιατί δέν ξέρουν τί κάνουν». Καί τήν ὥρα πού σταυρώνεται, προσεύχεται στόν Πατέρα Του γιά τούς σταυρωτές του, ἐνῶ ἐκεῖνοι ἔλεγαν ἐναντίον Του: «Ἄν εἶσαι ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ κατέβα ἀπό τόν σταυρό καί θά σέ πιστέψουμε». Καί ὁμως, γι' αὐτό δέν κατεβαίνει ἀπό τόν σταυρό, ἐπειδῆ εἶναι Υἱός τοῦ Θεοῦ, καί γι' αὐτό ἦρθε, γιά νά σταυρωθεῖ γιά τή σωτηρία μας. «Κατέβα ἀπό τόν σταυρό», τοῦ ἔλεγαν, «καί θά σέ πιστέψουμε». Λόγια ἦταν αὐτά καί προφάσεις τῆς ἀπιστίας τους. Γιατί τό νά ἀναστηθεῖ τή στιγμή πού ὁ τάφος ἦταν σφραγισμένος μέ τεράστιο λίθο, ἦταν ἔργο πολύ μεγαλύτερο ἀπ' τό νά κατέβει ἀπ' τόν σταυρό. Καί τό νά βγάλει τό Λάζαρο ἀπό τό μνημα πού ἦταν τέσσερις ἡμέρες νεκρός καί δεμένος μέ νεκρικά σάβανα, ἦταν ἔργο μεγαλύτερο ἀπ' τό νά κατεβεί ἀπ' τό σταυρό. Ἐκεῖνοι λοιπόν Τοῦ ἔλεγαν: «Ἄν εἶσαι ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, σῶσε τόν ἑαυτό σου», κι Ἐκεῖνος ἔκανε τά πάντα γιά νά σώσει ἐκείνους πού τόν ἔβριζαν καί ἔλεγε: «Συγχώρεσέ τους τήν ἁμαρτία, γιατί δέν ξέρουν τί κάνουν. Τί συνέβη λοιπόν; Συγχώρεσε τήν ἁμαρτία τους; Τή συγχώρεσε σ' ὅσους θέλησαν νά μετανοήσουν. Γιατί, ἂν δέν τούς συγχωροῦσε τήν ἁμαρτία δέ θά γινόταν ὁ Παῦλος ἀπόστολος. Ἄν δέν τούς συγχωροῦσε τήν ἁμαρτία δέ θά πίστευαν ἀμέσως τρεῖς χιλιάδες καί ἀργότερα πέντε χιλιάδες καί πολλές μυριάδες. Γιά τό ὅτι πίστεψαν πολλές μυριάδες Ἰουδαίων ἄκουσε τί λένε οἱ ἀπόστολοι στόν Παῦλο: «Βλέπεις, ἀδελφέ, πόσες εἶναι οἱ μυριάδες τῶν Ἰουδαίων πού πίστεψαν στόν Κύριο ;».

Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου: *Λόγος στόν Σταυρό καί στόν Ληστή.*
Μεταφορά στή νεοελληνική Εὐάγ. Γ. Καρακοβούνης,
Ἁποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας

Σεβαστοί πατέρες, Χριστός Ἀνάστη!

Στήν ταυτότητα τοῦ περιοδικοῦ ἀναγράφονται τά ὀνόματα τῆς νέας Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς (Σ.Ε.).

Ἡ νέα Σ.Ε. συνῆλθε σέ πρώτη σύσκεψη στίς 16 Μαρτίου 2017 στή γραφεῖα τῆς Ἐπιτροπῆς Διοικήσεως τῆς ΕΜΥΕΕ στό Συνοδικό Μέγαρο. Στήν ἀρχή ἔγινε ἐνημέρωση ἀπό τόν διευθυντή Σύνταξης τοῦ περιοδικοῦ Ἐφημέριος γιά τήν πορεία του, γιά τά προβλήματα καί τίς δυσκολίες πού ἀνακύπτουν στήν ἔκδοσή του καί γιά τίς ἀποφάσεις τῶν προηγούμενων Σ.Ε., μέ τίς ὁποῖες συμφώνησε μετά ἀπό διεξοδικό καί ἐποικοδομητικό διάλογο καί ἡ νέα Σ.Ε.

Ἡ νέα Σ.Ε. ἀσχολήθηκε ἐπίσης μέ τήν ἐμφάνιση καί τό περιεχόμενο τοῦ περιοδικοῦ, ἔθεσε τό θέμα τῆς καθυστερημένης ἀποστολῆς του, πρότεινε τόν ἐμπλουτισμό του μέ νέες στήλες καί τήν ἐπάνοδο τῆς στήλης μέ ἐρωτήσεις γιά λειτουργικά θέματα, τήν ὁποία εἶχε εἰσαγάγει ὁ μακαριστός καθηγητής Ἰ. Φουντούλης.

Γιά τόν λόγο αὐτό σᾶς προτρέπουμε καί σᾶς παρακαλοῦμε νά θέσετε στούς ὑπευθύνους γραπτῶς ἢ ἠλεκτρονικῶς στή διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ ἀπορίες ἢ ἐρωτήσεις σας γιά θέματα λειτουργικά, προκειμένου νά προωθηθοῦν πρός ἀπάντηση ἀπό τοὺς πρός τοῦτο εἰδικούς πανεπιστημιακοὺς.

Ὅπως ἀντιλαμβάνεστε στή λατρεία ἢ Ἐκκλησία «σημαίνεται ἐν τοῖς μυστηρίοις» στή θεία Λειτουργία, ὅποτε ὁ τρόπος τέλεσῆς της ἄπτεται τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖον ἀντιλαμβανόμαστε τόν ἴδιο τόν Θεό, τόν συνάνθρωπο καί τήν κτίση, ἄπτεται σέ τελευταία ἀνάλυση τοῦ γεγονότος τῆς σωτηρίας μας.

Ἀλέξανδρος Κατσιάρας
Διευθυντής Σύνταξης

«Ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ Ἀνάστασις»*

π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ

Η ΕΝΣΑΡΚΩΣΙΣ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἦταν μιά ἀπόλυτη φανέρωσις τοῦ Θεοῦ. Ἦταν, πρωταρχικά, ἡ ἀποκάλυψις τῆς ζωῆς. Ὁ Χριστός εἶναι «ὁ Λόγος τῆς Ζωῆς» (Α' Ἰωάν. 1,1). Ἡ ἐνσάρκωσις καθ' ἑαυτήν, ἀπό μιά ἄποψι ἦταν ἡ ἐμφύχωσις τοῦ ἀνθρώπου ὅπως καὶ ἡ ἀνάστασις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Κατὰ τὴν ἐνσάρκωσι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δέν χρίσθηκε ἀπλῶς σέ οἰκεία καὶ «ὑποστατική» ἔνωσι μέ τὴν ἴδια τὴ Θεότητα. Στὴν ἀνύψωσι αὐτῆ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως σέ μιά διαρκῆ ἐπικοινωνία μέ τὴ Θεία Ζωή, οἱ Πατέρες τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, ὁμόφωνα, διέβλεψαν τὴν ἴδια τὴν οὐσία τῆς σωτηρίας. «Τοῦτο σώζεται, ὃ καὶ ἐνοῦται μετὰ τοῦ Θεοῦ», λέγει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Καὶ ὅ,τι δέν ἐνωθῆ κατ' αὐτόν τὸν τρόπο, δέν θά σωθῆ καθόλου (Ἐπιστολὴ 101 πρὸς Κληδόνιον). Αὐτό ὑπῆρξε τὸ θεμελιακὸ κίνητρο ὅλης τῆς πρώιμης θεολογίας στὸν Ἅγιο Εἰρηναῖο, στὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο, στοὺς Καππαδόκες, στὸν Ἅγιο Κύριλλο Ἀλεξανδρείας, στὸν Ἅγιο Μάξιμο τὸν Ὁμολογητῆ. Ἐν τούτοις, τὸ κορύφωμα τῆς Ἐνσαρκώσεως ὑπῆρξε ὁ Σταυρός, ὁ θάνατος τοῦ Ἐνσαρκωμένου Κυρίου. Ἡ Ζωὴ ἀποκαλύφθηκε πλή-

ρως μέσα στό θάνατο. Τοῦτο εἶναι τὸ παράδοξο μυστήριον τῆς Χριστιανικῆς πίστεως: ἡ ζωὴ διὰ τοῦ θανάτου, ἡ ζωὴ ἀπὸ τὸν τάφο, τὸ Μυστήριον τοῦ ζωηφόρου τάφου. Καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἀναγεννῶνται μέσα στὴν ἀληθινὴ καὶ αἰώνια ζωὴ μόνο διὰ τοῦ βαπτισματικοῦ θανάτου καὶ τῆς ταφῆς τοῦ Χριστοῦ· ἀναγεννῶνται ἐν Χριστῷ μέσα στὴν κολυμβήθρα τοῦ βαπτίσματος (Ρωμ. 6, 3-5). Αὐτός εἶναι, ἀκριβῶς, ὁ ἀμετάθετος νόμος τῆς ἀληθινῆς ζωῆς. «Ὁ σπείρεις, οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ» (Α' Κορ. 15,36). Ἡ σωτηρία ὀλοκληρώθηκε στό Γολγοθᾶ, ὅχι στό Θαβῶρ, ἄν κι ἐκεῖ ἀκόμη ἔγινε λόγος γιὰ τὸν Σταυρό τοῦ Χριστοῦ (Λουκ. 9,31). Ὁ Χριστός ἔπρεπε νά πεθάνῃ, γιὰ νά κληροδοτήσῃ στὴν ἀνθρωπότητα τὴν πληρότητα τῆς Ζωῆς. Τοῦτο δέν ἦταν ἀναγκαιότητα τοῦ κόσμου. Ἦταν ἀναγκαιότητα τῆς Θείας Ἀγάπης, ἀναγκαιότητα τῆς Θείας τάξεως. Τὸ μυστήριον αὐτὸ δέν μποροῦμε νά κατανοήσουμε. Γιατί ἔπρεπε ἡ ἀληθινὴ ζωὴ νά ἀποκαλυφθῆ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ «Ἐνός», πού εἶναι «ἡ Ἀνάστασις καὶ ἡ Ζωή»; Μόνη ἀπάντησις εἶναι ὅτι ἡ σωτηρία ἔπρεπε νά εἶναι νίκη ἐπὶ τοῦ θανάτου, ἐπὶ τῆς θνητότητος τοῦ ἀνθρώπου.

* Ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ: Θέματα Ὁρθοδόξου Θεολογίας, «Ἄρτος Ζωῆς», μτφρ. Ἀντώνης Κουμάντος, Ἀθήνα 1989, σσ. 101-105.

Ὁ ἔσχατος ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου ἦταν, ἀκριβῶς, ὁ θάνατος. Ἡ Λύτρωσις δὲν ἦταν οὔτε ἡ ἄφεσις τῶν ἀμαρτημάτων, οὔτε ἡ «καταλλαγή» τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό. Ἦταν ἡ ἐλευθέρωσις ἀπό τήν ἀμαρτία καί τόν θάνατο. «Ἡ μετάνοια δὲν σώζει ἀπό τήν κατάστασι τῆς φύσεως (μέσα στήν ὁποία ὁ ἄνθρωπος ἔχει περιπέσει διά τῆς ἀμαρτίας), ἀπλῶς διακόπτει τήν ἀμαρτία», λέγει ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος. Γιατί ὁ ἄνθρωπος μέ τήν ἀμαρτία «βυθίσθηκε ὀλόκληρος μέσα στή διαφθορά». Τό ἔλεος, ὅμως, τοῦ Θεοῦ δὲν μποροῦσε νά ἀφήσῃ «ἐκεῖνα τά πάλαι ποτέ λογικά πλάσματα, τά μετέχοντα τοῦ Λόγου, νά καταστραφοῦν καί νά ἐπανέλθουν στήν ἀνυπαρξία διά τῆς διαφθορᾶς». Ἔτσι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ «κενώθηκε» καί ἐνσαρκώθηκε, ἀνέλαβε τό σῶμά μας, «ὥστε, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἔπεσε στή φθορά, Αὐτός νά κατορθώσῃ νά τόν ἐπαναφέρῃ στήν ἀφθαρσία, καί νά τόν ζωοποιήσῃ, ἀπό τό θάνατο μέ τήν πρόσληψι τοῦ σώματός του καί μέ τή χάρι τῆς Ἀναστάσεως, ἐκδιώκοντας τό θάνατο, ὅπως ἡ φωτιά τό ἄχυρο» (*Περὶ Ἐνανθρωπήσεως* 6-8). Ἔτσι, σύμφωνα μέ τόν Ἅγιο Ἀθανάσιο, ὁ Λόγος ἔγινε σάρξ γιά νά ἀπαλείψῃ τή «φθορά» τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ὁ θάνατος, ὅμως, δὲν καταργεῖται μέ τήν παρουσία τῆς ζωῆς στό θνητό σῶμα ἀλλά μᾶλλον μέ τόν ἐκούσιο θάνατο τῆς Ἐνσάρκου Ζωῆς. Ὁ Λόγος ἐνσαρκώθηκε, ἐπειδὴ ἡ σάρξ ἦταν θνητή. Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος τονίζει πολύ χαρακτηριστικά: «Γιά νά δεχθῇ τό θάνατο προσέλαβε τό σῶμα», ἢ γιά νά μνημονεύσουμε καί τήν παρατήρησι τοῦ Τερτυλλιανοῦ, «*forma moriendi causa nascendi est*» (*De carne Christi* 6).

Ἡ ἔσχατη αἰτία τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ πρέπει νά ἀναζητηθῇ στή θνητότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Χριστός, ἐπειδὴ ὑπέστη τόν θάνατο, τόν διά - πέρασε καί ὑπερνίκησε τή θνητότητα καί τή φθορά. Ἐζωοποίησε τόν ἴδιο τόν θάνατο. «Θανάτω θάνατον πατήσας». Ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ, ἐπομένως, εἶναι ἡ προέκτασις τῆς Ἐνσαρκώσεως. Ὁ θάνατος ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ἔφερε ἀποτελέσματα ὄχι ὡς ὁ θάνατος τοῦ Μόνου Ἀμώμου, ἀλλά ὡς ὁ θάνατος τοῦ Ἐνσαρκωθέντος Λόγου. «Εἶχαμε ἀνάγκη ἐνός Ἐνσάρκου Θεοῦ, Ἐνός Θεοῦ προωρισμένου εἰς θάνατον, γιά νά κατορθώσουμε νά ζήσουμε», γιά νά χρησιμοποιήσουμε τήν τολμηρή αὐτή καί ἐκπληκτική φράσι τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ (Λόγος 45, εἰς τό Ἅγιον Πάσχα, 28: ἐδεήθημεν Θεοῦ σαρκουμένου καί νεκρουμένου). Δέν ἦταν ἄνθρωπος αὐτός πού ἀπέθανε ἐπάνω στό Σταυρό. Στόν Χριστό δὲν ὑπάρχει ἀνθρώπινη ὑπόστασις. Ἡ προσωπικότητά Του ἦταν θεία καί ὅμως ταυτόχρονα ἐνσαρκωμένη. «Γιατί Αὐτός, πού ὑπέφερε, δέν ἦταν κάποιος κοινός ἄνθρωπος, ἀλλά ὁ Θεός, πού ἔγινε ἄνθρωπος, καί πού ἀγωνίσθηκε τόν ἀγῶνα τῆς ὑπομονῆς», λέγει ὁ Ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων (*Κατηχήσεις* 13,6). Θά ἦταν, ἴσως, σωστό νά λεχθῇ ὅτι ὁ Θεός ἀπέθανε ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ μόνο κατά τήν ἀνθρώπινη φύσι Του (πού ἦταν τῆς ἰδίας οὐσίας μέ τή δική μας). Ἦταν ὁ ἐκούσιος θάνατος τοῦ Ἐνός, πού ἦταν ὁ Ἰδιος ἡ Αἰώνια Ζωή. Πραγματικά, ἓνας ἀνθρώπινος θάνατος, ἓνας θάνατος «σύμφωνος πρός τήν ἀνθρώπινη φύσι», καί, ὅμως, θάνατος μέσα στήν ὑπόστασι τοῦ Λόγου, τοῦ

Ἐνσαρκωθέντος Λόγου. Δηλαδή ἕνας ἀναστάσιμος θάνατος. «Βάπτισμα δέ ἔχω βαπτισθῆναι» (Λουκ. 12,50). «Ἦταν ὁ θάνατος ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, καί τό αἷμα, πού χύθηκε μέ τό ὅποιο ὁ ἴδιος ὁ Χριστός βαπτίσθηκε», ὅπως λέγει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός (Λόγος 37,17). Αὐτός ὁ θάνατος ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, ὡς βάπτισμα αἵματος, εἶναι ἡ βαθύτερη οὐσία τοῦ λυτρωτικοῦ μυστηρίου τοῦ Σταυροῦ.

Τό βάπτισμα εἶναι καθαρισμός. Καί τό βάπτισμα τοῦ Σταυροῦ εἶναι ὁ καθαρισμός τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, πού ἀκολουθεῖ τήν ὁδὸ τῆς ἀποκαταστάσεως στήν Ἰπόστασι τοῦ Ἐνσάρκου Λόγου. Τοῦτο εἶναι λουτρό τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μέσα στό αἷμα τῆς θυσίας τοῦ Θεοῦ Ἄμνου, καί πρωταρχικά, μάλιστα, λουτρό τοῦ σώματος, ὄχι μόνο τῶν ἀμαρτιῶν ἀλλά τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας καί τῆς ἰδίας τῆς θνητότητας. Εἶναι τό λουτρό προπαρασκευῆς γιά τή μέλλουσα ἀνάστασι, ἕνα λουτρό τῆς ὅλης ἀνθρωπίνης φύσεως, ἕνα λουτρό τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος στό πρόσωπο τοῦ νέου καί μυστικοῦ Πρωτοτόκου, τοῦ «Ἐσχάτου Ἀδάμ». Αὐτό εἶναι τό βάπτισμα δι' αἵματος τῆς Ἐκκλησίας, καί, πραγματικά, ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου. «Ἐξαγνισμός ὄχι γιά ἕνα ἐπί μέρους τμήμα τῆς ἀνθρωπότητος, οὔτε γιά ἕνα σύντομο χρονικό διάστημα, ἀλλά γιά ὀλόκληρη τήν Κτίσι καί γιά τήν αἰωνιότητα», γιά νά παραθέσουμε τόν Ἅγιο Γρηγόριο τόν Ναζιανζηνό γιά μιὰ ἀκόμη φορά (Λόγος 45, 13).

Ὁ Κύριος ἀπέθανε ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ. Ἦταν ἕνας ἀληθινός θάνατος. Ὅχι, ὅμως, ἀπόλυτα ὅμοιος μέ τό δικό μας

θάνατο, ἀπλῶς γιά τό λόγο ὅτι ἦταν ὁ θάνατος τοῦ Ἐνσάρκου Λόγου, ὁ θάνατος μέσα στήν ἀδιαίρετη Ἰπόστασι τοῦ Λόγου, πού ἔγινε ἄνθρωπος, ὁ θάνατος τῆς «ἐνυποστάτου» ἀνθρωπότητος. Τοῦτο, βέβαια, δέν μεταβάλλει τόν ὄντολογικό χαρακτῆρα τοῦ θανάτου ἀλλά μεταβάλλει τό νόημά του, τή σημασία του. Ἡ Ἰποστατική Ἐνωσις» οὔτε διακόπηκε οὔτε καταστράφηκε ἀπό τόν θάνατο· ἔτσι καί ἡ ψυχὴ καί τό σῶμα, μετά τόν χωρισμό τους, ἔμειναν ἐνωμένα διὰ τῆς Θεϊότητος τοῦ Λόγου, ἀπό τήν ὅποια οὔτε ἡ ψυχὴ οὔτε τό σῶμα ἀποχωρίσθηκαν ποτέ. Ἦταν ἕνας «ἀδιάφθορος θάνατος», πού ὑπερνίκησε τή «φθορά» καί τή «θνητότητα» καί ἔτσι ἐγκαινίασε τήν ἀνάστασι. Ὁ ἴδιος ὁ θάνατος τοῦ Ἐνσάρκου Λόγου ἀποκαλύπτει τήν ἀνάστασι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως (Ἀγ. Ἰωάν. τοῦ Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις Ὁρθοδόξου Πίστεως 3, 27· προβλ. Ὁμιλία εἰς τό Μέγα Σάββατον 29). «Σήμερα τελοῦμε τήν Θεία Εὐχαριστία, γιατί ὁ Κύριός μας προσηλώθηκε ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ», διακηρύττει σέ ὀξεῖα διατύπωσι ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (Εἰς τόν σταυρόν καί εἰς τόν ληστήν, Ὁμιλία 1). Ὁ θάνατος ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ εἶναι νίκη ἐπὶ τοῦ θανάτου, ὄχι μόνο ἐπειδὴ ἀκολουθεῖ ἡ Ἀνάστασις, ἀλλά καί ἐπειδὴ εἶναι ἡ νίκη αὐτός καθ' ἑαυτόν. Ἡ Ἀνάστασις ἀποκαλύπτει μόνο καί παρουσιάζει τή νίκη πού κερδήθηκε ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ. Ἡ νίκη αὐτὴ ἔχει ἤδη τελεσιουργηθῆ μέ τήν κίνηση τοῦ Θεανθρώπου, «Σὺ ἀπέθανες καί ἐμὲ ἐζωοποίησες». Ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός γράφει: «Καταθέτει τή ζωὴ Του, ἔχει, ὅμως, τή δύναμι νά τήν ἐπανακτή-

ση: τό καταπέτασμα σχίζεται, διότι ανοίγονται οί μυστικές πύλες τοῦ οὐρανοῦ· οί πέτρες σχίζονται, οί νεκροί ἐγείρονται... Ἀποθνήσκει, ἀλλά δίδει ζωή, καί διά τοῦ θανάτου Του ἀφανίζει τόν θάνατο. Ἐνταφιάζεται, ἀλλά πάλι ἐγείρεται. Κατεβαίνει στόν Ἄδη, ἀλλά ἀνεγείρει τίς ψυχές» (Λόγος 41).

Τό μυστήριο αὐτό τοῦ ζωοποιοῦ Σταυροῦ ἐορτάζεται εἰδικά τό Μ. Σάββατο. Εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς «εἰς Ἄδου καθόδου». Καί ἡ «εἰς Ἄδου κάθοδος» εἶναι ἤδη ἡ Ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Διά τοῦ θανάτου Του ὁ Χριστός συναριθμεῖται μεταξὺ τῶν νεκρῶν. Τοῦτο εἶναι ἡ καινούρια προέκτασις τῆς Ἐνσαρκώσεως. Ὁ Ἄδης εἶναι, ἀκριβῶς, ὁ ζόφος καί ἡ σκιά τοῦ θανάτου, ἓνας τόπος ἀγωνίας, μᾶλλον, τῶν θνητῶν, παρά βασιανιστηρίων, ἓνα σκοτεινόν «sheol», ἓνας τόπος ἀπελπισμένης ἀπο-σωματώσεως καί ἀποσαρκώσεως, πού ἀμυδρά, μόνο, καί ἐλάχιστα φωτίσθηκε ἀπό τίς πλάγιες ἀκτίνες τοῦ Ἥλιου, πού δέν εἶχε ἀκόμη ἀνατελεῖ, ἀπό τήν ἐλπίδα καί τήν προσδοκία, πού ἦταν ἀκόμη ἀνεκπλήρωτη. Ὁ θάνατος ἦταν ἓνα εἶδος ὄντολογικῆς ἀνεσιότητος τῆς ψυχῆς, πού, κατά τό χωρισμό τοῦ θανάτου ἔχασε τή δυνατότητα νά εἶναι ἀληθινή ἐντελέχεια τοῦ ἰδίου τοῦ σώματός της, ὁ θάνατος ἦταν ἡ ἀπελπισία τῆς «πεπτωκυίας» καί διεφθαρμένης φύσεως. Δέν ἦταν «χῶρος», ἀλλά μᾶλλον πνευματική κατάστασις: «Ἐν φυλακῇ πνεύματα» (Α΄ Πέτρ. 3,19). Σ' αὐτή τή φυλακῇ σ' αὐτήν τήν «Κόλασι»

κατήλθε ὁ Λυτρωτής καί Κύριος. Ἀνάμεσα στόν ζόφο τοῦ παγεροῦ θανάτου ἔλαμψε τό ἄσβεστο φῶς τῆς Ζωῆς, τῆς Θείας Ζωῆς. Ἡ «εἰς Ἄδου κάθοδος» εἶναι ὁ θρίαμβος τῆς Ζωῆς μέσα στήν ἀπελπισία τῆς ἀποσυνθέσεως, εἶναι ἡ νίκη ἐπί τοῦ θανάτου. «Δέν ἀπέθανε τό σῶμα ἐπειδῆ ἐνυπῆρχε στόν Λόγο κάποια φυσική ἀδυναμία, ἀλλά γιά νά ὑπερνικηθῇ ὁ θάνατος μέ τή δύναμι τοῦ Σωτῆρος», λέγει ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος (Περί τῆς Ἐνανθρωπήσεως 26). Τό Μ. Σάββατο εἶναι σημαντικώτερο ἀπό τόν ἔσπερινό τοῦ Πάσχα. Εἶναι τό «Εὐλογημένον Σάββατον», τό «Ἅγιον Σάββατον», κατά τή φράσι τοῦ Ἁγίου Ἀμβροσίου. «Τοῦτο γάρ ἐστι τό εὐλογημένον Σάββατον· αὕτη ἐστίν ἡ τῆς καταπαύσεως ἡμέρα, ἐν ἣ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ» (ὕμνος τοῦ ἔσπερινοῦ τοῦ Μ. Σαββάτου κατά τό Ὁρθόδοξο τυπικό). «Ἐγώ εἰμι ὁ πρῶτος καί ὁ ἔσχατος καί ὁ ζῶν, καί ἐγενόμην νεκρὸς καί ἰδοὺ ζῶν εἰμι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, καί ἔχω τὰς κλεῖς τοῦ θανάτου καί τοῦ ἄδου» (Ἀποκ. 1, 17-18).

Ἡ Χριστιανική «ἐλπίδα τῆς ἀθανασίας» στηρίζεται καί κατοχυρώνεται στή νίκη τοῦ Χριστοῦ καί ὄχι σέ κάποια «φυσική» δωρεά. Τοῦτο σημαίνει ἐπίσης ὅτι ἡ ἐλπίδα αὐτή ἔχει τίς ρίζες της σέ ἓνα ἱστορικό γεγονός, στήν ἱστορική αὐτο-ἀποκάλυψι τοῦ Θεοῦ, καί ὄχι σέ κάποια στατική διάθεσι ἢ σύστασι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό (Γεν. β' 4-19)

Ἑσπερινός τῆς Πέμπτης τῆς Α' Ἑβδομάδας τῶν Νηστειῶν

Μιλτιάδη Κωνσταντίνου

Κοσμήτορας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Η ΕΝΟΤΗΤΑ Γεν. β' 4^β-25 συνιστᾶ δευτέρη, διαφοροτική ἀπό ἐκείνη τῆς ἐνότητος Γεν. α' 1-β' 4^α, ἀφήγηση γιά τή δημιουργία τοῦ κόσμου, πού ἔχει ὡς στόχο τή θεολογική θεώρηση τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό καί τῶν ἀνθρώπων μεταξύ τους. Ἡ δημιουργία κατὰ τήν ἀφήγηση αὐτή συντελεῖται κυρίως σάν ἄρδευση μιᾶς ἐρήμου. Ἀπουσιάζει τελείως ἡ ἰδέα τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ἀπό τό χάος σέ ἑπτά μέρες, δέν ἀναφέρεται ἡ θάλασσα καί ἡ ζωῆς, οὔτε ὁ κόσμος τῶν οὐρανίων σωμάτων. Ἀναλυτικότερα, μετά ἀπό τήν εἰσαγωγική πρόταση πού συνδέει τίς δύο ἀφηγήσεις, ἡ δευτέρη ἀφήγηση ἀρχίζει μέ τή διαπίστωση ὅτι σειρά ἀπό πράγματα πού θεωροῦνται αὐτονόητα καί ἀπαραίτητα γιά τή ζωῆ, δέν ὑπάρχουν ἀκόμη· δέν ὑπάρχουν φυτά, δέν ἔχει βρέξει καί δέν ὑπάρχει ἄνθρωπος γιά νά καλλιεργήσει τή γῆ. Ἐφ' ὅσον ἐδῶ ἡ γῆ περιγράφεται ὡς ἄγονη καί ξερή περιοχή, γίνεται λόγος ὄχι γιά ἀπόσυρση τῶν ὑδάτων, ὅπως στό Γέν. α' 9, ἀλλά γιά ἄρδευση. Πηγὴ ἀναβλύζει ἀπό τή γῆ καί ἀρδεύει ὅλη τήν ἐπιφάνειά της. Τό πρῶτο ζωντανό ὄν πού δημιουργεῖ ὁ Θεός εἶναι ἕνας ἄνδρας. Βάση γιά τήν περιγραφή τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου στήν ἀφήγηση αὐτή ἀποτελεῖ ἡ παράσταση τῆς πλάσης του ἀπό τή γῆ. Οἱ

ἀντίστοιχες ἐβραϊκές λέξεις τοῦ πρωτοτύπου κειμένου γιά τούς ὄρους «ἄνθρωπος» καί «γῆ» εἶναι «ἀδάμ» καί «ἀδάμα». Ἡ κοινή ρίζα τους δηλώνει μέ τόν παραστατικότερο τρόπο τήν προέλευση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τή γῆ καί τήν ἄμεση ἐξάρτησή του ἀπό τόν Θεό. Ὁ ἄνθρωπος κατασκευάζεται ἀπό τό εὐτελέστερο ὑλικό (χοῦς ἀπό τῆς γῆς), καί μόνον ὅταν ὁ Θεός «ἐνεφύσησεν εἰς τό πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν ζωῆς», γίνεται «ψυχὴ ζῶσα». Ὁ ὄρος «ψυχὴ» δηλώνει γενικά τόν ζωντανό ὀργανισμό. Ὁ ὄρος «πνοή ζωῆς» δηλώνει τόν φορέα μέ τόν ὁποῖο μεταβιβάζεται ἀπό τόν Θεό ἡ ζωὴ στή νεκρὴ ὕλη. Κάθε ζωντανό ὄν, ἄνθρωπος ἢ ζῶο, διαθέτει «πνοή ζωῆς» (πρβλ. Γεν. ζ' 22· Ἐκκ. γ' 19-21· Ψαλ. ργ' 29). Κατά συνέπεια, ἡ ὑπαρξὴ του ἐξαρτᾶται ἀπόλυτα ἀπό τόν ζωοδότη Θεό.

Ἡ ξεχωριστὴ ὁμως θέση πού ὁ Θεός ἐπιφυλάσσει γιά τό πλάσμα του μέσα στόν κόσμο καθίσταται ἀμέσως ἐμφανῆς ἀπό τό ἐπόμενο δημιουργημά του, πού θά ἀποτελέσει τό περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου. Σύμφωνα μέ τό κείμενο, «ἐφύτευσεν ὁ Θεός παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολάς καί ἔθετο ἐκεῖ τόν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασεν» (Γεν. β' 8). Ἡ φράση αὐτή, παρὰ τή συντομία της, περιλαμβάνει ὅλα ἐκείνα τά στοιχεῖα πού θά ἐπέτρεπαν στόν ἀναγνώστη νά φαντα-

στεί τήν ὁμορφιά τοῦ τόπου πού ὁ Θεός ἐτοίμασε γιά κατοικία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ λέξη τοῦ πρωτοτύπου (ἔδεν), πού τό Ο΄ ἀποδίδει ὡς «Ἐδέμ», εἶναι σουμεριακή καί σημαίνει «καλλιεργήσιμη γῆ»· ὑπάρχει ὅμως μιᾶ ὁμόηχη ἑβραϊκή λέξη, πού σημαίνει «ἀγαλλίαση». Ἔτσι, λίγο παρακάτω (β΄ 15) τό Ο΄ ἀποδίδει τόν ὄρο ὄχι πλέον ὡς τοπωνύμιο, ἀλλά ὡς οὐσιαστικό: «παράδεισος τῆς τρυφῆς». Ἡ ἔκφραση «ἐν Ἐδέμ κατά ἀνατολάς», πού προέρχεται ἀπό κατά λέξη μετάφραση τοῦ πρωτότυπου ἑβραϊκοῦ κειμένου, σημαίνει «στά ἀνατολικά τῆς Ἐδέμ». Ἡ δύση θεωρεῖται, σύμφωνα μέ τίς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς, ὁ χῶρος ὅπου κυριαρχεῖ ὁ θάνατος, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ ἀνατολή συμβολίζει τή ζωή. Στά ἀνατολικά λοιπόν τῆς Ἐδέμ, στό καλύτερο δηλαδή μέρος ἑνός τόπου πού τό ὄνομά του θυμίζει εὐτυχία, φύτεψε ὁ Θεός ἕνα «παράδεισο». Ἡ λέξη αὐτή εἶναι περσικῆς προέλευσης. Δηλώνει μεγάλο κῆπο μέ πολλά δένδρα καί διάφορα φυτά. Εὐκόλα μπορεῖ νά φανταστεῖ κανεῖς τήν ἐντύπωση πού προξενοῦσε τούς Ἰσραηλίτες ἡ παραπάνω φράση, ἂν λάβει ὑπόψη του τήν ξερή καί φτωχή σέ βλάστηση περιοχή τῆς Ἰουδαίας.

Ἄνάλογο στόχο ὑπηρετεῖ καί ἡ παράθεση στούς στίχους 10-14 μιᾶς ἀρχαιοτάτης περιγραφῆς τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Ὁ ἀριθμός τέσσερα συμβόλιζε τήν παγκοσμιότητα. Οἱ βασιλιάδες τῆς Μεσοποταμίας ἔφεραν τόν τίτλο «Βασιλιάς τῶν τεσσάρων περιοχῶν τῆς γῆς». Ἐφ' ὅσον λοιπόν οἱ τέσσερις ποταμοί πού ἀρδεύουν τίς τέσσερις περιοχές τῆς γῆς, ὁλόκληρο δηλαδή τόν κόσμο, πηγάζουν ἀπό τόν παράδεισο, ἄρα ἡ συντή-

ρηση ὁλόκληρης τῆς γῆς ἐξαρτᾶται ἀπό τόν Θεό. Στόχος ἐπομένως τῆς συγκριμένης περικοπῆς δέν εἶναι νά δώσει πληροφορίες γιά κάποια γεωγραφική περιοχή πού ἔθεωρεῖτο τόπος κατοικίας τοῦ ἀρχέγονου ἀνθρώπου, ἀλλά νά περιγράψει τήν κατάσταση τοῦ πρώτου ἀνθρώπου καί κυρίως τή σχέση του μέ τόν Θεό. Ὁ καλύτερος τρόπος γιά τήν ἐπίτευξη τοῦ στόχου αὐτοῦ εἶναι ἡ χρήση εἰκόνων. Ἔτσι, ἡ ἀρμονική σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό παριστάνεται μέ τήν εἰκόνα μιᾶς εὐτυχισμένης ζωῆς σέ ἕνα πανέμορφο κῆπο μέ πολλά ὀπωροφόρα δένδρα καί νερά.

Σκοπός τοῦ ἀνθρώπου μέσα στόν παράδεισο εἶναι «ἐργάζεσθαι αὐτόν καί φυλάσσειν» (Γεν. β΄ 15). Μέ τή φράση αὐτή δηλώνεται παραστατικά ἡ θέση πού ὁ Θεός ἐπιφυλάσσει γιά τόν ἄνθρωπο πάνω στή γῆ. Ἀναλύοντας τή σχετική ἔκφραση ὁ ἅγιος Συμεών ὁ νέος θεολόγος, τονίζει ὅτι οἱ δύο αὐτές λέξεις ἀποτελοῦν ἀλληλένδετες ἔννοιες, πού ἀναφέρονται στά δικαιώματα ἀλλά καί στίς ὑποχρεώσεις τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στό περιβάλλον πού ζεῖ. Ἡ σωστή σχέση καί χρησιμοποίηση τῆς κτίσης, δηλαδή τό «ἐργάζεσθαι», ὑπονοεῖ ἀπαραίτητα καί τό καθῆκον τῆς περαιτέρω προστασίας καί τῆς συντήρησης τῆς κτίσης, δηλαδή τό «φυλάσσειν». Ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νά ἐργάζεται ὑπεύθυνα καί νά ἀσκεῖ τό παραγωγικό καί δημιουργικό του ἔργο ὡς ἀντιπρόσωπος καί οἰκονόμος τοῦ Θεοῦ, ἀλλά καί ὡς ἐπιστάτης καί φύλακας τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ὅπως ὁ Θεός φροντίζει καί συντηρεῖ τή δημιουργία ὁλόκληρη, κατά ἀνάλογο τρόπο στόν ἄνθρωπο ἀνατίθεται ἡ φροντίδα τοῦ παραδείσου.

Ἡ ὅλη περιγραφή τῶν σχέσεων τοῦ Θεοῦ μέ τόν ἄνθρωπο στά δύο πρῶτα κεφάλαια τῆς Γενέσεως διαφοροποιεῖται πλήρως ἀπό τούς μύθους τῆς Μεσοποταμίας, σύμφωνα μέ τούς ὁποίους ἡ σχέση τοῦ θεοῦ μέ τόν ἄνθρωπο εἶναι σχέση ἀφέντη-δούλου, ἀφοῦ σκοπός τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νά ὑπηρετεῖ τούς θεούς προσφέροντας τίς ἀπαιτούμενες ἀπό αὐτούς θυσίες. Γι' αὐτό ἀπό τίς θρησκευεῖς τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν λαῶν ἀπουσιάζει ὅποιαδήποτε σύνδεση τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς μέ τήν ἠθική. Ἐφ' ὅσον οἱ ἄνθρωποι ἐκτελοῦν τακτικά τά θρησκευτικά τους καθήκοντα, οἱ θεοί εἶναι εὐχαριστημένοι καί δέν ἐπεμβαίνουν τήν καθημερινή τους ζωή. Ἀντίθετα, στή βιβλική παράδοση ἡ περιγραφή τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου παραπέμπει στίς σχέσεις πατέρα-γιοῦ. Ὅπως, δηλαδή, ὁ γιός εἶναι εἰκόνα τοῦ πατέρα του, ἔτσι καί ὁ ἄνθρωπος εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καί ὅπως ὁ πατέρας παραχωρεῖ στόν γιό του τήν περιουσία του, ἔτσι καί ὁ Θεός, ὡς κύριος ὅλης τῆς δημιουργίας, παραχωρεῖ στόν ἄνθρωπο τήν κυριαρχία πάνω σέ ὅλα τά δημιουργήματα. Κι ἀκόμη, ὅπως ὁ γιός ὀφείλει τήν ὑπαρξή του στόν πατέρα του, ἀλλά ἡ σχέση του μαζί του καθορίζεται ἀπό τίς δικές του ἐπιλογές, κατά ἀνάλογο τρόπο ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό καθορίζεται ἀπό τίς ἐπιλογές τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐφ' ὅσον ἡ ὅλη ἀφήγησις ἔχει ἀνθρωποκεντρικό χαρακτήρα, ἡ δημιουργία τῶν ζώων (β' 18-20) συνδέεται μέ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου. Τό κείμενο ἀρχίζει

μέ διαπίστωση ἀπό τήν πλευρά τοῦ Θεοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ μόνος καί αὐτό θεωρεῖται ὡς «οὐ καλόν». Ἔτσι, πλάθονται ἐπίσης ἀπό τή γῆ τά ζῶα, γιά νά ἐλαττώσουν αὐτή τή μοναξιά. Τό γεγονός ὅτι τά ζῶα δημιουργοῦνται κατά τόν ἴδιο μέ τόν ἄνθρωπο τρόπο, ἀπό τή γῆ, κάνει δυνατή τήν πιθανότητα νά βρεθεῖ ἀνάμεσα σ' αὐτά κάποιος σύντροφος τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτό, ὀδηγοῦνται ἀπό τόν Θεό τά ζῶα μπροστά στόν ἄνθρωπο, ἀλλά ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει νά τά ὀνοματοδοτήσει ὅλα. Αὐτό, κατά τίς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς, σημαίνει ὅτι εἶναι ἀνώτερος ἀπό ὅλα, καθῶς ὅποιος δίνει ὄνομα σέ κάποιον ἢ κάτι ἔχει ἀπόλυτη ἐξουσιαστική δύναμη πάνω του.

Οἱ ἔντονα ἀνθρωπομορφικές εἰκόνες τῆς ὅλης περιγραφῆς φαίνονται ἴσως στόν σύγχρονο καί ἀμύητο στή βιβλική γλῶσσα ἀναγνώστη ἀπλοϊκές. Μέσα ἀπό αὐτές ὁμως κατορθώνει ὁ βιβλικός συγγραφέας νά διακηρύξει τή θεολογική του θέση, ὅτι ὁ Θεός περιβάλλει μέ ἰδιαιτέρα φροντίδα τόν ἄνθρωπο καί τοῦ προσφέρει τή δυνατότητα, στόν βαθμό πού ἐκεῖνος θά δεχτεῖ νά διατηρήσει τή σχέση του μέ τόν Θεό, νά ζήσει σέ αἰώνια εὐτυχία. Ἡ ποιότητα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου δέν εἶναι συνέπεια τῆς μοίρας ἢ τῆς τύχης, ἀλλά ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικά ἀπό τήν ποιότητα τῆς σχέσης του μέ τόν Θεό. Ἔτσι, βοηθᾶ τούς ἀναγνώστες του ἀπό τήν ἀρχή νά κατανοήσουν ὅτι ὅσα θά ἀκολουθήσουν, ἀλλά καί γιά τήν παρούσα κατάστασις τοῦ κόσμου, ἀποκλειστικά ὑπεύθυνος εἶναι ὁ ἄνθρωπος μέ τίς ἐπιλογές του.

68. Ὑπάρχει θεολογική συμπίρρευση ἀπ. Παύλου καί Ἰωάννη; (α')

Πρωτ. Κωνσταντίνου Παπαθανασίου

Ἐφημ. Ἰ. Ν. Κοιμ. Θεοτόκου Παλαιοῦ Φαλήρου, Ἰ. Μ. Νέας Σμύρνης

ΜΙΑ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ἐπισκόπηση τῆς θεολογίας τοῦ ἀποστόλου Παύλου καί τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννη ἀναδεικνύει τὰ χαρακτηριστικά τῆς θεολογικῆς σκέψης ἀμφοτέρων. Ἀπό τίς ἐπιστολές τοῦ ἀπ. Παύλου διαφαίνεται ὅτι ἡ θεολογία του ἀναπτύχθηκε ἐν μέρει μέσῳ τοῦ διαλόγου μέ τούς ἰουδαίζοντες καί μέ τούς ὑποστηρικτές ἐνός τρόπου σκέψης πού ἦταν περισσότερο ἐπηρεασμένους ἀπό τόν ἐλληνιστικό στοχασμό, πού ἔδινε ἔμφαση στή σοφία, στή γνώση καί στήν ἀνθρώπινη κατάσταση. Ἀπευθύνεται σέ πιστούς πού ἀνησυχοῦν μέ ἀπειλές ἀπό ὑπερφυσικές δυνάμεις καί πού ἀντιμετωπίζουν προβλήματα προκύπτοντα μέσα ἀπό τίς συνάξεις πού ἀγωνίζονται νά μάθουν νά ζοῦν ὡς χριστιανοί σέ κοινωνία. Ἀντίστοιχα, στό κατά Ἰωάννην εὐαγγέλιο ἡ θεολογική ἐστίαση ἐντοπίζεται στήν ἀντιπαράθεση μέ τίς ἰουδαϊκές ἀρχές, πού ἀπορρίπτουν τόν Ἰησοῦ ὡς τόν Μεσσία, ἐνῶ τὰ εἰδικότερα θέματα τῆς ζωῆς τῶν πιστῶν μέσα στήν Ἐκκλησία δέν ἀποτελοῦν τό πρωταρχικό μέλημα. Ἐπομένως, θά πρέπει νά ἀναμένουμε ὅτι ὁ τρόπος ἔκφρασης τῶν δύο κορυφαίων ἱερῶν συγγραφέων τῆς Κ.Δ. μπορεῖ νά εἶναι ἐνίοτε διαφοροετικός.

1. Ὁ Θεός καί ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Εἶναι ξεκάθαρο ὅτι ἡ κατανόηση τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἴδια καί γιά τούς δύο. Γιά τόν

Παῦλο, ὅπως καί γιά τόν Ἰωάννη, ὑπάρχει ἓνας Θεός, ὁ χαρακτήρας τοῦ ὁποίου συνοψίζεται στόν τίτλο τοῦ Πατέρα. Αὐτός εἶναι ὁ Θεός τοῦ Ἰσραήλ, ὁ ὁποῖος δραστηριοποιεῖται καθ' ὅλη τήν ἱστορία τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

Γιά τόν ἀπ. Παῦλο, ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἶναι ὁ ἓνας Κύριος καί τοποθετεῖται στό ἴδιο ἐπίπεδο μέ τόν Θεό Πατέρα, ὅσον ἀφορᾷ ὄχι μόνο τή δημιουργία, ἀλλά καί τίς πνευματικές εὐλογίες πού παρέχονται στούς πιστούς. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός προϋπάρχει τοῦ κόσμου καί συνεργάζεται μέ τόν Θεό Πατέρα κατά τό ἔργο τῆς δημιουργίας. Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, πού ἀποστέλλεται ἀπό τόν Θεό στόν κόσμο γιά νά λυτρώσει τήν ἀνθρωπότητα. Μέ τόν τρόπο αὐτό διαπιστώνεται ὅτι ἀπαρνήθηκε τήν ἰσότητά του μέ τόν Θεό καί πῆρε τόν ρόλο τοῦ ὑπηρετῆ μέ τό νά γίνεῖ πραγματικός ἀνθρώπος. Σταυρώθηκε καί ἀναστήθηκε ἀπό τούς νεκρούς, ἐξυψώθηκε ὥστε νά καθίσει στό δεξιό τοῦ Θεοῦ, ὅπου βασιλεύει σήμερα, καί θά ἐπιστρέψει στό τέλος τῆς ἱστορίας γιά νά ἐπισυνάξει τούς ἀνθρώπους, νά ἀναστήσει τούς νεκρούς καί νά διενεργήσει τήν τελική κρίση καί νά βασιλέψει πάνω σέ ὅλη τήν κτίση.

Ὁ Εὐαγγ. Ἰωάννης παρουσιάζει τήν ἴδια εἰκόνα. Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ αἰώνιος

Λόγος, ὁ ὁποῖος ὑπῆρχε μέ τόν Θεό ἐξαρχῆς, πρίν ἀπό ὅλα, καί συμμετέχει στό ἔργο τῆς δημιουργίας ὅλων ὅσα δημιουργήθηκαν. Ὁ Θεός Λόγος λαμβάνει σάρκα, γίνεται ἄνθρωπος καί συμμετέχει στή ζωή τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀνθρωπότητα τοῦ Ἰησοῦ εἶναι πραγματική στόν Ἰωάννη· ὁ ὅρος «ἐνσάρκωση» δέν σημαίνει τίποτε λιγότερο ἀπό αὐτό. Ὁ Ἰωάννης περιγράφει τόν Ἰησοῦ ὡς τόν Υἱό τοῦ Θεοῦ πού στάλθηκε στόν κόσμο. Ὡς Υἱός μετέχει αὐθεντικά στήν ἔνδοξη κατάσταση μέ τόν Πατέρα, ἔρχεται στόν κόσμο, ὅπου ἡ δόξα του εἶναι ὁρατή στους μαθητές του, ἄν καί μέ διαφορετική μορφή, καί ἐπιστρέφει στόν Θεό καί στή θέση ὅπου πρίν ἀπό τήν ἐνσάρκωση καί πρίν ἀπό τή δημιουργία κατεῖχε.

2. *Τό Ἅγιο Πνεῦμα.* Γιά τόν ἀπ. Παῦλο, τό Ἅγιο Πνεῦμα ἔχει ἀρχίσει νά γίνεται ἀντιληπτό ὡς μιά προσωπική ὑπαρξη, ἡ ὁποία δύναται νά ὀνομάζεται μαζί μέ τόν Πατέρα καί τόν Υἱό. Στόν Ἰωάννη, τό Πνεῦμα ἀναγνωρίζεται ὡς ὁ Παράκλητος, ὁ ὁποῖος ἐνεργεῖ ὡς πρόσωπο καί δέν εἶναι ἀπλῶς μιά μορφή τῆς θεϊκῆς δυνάμεως.

3. *Οἱ Γραφές.* Καί ὁ Παῦλος καί ὁ Ἰωάννης ἀποδέχονται τήν αὐθεντία τῆς Ἀγίας Γραφῆς ὡς θείας ἀποκάλυψης (Ρωμ. 1,2· πρβλ. Β' Τιμ. 3,16· Ἰω. 7,19· 8,17· 10,34). Οἱ Γραφές διηγοῦνται τή συνεχή ἱστορία τῆς σχέσης τοῦ Θεοῦ μέ τήν ἀνθρωπότητα, τήν κρίση καί τή σωτηρία της. Ὁ Μωυσῆς καί οἱ προφῆτες μαρτυροῦν ἤδη τήν ἔλευση τοῦ Μεσσία καί τόν τρόπο τῆς σωτηρίας δι' Αὐτοῦ (Ρωμ. 3,21· Ἰω. 1,45). Ὁ Ἀπόστολος ἔχει πολλά νά πει γιά τόν νόμο τοῦ Μωυσῆ, διότι ἦταν ἕνα ζήτημα μέ τούς ἰουδαῖζοντες.

Αὐτό προφανῶς δέν ἰσχύει γιά τόν Ἰωάννη· ἡ ἀναφορά του στόν νόμο στό Ἰω. 1,17 δέν εἶναι –ὅπως φαίνεται– ὑποτιμητική. Ὅμοίως, τό θέμα τῶν ἔργων τοῦ νόμου παραμένει περιθωριακό (6,28-29), προφανῶς ἐπειδὴ τό θέμα τῶν ἐθνῶν, πού ὑποχρεοῦνται νά τηροῦν τόν νόμο, δέν συνιστᾷ ἕνα πρόβλημα γιά τούς ἀναγνώστες τοῦ Δ' Εὐαγγελίου.

4. *Ἡ ἀνθρωπότητα καί ἡ ἀνάγκη της.* Γιά τούς δύο ἱερούς συγγραφεῖς ἡ κύρια ἀνησυχία εἶναι τό γεγονός τῆς ἀνθρώπινης ἀμαρτίας καί τῆς θείας ἀνταπόκρισης. Ὁ Παῦλος δίνει μιά εἰκόνα τῆς ἀνθρωπότητας στήν ὁποία οἱ ἔννοιες τῆς ἀμαρτίας καί τῆς σάρκας ἀποτελοῦν βασικά ἐργαλεῖα γιά τή διδασκαλία του. Ἡ ἀμαρτία εἶναι μιά ξένη δύναμη πού ξεπερνᾷ τά ἀνθρώπινα ὄντα καί τά καθιστᾷ ἱκανά γιά τόν θάνατο. Ἡ σάρκα εἶναι ἡ ἀνθρώπινη φύση, αἰχμαλωτισμένη ἀπό τήν ἀμαρτία καί ἀνίκανη νά κάνει ὅ,τι εἶναι καλό καί σωστό.

Ὁ Ἰωάννης λειτουργεῖ μέ τήν ἴδια ἔννοια τῆς ἀμαρτίας, ἀλλά δέν ἔχει τήν ἴδια ἔννοια μέ τή σάρκα· ἀντιθέτως, λειτουργεῖ μέ διάφορες ἐκφράσεις τοῦ δυισμού, στήν ὁποία ὁ κόσμος τῶν ἀνθρώπων βρίσκεται στό σκοτάδι· σχεδιάστηκε ὡς μιά σφαῖρα στήν ὁποία βασιλεύει τό κακό, ἕνα «κάτω» βασίλειο καί διακρίνεται ἀπό τό θεῖο βασίλειο, ἐκεῖνο τοῦ οὐρανοῦ. Κάνει λόγο γιά τή θεία κρίση, ὅτι οἱ ἀνθρώποι ἔχουν ἤδη θέσει τόν ἑαυτό τους (Ἰω. 3,18)· καί γιά τούς δύο συγγραφεῖς ἡ μέλλουσα κρίση εἶναι μιά ἀναγνώριση τῆς ὑπάρχουσας κατάστασης τῆς ἀνθρωπότητας καί τό ζήτημα εἶναι ἡ ἀμαρτία πού ὀδηγεῖ στόν θάνατο (βλ. Α' Ἰω. 5,16-17).

49. Βασικά θέματα τῆς Κατήχησης Ἡ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας

π. Ἀλεξάνδρου Καριώτογλου

ΑΦΟΥ ΣΧΕΔΟΝ ἔξαντλήσαμε τίς γνώσεις πού πρέπει νά ἔχει ἕνας κατηχούμενος γιά τόν Τριαδικό Θεό, τήν Ἐκκλησία καί τή σχέση τοῦ πιστοῦ μέ αὐτήν, εἶναι καιρός νά περάσουμε στό καίριο θέμα τῆς λατρείας. Μέσα ἀπό αὐτό διέρχεται καί ἡ γενική στάση μας καί τό ἦθος, τό ὁποῖο θά χρειαστεῖ νά μεταδώσει ὁ κατηχητής στόν κατηχούμενο. Ἡ γνώση τρόπου τέλεσης καί τοῦ νοήματος βασικῶν στιγμῶν τῆς λατρείας εἶναι δυνατό νά σταθεῖ ἀφορμή νά κατανοήσει ὁ κατηχούμενος θέματα ἀγιογραφικά, δογματικά, ἐκκλησιολογικά καί πρακτικῆς τῆς πνευματικῆς ζωῆς.

Πρέπει νά ἀρχίσουμε ἀπό τό μυστήριο μέ τό ὁποῖο θά πραγματοποιηθεῖ ἡ εἴσοδος του στό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τό ἅγιο Βάπτισμα. Γράφει ὁ Παῦλος Εὐδοκίμωφ: «Τό Βάπτισμα εἶναι “λουτρόν παλιγγενεσίας” καί ἐπομένως “ἀναγέννησις”, ὀλοκληρωτική μεταβολή τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, κατά τήν ὁποία τό μέσα του πλάσμα δέχεται τήν ἀληθινή μορφή του ὡς κατ’ εἰκόνα Θεοῦ. Εἶναι ἡ παλινόρθωση τῆς ἀδαμιαίας φύσεώς μας συγκεφαλαιωμένης ἐν Χριστῷ μέ τό σωτήριο ἔργο του»¹. Ἡ πρώτη συζήτηση, τήν ὁποία θά κάνει ὁ κατηχητής μέ τόν κατηχούμενο, πρέπει νά συγκλίνει σ’ αὐτές τίς σκέψεις τοῦ μεγάλου θεολόγου τῆς ἐποχῆς μας. Χρειάζεται νά

ἐννοήσει ὁ κατηχούμενος τί σημαίνει παλιγγενεσία: θά γεννηθεῖ ξανά ἐν Χριστῷ. Προκεταί γιά μιά πνευματική ἐπαναγέννηση, μιά δεύτερη γέννηση, κατά τήν ὁποία θά δεχτεῖ τήν πραγματική του μορφή ὡς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ. Ὅλοι εἶναι κατ’ εἰκόνα Θεοῦ πλασμένοι κι ἐκεῖνος πού δέν ἔχει ἀκόμα βαπτιστεῖ· μετά ἀπό τό βάπτισμα ὁμως θά ἐνεργοποιηθεῖ μέ τή χάρη τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ στό πρόσωπό του, τήν ὁποία θά ἔχει τήν ἀπόλυτη εὐθύνη νά τή διαφυλάξει καί νά τήν ἐκπέμπει μέ τή ζωή του πρὸς ὄλους. Αὐτό ἀκριβῶς σημαίνει ὅτι ἡ φύση τοῦ προπάτορα Ἀδάμ, ὅπως τόν ἐπλασε ὁ Δημιουργός, ὀρθώνεται καί πάλι, ζωντανή καί ἀνακαινισμένη ἀπό τόν Χριστό γιά νά μπορεῖ νά ζητεῖ μέσῳ Αὐτοῦ νά βρεῖ τή σωτηρία του, δηλαδή τήν ἀνάστασή του ἀπό τόν θάνατο.

Κατά τή διάρκεια τοῦ μυστηρίου τελοῦνται ἐπί μέρους τελετές: ἡ κατήχηση καί τό κυρίως μυστήριο. Ἡ κατήχηση, πρέπει νά τό γνωρίζει ὁ κατηχούμενος, εἶναι οὐσιαστικά ἡ κορύφωση αὐτοῦ πού ἔχει προηγηθεῖ γιά ἕνα χρονικό διάστημα καί πού εἶναι τά μαθήματα γνωριμίας μέ τήν ὀρθόδοξη πίστη. Στήν ἀρχαία Ἐκκλησία τά μαθήματα αὐτά λάμβαναν χώρα κατά τή διάρκεια τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς. Πρὸ τοῦ ἁγί-

ου Βαπτίσματος λοιπόν ο πρεσβύτερος, όπως μᾶς πληροφορεῖ τό «Εὐχολόγιον τό Μέγα», καλεῖ τόν πρός τό Βάπτισμα «μονοχίτωνα, λυσίζωνον, ἀσκεπῆ καί ἀνυπόδετον, ἔχοντα τὰς χεῖρας κάτω». Τρεῖς «ἀφορκισμούς» ἀπαγγέλλει, δηλαδή τρεῖς εὐχές. Στίς δύο πρώτες καλεῖται ὁ διάβολος νά ἀναχωρήσει ἀπό τόν κατηχούμενο. Εἶναι χαρακτηριστικές οἱ ἐκφράσεις: «ὀρκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ... ἐπιτιμήθητι, ἀναχώρησον... φοβήθητι, ἔξελθε καί ὑπαναχώρησον ἀπό τοῦ πλάσματος τούτου, καί μὴ ὑποστρέψῃς, μηδὲ ὑποκυρβῆς ἐν αὐτῷ, μηδὲ συναντήσῃς αὐτῷ ἢ ἐνεργήσῃς, μὴ ἐν νυκτί, μὴ ἐν ἡμέρᾳ, ἢ ὥρα, ἢ ἐν μεσημβρία». Στόν τρίτο ἀφορκισμό ὁ πρεσβύτερος ἀπευθύνεται στόν Θεό καί τόν παρακαλεῖ νά διανοίξει «τούς ὀφθαλμούς τῆς διανοίας» γιά νά γεμίσει ἀπό τό φῶς τοῦ Εὐαγγελίου, νά ἀπομακρύνει ἀπό τόν κατηχούμενο «πᾶν πονηρόν καί ἀκάθαρτον πνεῦμα, κεκρυμμένον καί ἐμφωλεῦον αὐτοῦ τῇ καρδίᾳ» καί νά τόν κάνει «πρόβατον λογικόν τῆς ἀγίας ποιμνῆς τοῦ Χριστοῦ».

Ἡ τελετή τῆς κατήχησῆς κλίνει μέ διάλογο ἀνάμεσα στόν κατηχούμενο καί τόν πρεσβύτερο. Ἡ Ἐκκλησία κανένα δέν ἀναγκάζει νά γίνει μέλος τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, σύμφωνα μέ τόν λόγο τοῦ Κυρίου «ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν». Γι' αὐτό καί ἐκεῖνο πού ἀπομένει εἶναι νά ἀκουστεῖ ἀπό τά χεῖλη τοῦ κατηχουμένου ἢ τελική του ἀπόφαση νά

γίνει χριστιανός. «Ἀποκηρύσσεις τόν σατανᾶ καί τά ἔργα του;» «Συντάσσεισαι μέ τόν Χριστό; Συντάχθηκες;» Τρεῖς φορές οἱ ἐρωτήσεις καί τρεῖς φορές οἱ ἀπαντήσεις, γιά νά φανεῖ ὅτι ὁ κατηχούμενος ἔχει συνειδητοποιήσει τί κάνει καί τοῦ δίνεται ἡ εὐκαιρία νά κάνει πίσω. Εἶναι ἐλεύθερος. Τελικά, ἐφ' ὅσον οἱ ἀπαντήσεις εἶναι θετικές, καλεῖται νά ὁμολογήσει τήν πίστη του ἀπαγγέλλοντας τό Σύμβολο τῆς Πίστεως.

Κλείνοντας τήν τελετή ὁ πρεσβύτερος ἀπαγγέλλει τήν καταληκτικῆρα εὐχή παρακαλώντας τόν Θεό νά προσκαλέσει πρός τό ἅγιο φῶσιμα τόν κατηχούμενο, νά τοῦ ἀφαιρέσει κάθε τί παλιό, νά τόν ἀνακαινίσει «εἰς τήν ζωὴν τὴν αἰώνιον» καί νά τόν γεμίσει μέ τήν δύναμη τοῦ ἁγίου Πνεύματος «εἰς ἔνωσιν τοῦ Χριστοῦ», γιά νά γίνει τέκνο τῆς Βασιλείας Του.

Ἄν δέν γνωρίζει ὅλα αὐτά ὁ κατηχούμενος ἢ ὁ ἀνάδοχος στήν περίπτωση τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ, τότε τό μυστήριο μεταβάλλεται σέ κοινωνική ἐκδήλωση, χονδροειδῆ πολλές φορές, παρά τό ὅτι ἡ χάρις ἐπενεργεῖ ἀδιόρατα στίς ψυχές ὄλων τῶν βαπτιζομένων.

Ἀπομένει νά μιλήσουμε στόν κατηχούμενο γιά τό μυστήριο, τό ὁποῖο θά τόν εἰσαγάγει καί θά τόν ἐνώσει μέ τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τήν Ἐκκλησία Του, ἓνα Μυστήριο γεμᾶτο μέ συμβολισμούς, νοήματα καί προκλήσεις γιά νέα βιώματα.

Ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας ΙΑ΄ Τό Ἅγιο Πνεῦμα συμπαραστάτης στή ζωή τῶν πιστῶν

Δημήτρη Μαυρόπουλου

ΓΝΩΡΙΖΟΥΜΕ (καί ἀποδεχόμεστε) ὅτι αἰτούμενο τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μας βίου εἶναι ἡ σωτηρία τῆς φύσης μας ἀπό τά δεσμά τῆς φθορᾶς καί τῆς σύγχυσης (τοῦ θανάτου). Ἐπομένως ἀναφερόμαστε σέ θεραπεία (ἀλλαγὴ) τῆς φύσης μας ἀπό ἐνδημοῦσα κατάσταση ἀσθένειας. Τέτοια θεραπεία καθίσταται δυνατὴ λόγω τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ὁποίας ἡ θεότητα συνδέθηκε μέ τὴν ἀνθρώπινη φύση. Καθένας πλέον πού συνδέεται μέ τὸν ἐνανθρωπήσαντα Υἱό τοῦ Θεοῦ μπορεῖ νά ἐπιτύχει νέα γέννηση, νά ὑπάρξει δηλαδή ὡς νέος ἄνθρωπος. Τό ἐρώτημα εἶναι πῶς θά συνδεθοῦμε μέ τὸν Χριστό, ὄχι κατὰ συμβολικὸ ἢ ἠθικὸ τρόπο, ἀλλὰ κατὰ ὑπαρξιακό. Αὐτόν τὸν τρόπο τὸν περιγράφει ὁ ἴδιος ὁ Χριστός καί τὸν ἀναλύουν οἱ Ἄποστολοι καί Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Μᾶς λένε λοιπόν ὅτι, ἀφοῦ παραδοθοῦμε στό σῶμα τοῦ Χριστοῦ («ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ»), βαπτιστοῦμε στό ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδος, λάβουμε τό Ἅγιο Πνεῦμα, ὡς μέλη ἐνός νέου λαοῦ τοῦ Θεοῦ, «τρῶμε καί πίνουμε» τὸν Χριστό καί γινόμεστε κοινωνία μαζί του, κοινωνοῦμε μέ τὴ δική του θεωμένη ἀνθρώπινη φύση («Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καί πίνων μου τὸ αἶμα ἐν ἐμοὶ μένει, καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ» – Ἰωάν. 6,56).

Στὴ θεία Λειτουργία δὲν κάνουμε

ἀναπαράσταση γεγονότος πού κάποτε συνέβη καί τό θυμόμαστε, ἀλλὰ δημιουργοῦμε ἀπὸ τό μηδέν, ἐπαναλαμβάνουμε οὐσιαστικά τὴν πράξη τῆς Δημιουργίας. Κάθε φορά πού τελοῦμε τὴ θεία Εὐχαριστία, εἶναι ἀρχή. Μπορεῖ νά συνδέεται μέ τὴν προηγούμενη θεία Λειτουργία, γιατί καί σ' αὐτὴν τό ἐπιχειρήσαμε, ἀλλὰ δὲν τό πετύχαμε τελειωτικά, δὲν φτάσαμε στό ἔσχατο τέλος. Ἡ μνήμη παραμένει, γι' αὐτό καί λαχταροῦμε νά πᾶμε στὴν ἐπόμενη θεία Λειτουργία. Ἡ μία Κυριακὴ διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐπόμενη Κυριακὴ σ' αὐτό τό ζεῦγος μνήμης καί λαχτάρας. Τί γίνεται ἐκεῖ στὴ θεία Λειτουργία; Μαζεύομαστε ὡς μέλη σώματος, ὄχι ὡς ἄτομα, σύμφωνα καί μέ τὴν εἰκόνα τῆς ἀμπέλου καί τῶν κλημάτων πού ἀνέπτυξε ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, ὡς τὰ κλήματα πού θά συνδεθοῦν μέ τὴν ἀμπέλο (τὸν Χριστό) καί θά μείνουν ζωντανά καί καρποφοροῦντα. Μαζεύομαστε κουβαλώνοντας ὅλη τὴ Δημιουργία μαζί μας. Ὅχι μόνο τὴ διάθεσή μας, ἀλλὰ τὴν ἴδια τὴ φύση μας. Τὴ Δημιουργία τὴν προσάγουμε μέσα ἀπὸ τὰ σύμβολα τοῦ ψωμιοῦ καί τοῦ κρασιοῦ. Καί ὅλα αὐτά, ἡμῶν συμπεριλαμβανομένων, ἀρχίζουμε νά τὰ ἀναγάγουμε στόν Πατέρα, γιὰ νά τὰ κάνει Χριστό, νά ἐπαναληφθεῖ τό μυστήριο τῆς σαρκώσεως. Ἐκεῖνη τὴ στιγμή καλοῦμαστε ἐμεῖς

νά επαναλάβουμε τή λέξη τῆς Θεοτόκου: γένοιτο!

Ὅμως, τίποτε δέν γίνεται ἀπ' ὅλα αὐτά ἐάν δέν μᾶς συγκροτεῖ τό Ἅγιο Πνεῦμα, ὡς κοινότητα, ὡς λαό, ὡς φίλους του Χριστοῦ. Ἔχουμε τή δύναμη νά τά ἐπιτύχουμε, ἐπειδή ὑπάρχει ἀκριβῶς τό Ἅγιο Πνεῦμα. Πᾶμε, ὅπως λέει καί ὁ ἅγιος Μάξιμος, νά θεραπευτοῦμε, νά θεραπεύσουμε τή φύση μας (βλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Μυσταγωγία*, ΚΔ', PG 91, 704A: «Τῆ ἀγία τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία σχολάζειν, καί μὴ ἀπολιμπάνεσθαι ποτε τῆς ἐν αὐτῇ τελουμένης ἀγίας συνάξεως [...] διὰ τὴν ἀοράτως ἀεὶ παροῦσαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος χάριν [...] καὶ ἕκαστον τῶν εὕρισκομένων μεταποιοῦσάν τε καὶ μετασκευάζουσιν, καὶ ἀληθῆς μεταπλάττουσαν ἐπὶ τὸ θεϊότερον [...] κἂν αὐτὸς μὴ αἰσθάνηται, εἴπερ τῶν ἔτι κατὰ Χριστὸν νηπίων ἐστὶ καὶ εἰς τὸ βάθος τῶν γινομένων ὄραν ἀδυνατεῖ») Ἐχοντας αὐτό ὑπ' ὄψη μας, μποροῦμε νά ἀντιληφθοῦμε γιατί ὁ Χριστός μιλεῖ γιὰ τὴν παρουσία τοῦ Παρακλήτου, τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.)

Στό κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο προαγγέλλεται ἀπὸ τὸν Χριστό (σέ δύο χωρία) ἡ διαρκῆς παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στήν Ἐκκλησία, μετὰ ἀπὸ τὴ δική του Ἀνάληψη: στό 14, 16 («Καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένει μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας»), παράλληλα μέ τό 14, 26 («Ὁ δὲ παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψῃ ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα»), καὶ στό 15, 26 («Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸ

Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ»). Στό δεύτερο ἡ ἀναφορὰ εἶναι πιό συγκεκριμένη γιὰ τὴν ἔλευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, γιατί περιγράφεται τό ἔργο πού θά ἐπιτελέσει. Μέ τὴν πρόταση μάλιστα «συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω» (Ἰωάν. 16,7), πού συνδυάζεται μέ τὴν ἐπιδημία τοῦ Πνεύματος, προβάλλεται τό ἔργο τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου ὡς ἐνιαία καὶ διαρκῆς μέριμνα τοῦ Θεοῦ: ὁ Πατὴρ ἀποστέλλει τὸν Υἱὸ νά προσλάβει τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ νά τὴν καινουργήσῃ, ἔργο πού ὁ Υἱὸς τό ἐπιτέλεσε μέ τὴν ἐνανθρώπησή του καὶ τὴν Ἀνάσταση, καὶ ὁ Υἱὸς ἀποστέλλει τό ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενο Ἅγιο Πνεῦμα γιὰ νά παραμείνει ἐντὸς τῆς ἱστορίας καὶ νά βοηθήσῃ στὴν ἀνάπτυξη τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ εἴσοδος καὶ παραμονή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὴν ἱστορία ἀποκαλύπτει τὰ πεπραγμένα της («ἐλέγξει τὸν κόσμον»), ὄχι γιὰ νά τὸν βραβεύσῃ ἢ νά τὸν τιμωρήσῃ, ἀλλὰ γιὰ νά τὸν φωτίσει ὥστε νά παύσῃ νά ἐναντιώνεται στό θέλημα τοῦ Θεοῦ, γιὰ νά ἐναρμονίσει τὸ θέλημά του μέ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Θά ἀποκαλύψῃ τὴν ἁμαρτία, τὴν ἔλλειψη ἢ τὴν ἀπουσία πίστεως δηλαδή, ὥστε νά γίνῃ δυνατὴ ἡ θεραπεία τῆς ἀνθρώπινης φύσης καὶ ἡ ἀποφυγὴ τῆς φθορᾶς της. Θά ἀποκαλύψῃ τὴν πραγματικὴ δικαιοσύνη ὡς κατάσταση, ἢ μᾶλλον ἀποκατάσταση τῆς σχέσης μέ τὸν Θεό, τώρα πού ἕνας ἀπὸ ἐμᾶς, ὁ Χριστός ὡς Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, συνέδεσε στό πρόσωπό του τὸ κτιστό μέ τὸ ἄκτιστο καὶ ἄνοιξε τὸν δρόμο τῆς θεραπείας καὶ ἀποκατάστασης ἑνὸς ἐκάστου, ὥστε νά γλυτώσῃ

ἀπό τή δυναστεία ενός διαρκοῦς θανάτου. Θά ἀποκαλύψει ἐπίσης τό τέλος τοῦ ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου καί τήν ἀνατολή νέας πραγματικότητας ὡς κοινωνίας ἀνθρώπων καί Θεοῦ.

Συνηθίσαμε νά μιᾶμε γιά κρίση τοῦ κόσμου, τῆς ἱστορίας, τῶν ἀνθρώπων, μέ ὄρους δικανικούς, γιά νά μὴν τιμωρητικούς. Ξεχνᾶμε ὅτι ὁ βιβλικός ὅρος «κρίση» ἐμπεριέχει τήν ἔννοια τῆς εὐσπλαχνίας, τῆς ἐλεημοσύνης, τῆς δικαίωσης. Ἡ πραγματική κρίση ἐνεργεῖται λόγω τῆς παρουσίας τοῦ ἀληθοῦς – ἡ παρουσία κρίνει. Ἡ ἴδια ἡ παρουσία τοῦ Παρακλήτου κρίνει, δηλαδή ξεχωρίζει: εἶσαι μέ τή ζωή ἢ εἶσαι μέ τόν θάνατο; Ἡδὴ ἔχει πεῖ ὁ Ἰησοῦς ὅτι μέχρι νά ἔρθει ἀνάμεσά μας ὡς Θεάνθρωπος, οἱ ἀνθρωποὶ δέν ἤξεραν ὅτι βρίσκονται μακριά ἀπό τόν Θεό: «Εἰ μὴ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν» (Ἰωάν. 15,22). Τώρα εἶναι ὑπεύθυνοι γιά τή στάση τους. Τό ἴδιο μέ τήν παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀρχίζει ἡ εὐθύνη. Ἔχω εὐθύνη γιά αὐτό πού εἶμαι. Καί αὐτό λέγεται κρίση. Ὁ Χριστός ὑπογράμμισε: «Οὐ γὰρ ἦλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον» (Ἰωάν. 12,47).

Ἡ γνώση περὶ Θεοῦ δέν προσεγγίζεται μέ νοητικές δυνάμεις, ἀλλὰ μέσῳ σχέσης μέ τόν Θεό. Ἡ γνώση πηγάζει ἀπό σχέση. Αὐτό δέν σημαίνει ὅτι οἱ νοητικές δυνάμεις καί λειτουργίες, ἀκό-

μη καί οἱ νοοτροπίες, δέν λειτουργοῦν θετικά στήν ὁδὸ τῆς θεογνωσίας (πολλές φορές ἀρνητικά), ἀλλὰ πρέπει νά δεχθοῦμε ὅτι εἶναι ὑποβοηθητική ἢ λειτουργία τους· εἶναι ἡ πρώτη τροφή, γιά νά ἐπικαλεσθῶ παράδειγμα τοῦ ἀποστόλου Παύλου, πού διακρίνει μεταξὺ ἐπὶ μέρους καί τέλειαις γνώσης «ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην», Α' Κορ. 13,12).

Τό Πνεῦμα θά μᾶς ἀποκαλύψει τόν πραγματικό Χριστό, συνδέοντάς μας μαζί του. Τόν Χριστό τόν γνωρίζεις τρώγοντάς τον καί πίνοντάς τον, κοινωνώντας μαζί του. Αὐτή εἶναι γνώση βιούμενη, ὅχι μεταδιδόμενη. Τά ρήματα καί τά πράγματα πού σου ἀποκαλύπτει ὁ Χριστός ἔχουν μυσταγωγικό χαρακτήρα. Τελικά τόν Χριστό τόν «γνωρίζεις» ὅχι μέ τή σπουδὴ (ἔστω τῆς Ἁγίας Γραφῆς), οὔτε μόνον χάρη σέ εὐσεβεῖς πόθους, οὔτε μιμούμενος τή ζωὴ τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ γῆς (μίμηση Χριστοῦ), οὔτε χάρη στίς καλές διαθέσεις, ἀλλὰ ἐπειδὴ παραδίδεσαι στό Ἅγιο Πνεῦμα. Αὐτό σέ συνδέει μαζί του, σέ εἰσάγει στήν ἀλήθεια του («ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν»). Βέβαια, γιά νά σέ ὁδηγήσει τό Ἅγιο Πνεῦμα, ἀποδίδεσαι σέ διαρκῆ ἄσκηση (διὰ βίου), ὥστε νά εἶναι καθαρὴ ἡ ὑπαρξὴ σου γιά νά δεχτεῖ τίς ἐνεργειές του. Γι' αὐτό καί ἡ Ἐκκλησία ὑπογραμμίζει ὅτι τό Ἅγιο Πνεῦμα «ὄλον συγκροτεῖ τὸν θεσμόν τῆς Ἐκκλησίας» (βλ. Στιχηρόν Ἐσπερινοῦ Πεντηκοστῆς).

Ὁ ἀσπασμὸς τῆς ἀγάπης στή θεία Λειτουργία

Παναγιώτη Ἰ. Σκαλτσῆ
Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

ΑΠΟ ΤΑ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΑ σημεῖα τῆς θείας Λειτουργίας, μέ ἱστορική ἀναφορά σέ Καινοδιαθηκικά λειτουργικά πρότυπα καί ἰδιαίτερο ἐσχατολογικό περιεχόμενο, εἶναι ὁ πρό τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως ἀσπασμὸς τῆς εἰρήνης, τό φίλημα τῆς κοινωνίας καί τῆς ἀγάπης μεταξύ τῶν μελῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος: «*Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους, ἵνα ἐν ὁμονοίᾳ ὁμολογήσωμεν*». Τό παράγγελμα αὐτό ἀποτελεῖ λειτουργική ἐφαρμογή τῆς φράσης τοῦ Ἀποστόλου Παύλου «*Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ*»¹ καί στηρίζεται στόν λόγο τοῦ Κυρίου «*ἐάν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κἀκεῖ μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὑπαγε πρῶτον διαλλαγῆθι τῷ ἀδελφῷ σου καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου*»².

Εἶναι ἀποστολική ἐντολή ὁ ἀσπασμὸς τῆς εἰρήνης, διότι ἡ συμμετοχή στήν Εὐχαριστία προϋποθέτει τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως, ἀλλὰ καί τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη. Στὴ βάση αὐτὴ ἀπ' ἀρχῆς σέ ὅλους τοὺς λειτουργικοὺς τύπους ὁ ἀσπασμὸς κατέστη δομικὸ στοιχεῖο τῆς θείας Λειτουργίας. Ἀπὸ τοὺς ὑπομνηματιστές δέ, ὅπως θά δοῦμε στή συνέχεια, δόθηκαν οἱ ἀνάλογοι συμβολισμοί. Μνημονεύουμε ἰδιαίτερα τὴν ἀρχαϊκή

Λειτουργία τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν (τέλη 4^{ου} αἰ.), ὅπου, πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀναφορά καί τὴν προσφορά τῶν δώρων, μὴ ὑπάρχοντος τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ὁ Διάκονος λέγει στόν λαό: «*Μὴ τις ἐν ὑποκρίσει. Εἶτα καὶ ἀσπαζέσθωσαν ἀλλήλους οἱ ἄνδρες καὶ ἀλλήλας αἱ γυναῖκες τὸ ἐν Κυρίῳ φίλημα, ἀλλὰ μὴ τις δολίως, ὡς ὁ Ἰούδας τὸν Κύριον φιλήματι παρέδωκεν*»³.

Ἀπὸ τοὺς πρῶτους πού ἐρμήνευσαν τὴν ἀρχαιότατη συνθήθεια τοῦ ἀσπασμοῦ στή Λειτουργία εἶναι ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων. Στὴν Ε' Μυσταγωγικὴ του Κατήχηση, ἐρμηνεύοντας τὴ θεία Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, σημειώνει: «*Τὸ φίλημα τοῦτο ἀνακίρνησι τὰς ψυχὰς ἀλλήλαις, καὶ πᾶσαν ἀμνησικακίαν αὐταῖς μνηστεύεται. Σημεῖον τοίνυν ἐστὶ τὸ φίλημα τοῦ ἀνακραθῆναι τὰς ψυχὰς καὶ πᾶσαν ἐξορίζειν μνησικακίαν... Τὸ φίλημα διαλλαγή ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο ἅγιον*»⁴. Κατὰ τὸν Γερμανό Κωνσταντινουπόλεως, τό «*Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους δηλοῖ καὶ τὴν πρὸς πάντας ἀγάπην, καὶ εἰς ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ γεννησομένην ὁμόνοιαν, καὶ τὴν τῶν αἰσθήσεων πάροδον, καὶ τὴν τῶν νοητῶν φανέρωσιν, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου συμβόλου τῆς πίστεως, καὶ τὴν καινὴν τοῦ θεοῦ μυστηρίου διαδοχὴν*»⁵.

Ἀνάλογες ἐρμηνεῖες δίνουν καὶ οἱ Θεό-

δωρος Ἀνδίδων⁶ καί Συμεών Θεσσαλονί-
κης⁷. Ἀφήσαμε τελευταῖο τόν σχολιασμό
πού κάνει στό θέμα αὐτό ὁ ἅγιος Μάξι-
μος ὁ Ὁμολογητής, ὁ ὁποῖος δίδει, ὅπως
ἄλλωστε συνηθίζει σέ ὅλα τά τελούμενα
στή Λειτουργία, ἐσχατολογική διάσταση.
Ὁ πνευματικός ἀσπασμός προτυπώνει

καί προδιαγράφει «τὴν ἐσομένην πάντων
πρὸς ἀλλήλους ἐν τῷ καιρῷ τῆς τῶν μελ-
λόντων ἀρρήτων ἀγαθῶν ἀποκαλύψεως,
κατὰ πίστιν τε καὶ ἀγάπην, ὁμόνοιάν τε
καὶ ὁμογνωμοσύνην, καὶ ταυτότητα λογι-
κῆν, δι' ἣν τὴν πρὸς τὸν Λόγον καὶ Θεὸν
οἰκείωσιν οἱ ἄξιοι δέχονται»⁸.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ: **1.** Α' Κορ. 16, 20. Βλ. καὶ Β' Κορ. 13, 11. Α' Πέτρ.: «Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλή-
ματι ἀγάπης». **2.** Ματθ. 5, 23-24. **3.** Διαταγαὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων II, 57, 76-80, SC320, 316 . 316.
4. SC 126, 148-150. **5.** Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως, Ἱστορία Ἐκκλησιαστική... PG 98, 425B. **6.** PG
140, 445 B. **7.** PG 155, 297 A. **8.** PG 91, 696 A.

Κυριακή τῆς Σταυροπροσκυνήσεως

Πρωτ. Γεωργίου Δορμπαράκη
τῆς Ἱ. Μ. Δημητριάδος καί Ἄλμυροῦ

«Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν... ἀκολουθεῖτω μοι» (Μάρκ. 8, 34)

Ο ΣΤΑΥΡΟΣ τοῦ Κυρίου προβάλλεται ἀπό τὴν Ἐκκλησία μας στό μέσον τῆς Σαρακοστῆς ὡς ὄραμα καί τελική ἀναφορά, ἀλλά καί ὡς ἀναψυχή καί ἀνάπαυλα, προκειμένου ὁ χριστιανός νά μπορέσει νά ἀκολουθήσει τόν Κύριο. Ἀκολουθῶ τόν Χριστό σημαίνει σταυρώνομαι μαζί Του, δηλαδή ἀποκτῶ τίς προϋποθέσεις ἀνάστασης μέ τὴν Ἀνάστασή Του. Τό Εὐαγγελικό ἀνάγνωσμα τῆς ἡμέρας στοιχεῖ ἀκριβῶς πάνω στό σκεπτικό αὐτό, καθὼς ἀκοῦμε τά λόγια τοῦ ἴδιου τοῦ Κυρίου: «Ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖτω μοι».

1. Ὁ Κύριος μέσα στό πλαίσιο τῆς ἀπειρησ ἀγάπης Του πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ἀγάπης πού Τόν ὀδήγησε πάνω στόν Σταυρό, μᾶς καλεῖ νά Τόν ἀκολουθήσουμε, γιατί Αὐτός εἶναι ὁ Σωτήρας μας. Πρὸς τοῦτο ἔρχεται καὶ ὄχι μόνο μᾶς ἀνοίγει τά μάτια γιά νά δοῦμε τὸν ὀρθό προσανατολισμό μας, ἀλλά μᾶς ἐντάσσει μέσα στόν ἑαυτό Του, ὥστε μέ τὴ δική Του δύναμη νά βροῦμε τὸν βηματισμό μας. Ἄν δέν συνέβαινε αὐτό, ἂν ὁ Κύριος ἐρχόταν ἀπλῶς γιά νά μᾶς πεῖ μόνοι μας νά Τόν ἀκολουθήσουμε, δέν θά διέφερε ἀπὸ τοὺς ἄλλους τυράννους τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ μάλιστα

ἀκόμη περισσότερο: ὄντως θά «ἔπαιζε» μαζί μας, «διασκεδάζοντας» μέ τίς ἀδυναμίες μας καί τὴν ἐπίγνωση ἀπὸ ἐμᾶς αὐτῶν τῶν ἀδυναμιῶν.

2. Ἡ κλήση λοιπὸν τοῦ Χριστοῦ νά Τόν ἀκολουθήσουμε γίνεται ἀφοῦ ἔχει δώσει ὅλες τίς δυνατότητες γιά κάτι τέτοιο. Κι εἶναι σημαντικὴ ἡ ἐπισήμανση ὅτι ἡ κλήση αὐτὴ γίνεται σέ χρόνο διαρκείας: «ἀκολουθεῖτω μοι». Νά ἀκολουθοῦμε τόν Χριστό, πάντοτε καὶ χωρὶς διακοπῆς. Μία διακεκομμένη ἀκολουθία τοῦ Χριστοῦ – μία μαζί Του καὶ μία ὄχι– συνιστᾶ τὴ διψυχία πού λέει ὁ ἅγιος Ἰάκωβος, κύριο γνώρισμα τῆς ὁποίας εἶναι ἡ ἀκαταστασία. Ὁ ἴδιος ὁ Κύριος μάλιστα σέ ἄλλο σημεῖο ἀπεκάλυψε ὅτι κάθε μὴ ἀκολουθία Του δέν εἶναι στάση πού μπορεῖ νά φέρει τὴν ἐπανεκκίνηση ἀπὸ τὸ ἴδιο σημεῖο, ἀλλὰ ὀπισθοδρόμηση καὶ ἐναντίωσή Του. «Ὁ μὴ ὦν μετ' ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ ἐστὶ, καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ σκορπίζει».

5. Ἀκριβῶς λοιπὸν πάνω σ' αὐτὴν τὴν ἀδιάκοπη ἀκολουθία τοῦ Χριστοῦ, γιά νά μὴν ὑπάρχουν οἱ ἀποκλίσεις πού ἀκυρώνουν τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, ἔρχονται οἱ προϋποθέσεις πού θέτει ὁ ἴδιος.

(1) Καὶ πρώτη προϋπόθεση εἶναι ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου: «Ὅστις θέλει

ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν». Ὅσο κι ἂν εἶναι ἐντελῶς ἀπαραίτητη ἡ ἀκολουθία τοῦ Κυρίου –πιὸ ἀπαραίτητη κι ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἀέρα πού ἀναπνέουμε– ὅμως ὁ Θεὸς δὲν μᾶς ἐκβιάζει. Μᾶς δίνει τὴν ὠθηση, παρακολουθεῖ τὴν πορεία μας, ἀλλὰ δὲν μᾶς ὑποκαθιστᾶ. Τὸν τελευταῖο λόγο γιὰ τὴ σωτηρία του δηλαδὴ τὸν ἔχει ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος. Κι ὁ λόγος εἶναι γνωστός: ὁ Θεὸς μᾶς δημιουργήσε ἐλευθερούς. Ἡ χριστιανικὴ πίστη ἀναπτύσσεται μέσα στὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας.

(2) Δεύτερη προϋπόθεση εἶναι ἡ ἀπάρνηση τοῦ ἑαυτοῦ: «Ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν». Πρόκειται περὶ τοῦ ἐγωιστικοῦ ἑαυτοῦ, ἐκείνου πού «τραβάει» τὸν ἄνθρωπο πάντοτε πρὸς τὰ κάτω, στὰ πάθη τῆς φιληδονίας, τῆς φιλαργυρίας, τῆς φιλοδοξίας. Διότι ναί μὲν μᾶς δόθηκε ἡ ἐλευθερία ἀπὸ τὸν Κύριο, ἀφ' ὅτου μάλιστα ἐνωθήκαμε μὲ Αὐτόν διὰ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος, ἀλλὰ τὸ τρεπτό τῆς θελήσεώς μας ἐξακολουθεῖ καὶ ὑφίσταται: συνεπῶς ἐναπόκειται σ' ἐμᾶς ἂν θὰ ἐπιβεβαιώσουμε τὴ ζωὴ μας ὡς ἀκόλουθοι τοῦ Χριστοῦ ἢ ὡς ἀκόλουθοι τῶν παθῶν μας. Ἐδῶ κατανοοῦμε τὴν ἀσκήση βίας στὸν ἑαυτὸ μας πού λέει ὁ Κύριος: «Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βιάζεται καὶ βιασताὶ ἀρπάξουσιν αὐτήν». Ὅποτε ἡ ἀκολουθία τοῦ Χριστοῦ ἀπαιτεῖ συνεχεῖ κίνηση: ἀδιάκοπη καὶ στοῦ ἔπακρο ἐνεργητικότητά του. Ἡ νήψη, ὡς ἐργήγηση, εἶναι τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τοῦ πιστοῦ.

(3) Τρίτη προϋπόθεση: «Καὶ ἀράτω τὸν σταυρόν αὐτοῦ». Πρόκειται γιὰ τὴ

συσταύρωσή μας μὲ Ἐκεῖνον, ὅπως τὸ διατυπώνει ὁ ἀπόστολος Παῦλος: «Χριστῷ συνεσταύρωμαι. Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός». Καταλαβαίνουμε ὅτι δὲν ὑπάρχει περίπτωση νὰ παρακάμψουμε τὸν σταυρό, ἀκολουθώντας τὸν Κύριο, ἀφοῦ ὁ Σταυρὸς ὑπῆρξε τὸ κύριο γνώρισμα τῆς ζωῆς Του, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Τί σημαίνει ὅμως ἄρση τοῦ σταυροῦ; Σημαίνει ζωὴ κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ Κυρίου: ἀπόλυτης ὑπακοῆς στὸν Θεό, θυσιαστικῆς ἀγάπης στὸν συνάνθρωπο, ταπείνωσης ὡς πρὸς τὸν ἑαυτὸ. Μὲ ἄλλα λόγια, κάνω κέντρο τῆς ζωῆς μου τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἄρα ἀγαπῶ Ἐκεῖνον καὶ τὴν εἰκόνα Του, τὸν ἄνθρωπο, κι αὐτὸ μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι ἀπλῶς πορεύομαι στὴ φυσιολογία τῆς ζωῆς μου: «Ὅταν ποιήσητε πάντα τὰ διατεταγμένα ὑμῖν, λέγετε ὅτι ἀχρεῖοι δοῦλοι ἐσμέν, ὅτι ὁ ὀφείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν».

Ἡ χριστιανικὴ πίστη μᾶς καλεῖ σέ συνεχεῖ ὑπέρβαση τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ὅποιος εἶπε ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εἶναι εὐκολὴ ὑπόθεση, μᾶλλον εἶναι ἄγευστος τῆς ζωῆς του. Τὸ παρήγορο ὅμως εἶναι ὅτι κι ἂν κάπου ἀποκλίνουμε, ἂν στὴν καθημερινὴ ζωὴ μας βλέπουμε τὴν ἀδυναμία μας, ὅμως δὲν ἀπελπίζομαστε. Ἡ κάθε πτώση, ἂν μᾶς ὀδηγεῖ σέ ταπείνωση, λειτουργεῖ ἀνυψωτικά, γιὰ καὶ ἐκεῖ ἔρχεται ὁ Κύριος καὶ μᾶς προσφέρει πολλαπλασίως τὴ χάρη Του. Τὸ θέμα εἶναι μήπως ἀκολουθοῦμε δαιμονικὴ ὁδὸ: νὰ ἁμαρτάνουμε καὶ νὰ καυχώμαστε γι' αὐτό.

Κυριακή τῶν Μυροφόρων 30 Ἀπριλίου 2017 (Πράξ. 6, 1-7)

Ἄρχιμ. Παντελεήμονος Τσορμπατζόγλου
Δρος Θ., Βυζαντινολόγου,
Ἰ. Προϊσταμένου Ἱ. Ν. Ἀγ. Ἀναργύρων Ψυρρῆ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΚΗ τοῦ Πάσχα μέχρι καί τήν Πεντηκοστή τά ἀποστολικά ἀναγνώσματα λαμβάνονται ἀπό τό βιβλίο τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων καί ὁ λόγος εἶναι προφανής· νά καταδειχθεῖ πῶς καί πόσο ρίζωσε τό κήρυγμα τῆς Ἀναστάσεως στό ξεκίνημα καί τί ἐπακόλουθα εἶχε.

Στό σημερινό ἀποστολικό ἀνάγνωσμα διαβάζουμε γιά πρόβλημα πού εἶχε παρουσιασθεῖ στή νεοσύστατη Ἐκκλησία καί σχετίζεται μέ τήν καθημερινή διακονία τῶν χηρῶν καί τῶν ὀρφανῶν· μέ ἔκπληξη διαπιστώνουμε τήν εὐλικρίνεια μέ τήν ὁποία περιγράφει ὁ εὐαγγελιστής Λουκάς τό πρόβλημα, ἀλλά καί τήν ἄμεση λύση πού δόθηκε. Ὁ ἱερός συγγραφέας δέν ἀποκρύπτει τήν ἀλήθεια γιά λόγους προπαγανδιστικούς, δηλαδή νά παρουσιάσει μία ἐξωραϊσμένη εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τόν «κράτιστο Θεόφιλο», ὅπου ὅλα δῆθεν λειτουργοῦσαν ἄψογα, ὡς μία «κοινωνία ἀγγέλων», ἀλλά περιγράφοντας τό πρόβλημα θέλει νά ἀναδείξει καί τήν ἀνθρώπινη πλευρά τῆς Ἐκκλησίας καί πολύ περισσότερο νά ὑπογραμμίσει τόν τρόπο ἐπιλύσεως τῶν προβλημάτων μέσα στήν Ἐκκλησία.

Γιά τήν κατανόηση τοῦ προβλήματος πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι ἡ ἑλληνιστική Παλαιστίνη ἦταν δίγλωσση καί ἀνά-

λογα μέ τήν γλώσσα πού μιλοῦσαν οἱ Ἰουδαῖοι διακρίνονταν σέ «Ἑβραίους» καί «Ἑλληνιστές». Οἱ «Ἑβραῖοι» κατοικοῦσαν ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον στήν Παλαιστίνη καί ἦταν περισσότερο προσκολλημένοι στά πατρῶα ἔθιμα καί μιλοῦσαν τήν Ἀραμαϊκή, εἶδος Ἑβραϊκῆς διαλέκτου τῆς ἐποχῆς. «Ἑλληνιστές», ὀνομάζονταν ὅσοι εἶχαν υἰοθετήσει τήν ἑλληνική γλώσσα καί ἦταν ἔντονα ἐπηρεασμένοι ἀπό τόν ἑλληνικό πολιτισμό καί τρόπο ζωῆς, καί ἀνῆκαν εἴτε στόν μεγάλο ὄγκο τῆς Ἰουδαϊκῆς «Διασποράς», εἴτε στά ἐξελληνισμένα τμήματα τῆς Παλαιστίνης ὅπου ὑπῆρχαν ἀποικίες ἀπό τοὺς Ἕλληνες τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καί τῶν Διαδόχων του. Γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν θρησκευτικῶν ἀναγκῶν τῶν «Ἑλληνιστῶν» τῆς Αἰγύπτου, ἔγινε καί ἡ πρώτη μετάφραση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης στήν Ἑλληνική, ἡ γνωστή ὡς Μετάφραση τῶν Ἑβδομήκοντα. Γιά τίς λατρευτικές τους ἀνάγκες ἀκόμη εἶχαν ἰδιαιτέρες συναγωγές, συνήθως σχετικές μέ τοὺς τόπους καταγωγῆς. Τίς πρώτες πληροφορίες γιά τοὺς «Ἑλληνιστές» τίς συναντοῦμε τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς (Πράξ. 2, 1-13), ὅπου, ἀνάμεσα στό ἰουδαϊκῆς καταγωγῆς πλῆθος ἀπό τήν Ἀνατολή, ἦταν καί πολλοί ἀπό τήν ἑλληνόφωνη Ἀσία «Ἑλληνιστές», ὅπως μνημονεύει ὁ Λουκάς (Πράξ. 2, 9-11).

Ἡ πρώτη χριστιανική κοινότητα τῶν Ἱεροσολύμων ἀποτελοῦνταν ἀπό τίς δύο παραπάνω ομάδες. Ὁ σταδιακά αὐξανόμενος ἀριθμός τῶν μαθητῶν ἔφθασε τίς πέντε χιλιάδες (Πράξ. 4, 4)· ἐμπεριείχε σεβαστό ἀριθμό «Ἑλληνιστῶν», ὅπως ἀποκαλύπτει τό σημερινό ἀποστολικό ἀνάγνωσμα: «πληθυνόντων τῶν μαθητῶν ἐγένετο γογγυσμός τῶν Ἑλληνιστῶν πρὸς τοὺς Ἑβραίους, ὅτι παρεθεωροῦντο ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ χῆραι αὐτῶν» (Πράξ. 6, 1). Ἡ αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν, ἀναπόφευκτα προκάλεσε καί ἀντίστοιχη αὐξηση τῶν πρακτικῶν προβλημάτων. Πρὸς στιγμή δημιουργήθηκε ἡ ἐντύπωση στοὺς «Ἑλληνιστές» ὅτι, στό φιλανθρωπικό σύστημα πού εἶχε πρωτοποριακά ὀργανώσει ἡ Ἐκκλησία, ὑπῆρχε εὐνοια πρὸς τοὺς «Ἑβραίους». Οἱ Ἀπόστολοι δέν ἄφησαν τό θέμα νά χρονίσει καί ἀμέσως πρότειναν λύση πού ἱκανοποίησε ὅλους· πρότειναν νά ἐκλέξουν ἀπό ἀνάμεσά τους ἑπτὰ κατάλληλους καί ἱκανοὺς ἄνδρες, οἱ ὅποιοι θά ἀναλάβαν τό ἔργο τῆς διανομῆς τῆς βοήθειας στοὺς πιστοὺς, ὥστε ἀπερίσπαστοι οἱ Ἀπόστολοι νά ἐπιδοθοῦν στό κυρίως ἔργο τους, τό κήρυγμα. Πράγματι, ἄρесе ὁ λόγος τῶν Ἀποστόλων καί ἐξέλεξαν: «Στέφανον, ἄνδρα πλήρη πίστεως καὶ Πνεύματος Ἁγίου, καὶ Φίλιππον καὶ Πρόχορον καὶ Νικάνορα καὶ Τίμωνα καὶ Παρμενᾶν καὶ Νικόλαον προσήλυτον Ἀντιοχείᾳ» (Πράξ. 6, 5). Ὅπως καταφαίνεται ἀπό τὰ ὀνόματα, πρόκειται γιὰ «Ἑλληνιστές».

Μέ αὐτά ἡ Ἐκκλησία θέλει νά δείξει τὴ μέριμνα πού ἐκφράζει γιὰ τὴν συνολική σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Χριστός ἀπευθύνει τὴν σωτηρία σέ ὄλον τόν ἐμπειρικό ἄνθρωπο, ὅπως ἔδειξε μέ τὰ ἀμέτρητα θαύματα θεραπειῶν, χορτασμῶν καὶ ἀναστάσεων νεκρῶν. Ἡ Ἐκκλησία δέν διακρίνει τὴν φιλανθρωπία ἀπό τό κήρυγμα, ἀφοῦ δέν ὑπάρχουν ἀδιάφορα θέματα γιὰ τὴν σωτηρία. Ὅλα ἱεραρχοῦνται σύμφωνα μέ τίς ἐντολές τοῦ Κυρίου· πρῶτα τὰ οὐσιώδη γιὰ τὴν σωτηρία καί ὕστερα τὰ δευτερεύοντα.

Ἐνδιαφέρον σημεῖο τῆς σημερινῆς περικοπῆς εἶναι καί ὁ τρόπος ἀναδείξεως τῶν «ὑπουργῶν» ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀνάδειξη μέ ἄμεση ἐκλογή τῶν ἀντιπροσώπων τῆς κοινότητος γιὰ τὴν φιλανθρωπική διακονία ἀποτελεῖ ἀπόδειξη τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος πού χαρακτηρίζει τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας.

Τέλος, τό σπουδαιότερο μήνυμα εἶναι τό νέο ἦθος πού ἐμφανίζεται στὴν κοινότητα μέ τὴν δράση τῆς Ἐκκλησίας. Γιὰ πρώτη φορά βρίσκονται ἄνθρωποι τόσο διαφορετικῆς προελεύσεως «ἐπὶ τῷ αὐτῷ» καί νά ἀντιμετωπίζουν τὰ ὅποια προβλήματα τους μέ ἄλλο πνεῦμα. Εὐλογο εἶναι νά ὑπάρχουν προβλήματα μέσα στὴν Ἐκκλησία, ἀφοῦ εἴμαστε ἄνθρωποι, ἀλλὰ ὡς Χριστιανοί, ἔχοντας τό παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ, βρίσκουμε λύσεις καί ξεπερνοῦμε τίς δυσκολίες μέ σοφία καί σύνεση. Ἄς μὴν ξεχνοῦμε ἄλλωστε ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐπιτελοῦνται μέ τόν τρόπο τοῦ Θεοῦ.

Θέματα Ποιμαντικής Ψυχολογίας Α΄

Ἄρχιμ. Ἐφραίμ Γ. Τριανταφυλλοπούλου
Δρος Θεολογίας Α.Π.Θ.
Πρωτοσυγκέλλου Ἱ. Μ. Σισανίου καὶ Σιατίστης

Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ὁ Θεολόγος ἦταν αὐστηρὸς μὲ κείνους πού ἀπέριπταν τὴν Παιδεία, ὑπὸ πνεῦμα συντηρητικότητας –δῆθεν– καὶ φθόνου ἴσως ἀπέναντι σέ κληρικούς πού μελετοῦσαν καὶ ἔρχονταν σέ ἐκτενῆ ἐπαφή μὲ τὰ ρεύματα σκέψης τῆς ἐποχῆς τους. Ἄλλωστε ἡ ἴδια τάση ἐπικρατεῖ πολλές φορές καὶ σήμερα ἐκατέρωθεν. Μποροῦμε λοιπόν νά χρησιμοποιήσουμε τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Ἁγίου πρὸς ὅλους αὐτῆς τῆς νοοτροπίας: «οὐκ οὖν ἀτιμαστέον τὴν παιδευσιν ὅτι τοῦτο δοκεῖ τισιν»¹, δηλαδή δέν θά ὑποτιμήσουμε, δέν θά ἀτιμάσουμε τὴν παιδεία ἐπειδὴ ἔτσι ἀρέσει σέ κάποιους. Ἡ κοσμικὴ σοφία, ὅπως λέει ὁ Ἅγιος, μᾶς ἔδωσε θεωρητικὰ ἐργαλεῖα γιὰ νά ἐξετάζουμε τὴν ἀλήθεια τῶν συλλογισμῶν καὶ τῶν ὑποθέσεων μας². Ἐπομένως ὁ σύγχρονος ποιμένας ὀφείλει νά εἶναι ἐφεκτικὸς στὴ διερεύνηση τῶν πορισμάτων τῶν Ἀνθρωπιστικῶν Ἐπιστημῶν καὶ ὄχι μόνο καὶ μὲ εὐγνωμοσύνη ἀπέναντι στὸν Θεό νά δέχεται τίς ἀλήθειες πού αὐτὲς κομίζουν γιὰ τὸν Ἄνθρωπο.

Εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ Μέγας Βασίλειος ἦταν πραγματικὸς πανεπιστήμων γιὰ τὴν ἐποχὴ του· ἄλλωστε εἶχε σπουδάσει μαζί μὲ τὸν ἄλλο πεπαιδευμένο Ἅγιο καὶ καρδιακό του φίλο, τὸν Γρηγόριο τὸν Θεολόγο στὴ χρυσῇ Ἀθήνᾳ τῶν

Γραμμάτων, ὅπως τὴν ὀνόμαζε. Οἱ σπουδὲς τους καθόλου δέν τοὺς ἀπομάκρυναν ἀπὸ τὸν Θεό. Ἀπεναντίας, εἶναι γνωστὸ ὅτι μεγάλοι (καλοπροαίρετοι) ἐπιστήμονες, ὅσο περισσότερο διείδυαν στὸ ἐπιστημονικὸ τους ἀντικείμενο, τόσο καὶ ἐγγύτερα στὸ Θεό αἰσθάνονταν (Καρρέλ, Πασκάλ, Ἄινστάιν κ.λπ.).

Ἄλλὰ καὶ στὴ σημερινὴ ἐποχὴ ποιὸς δέν μπορεῖ νά θυμηθεῖ τὴν ἐξαιρετικὴ παιδεία τοῦ ἁγίου Νεκταρίου ἀκόμη καὶ σέ θέματα ἰατρικά, ὅπως θά καταδειχθεῖ στὰ ἐπόμενα, τὴν πολὺπλευρῆ ἐνημέρωση τοῦ ἁγίου Πορφυρίου, ὁ ὁποῖος ἐπισκεπτόταν ἀκόμη καὶ τὴν Ἐθνικὴ Λυρικὴ Σκηνή, τὴν εὐρυμάθεια τοῦ μακαριστοῦ πατρὸς Ἐπιφανίου Θεοδωροπούλου, τὴν πανθομολογούμενη λογικότητα συγχρόνων ἀγιορειτῶν Πατέρων κ.ἄ;

Ἐπομένως, πολὺ μπορεῖ νά μᾶς βοηθήσει στὴν καθημερινὴ ποιμαντικὴ μας πράξη ἡ μελέτη καὶ τῆς θύραθεν γνώσης, ἡ ὁποία πολλές φορές καθίσταται πραγματικὴ ἀρωγὸς σέ δύσκολα ποιμαντικὰ προβλήματα. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ προκύπτουν καὶ ἀπὸ τίς ψυχολογικὲς δυσκολίες καὶ διαταραχὲς τῶν πιστῶν. Τεῖνουμε πολλοὶ ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς Ἱερεῖς νά τὰ ἀποδίδουμε ὅλα στὸν δαίμονα, ἐνῶ τίς περισσότερες φορές πρόκειται ἀπλῶς γιὰ ἰατρικὲς καταστάσεις.

Σοφὰ ὁ χαρισματικὸς Γέροντας Ἱάκω-

βος Τσαλίκης, όταν έβλεπε έτσι δυσκολεμένους ανθρώπους, τούς έλεγε: «Έσύ θέλεις διάβασμα, έσύ θέλεις γιατρό»! Διέκρινε τό είδος τοῦ προβλήματος και πρότεινε τήν ένδεδειγμένη λύση.

Ο άγιος τοῦ 20^{ου} αιώνα Νεκτάριος, έπίσκοπος Πενταπόλεως και θαυματουργός, είχε έξαιρετική πείρα στό νά διακρίνει αυτές τίς καταστάσεις. Μελετώντας τή συγκινητικότητα μυθιστορηματική βιογραφία του (τοῦ Σώτου Χονδρόπουλου), βλέπομε ότι ό ίδιος είχε όράσεις δαιμόνων· μάλιστα μία νύκτα τοῦ έπετίθετο ό πονηρός μέ τή μορφή άρπακτικού πτηνοῦ. "Άλλοτε πάλι άπελευθέρωσε άνθρωπο πού έπασχε από δαιμόνιο και μάλιστα πληροφόρησε τούς πιστούς ότι έπρόκειτο για δαιμόνιο μαντικό, πνεῦμα πύθωνος.

Η διάκριση όμως τοῦ Ἁγίου ανάλογα μέ τίς καταστάσεις πού αντιμετώπιζει τόν βοηθεῖ νά κάνει είδος διαφορικήσ διάγνωσης. Διαβάζουμε π.χ. στην 10^η έπιστολή του, τήν όποία έγραψε σέ κάποια δόκιμη μοναχή όνόματι Αίκατερίνη, ή όποία νομίζει ότι αντιμετώπιζει υπερδύναμη-πειρασμό (παρουσιάζουμε άτόφιο τό κείμενο άτόφιο):

«Περί τής καταστάσεώς σου σοί λέγω ότι είναι άποτελέσματα έν μέρει και τής άσθενείας σου· φαίνεται ότι και σύ είσαι ύστερική και ή νόσος έξησθένησε τό νευρικό σου σύστημα και σέ κατέστησε νευροπαθῆ και λίαν ευαίσθητον και έντεῦθεν όλη αύτη ή κατάσταση. Ο Θεός δέν έπιτρέπει εις τούς αδυνάτους τέτοιο πειρασμόν, ή αίτία τοῦ πάθους σου εύρίσκεται έν σοί, ό δέ πειρασμός έπωφελεῖται τήν πάθησίν σου και σέ θλί-

βει, άποδίδων όλην τήν εκ τής ύστερικήσ σου καταστάσεως νευροπάθειαν εις τήν άδιόρθωτόν σου γνώμην, και σέ ώθει εις άπελπισίαν. Μάθε λοιπόν ότι τά υπό τοῦ πονηροῦ ύποβαλλόμενά σοί εισι ψευδή και βάλε ταῦτα μακράν από σοῦ. Φρόντισον νά ένισχύσης όλίγον τό νευρικό σου σύστημα και παῦσε ταρασσομένη υπό τών λογισμών. Η πρόσ τήν Χρυσάνθην συμπεριφορά σου είναι άποτελεσμα τής νευροπαθείας σου. Μή χολόσκανε διά τοῦτο· ή άσθένεια αύτη τής ψυχῆσ δέν είναι έαυτής, πάσχει κατ' άντανάκλασιν ή όπως λέγεται κατά συμπάθειαν (ένν. πρόσ τό σῶμα). Ταύτην ό πονηρός σοί τήν παριστᾶ νόσον ίδίαν τής ψυχῆσ, έν ᾧ δέν είναι· όταν θεραπευθῆ τό σῶμα σου θέλει θεραπευθῆ και ή ψυχή σου." Άκουε λοιπόν έμοῦ και φρόντισον περί τής θεραπείας σου και ίαθήσῃ κατ' άμφοτέρα, και μή θλίβου ως άνίατα πάσχουσα. Χαῖρε έν Κυρίῳ και εύχου πρόσ τόν Κύριον υπέρ υγείας ψυχῆσ και σῶματος. Ἐπό ταύτης τής στιγμῆσ ή θλίψις έπαυσε. Γράψον εις τήν κ. Ἐργυρώ τήν παθολογικήν σου κατάσταση και ειπέ και τήν γνώμην μου, όπως σοι στείλη ό ιατρός φάρμακά τινά διά τάς ύστερικής γυναϊκας.

Σέ εύχομαι

Ο Πνευματικός Σου Πατήρ
Ο Πενταπόλεως Νεκτάριος».

Άκριβώς χρειάζεται νά έχουμε τή διάκριση νά ξεχωρίζουμε καταστάσεις μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ, χωρίς νά παραλείπουμε και τήν ένδελεχῆ ένήμερωσή μας πάνω στα δεδομένα τής έπιστήμης, πράγμα πού φαίνεται αναντίρρητα στό κείμενο τοῦ Ἁγίου.

1. PG, 36, 508 B-D 2. "Ο.π. «τό μέν έξεταστικόν τε και θεωρητικόν έδεξάμεθα». 3. Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως, 35 Ποιμαντικές Ἐπιστολές, εκδόσεις ΥΠΑΚΟΗ, σελ. 55.

Ἡ μαρτυρία τῆς μιᾶς ἀληθείας σέ πολυπολιτισμική κοινωνία

π. Βαρνάβα Λαμπροπούλου

ΜΑΛΛΟΝ δέν εἶναι ἀπαραίτητο νά ἔχει κάποιος διορατικό χάρισμα γιά νά διακρίνει ὅτι δέν ζοῦμε πλέον σέ μιᾶ χριστιανική Εὐρώπη. Ἡ κατά τά τελευταία χρόνια μαζική εἴσοδος μεταναστών ἢ προσφύγων στόν εὐρωπαϊκό χώρο ἀλλοιώνει μέρα μέ τήν μέρα τήν ἰδιοπροσωπία τῆς χώρας μας καί τῆς Εὐρώπης. Τά ποιμαντικά προβλήματα πού δημιουργοῦνται μετά ἀπό αὐτές τίς ἀνακατατάξεις εἶναι πολλά καί πολύπλοκα. Ἀναφέρουμε δυό ἐνδεικτικά περιστατικά:

α) Χριστιανή νέα γνωρίζεται μέ νεαρό μουσουλμάνο μετανάστη, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι δέν διατίθεται νά βαπτισθῆ χριστιανός. Ἡ νέα ἀποφασίζει νά τόν παντρευτεῖ (μέ πολιτικό γάμο), ἔχοντας τήν μετέωρη ὑπόσχεσή του ὅτι θά τῆς ἐπιτρέψει νά βαπτίσει τουλάχιστον τά παιδιά τους. Μετά ἀπό τίς λίγες φορές πού ὁ μουσουλμάνος δέχεται νά μπῆ σέ ὀρθόδοξο ναό, κάνει τίς πολύ δικαιολογημένες ἐρωτήσεις-παρατηρήσεις: «Πῶς εἶναι δυνατόν νά συζητᾶτε μεταξύ σας τήν ὥρα τῆς προσευχῆς; Καταλαβαίνετε αὐτά πού λέει ὁ παπᾶς καί ὁ ψάλτης; Πῶς εἶναι ἔτσι ντυμένες οἱ γυναῖκες μέσα στήν ἐκκλησία σας;».

β) Νεαρή ἀφρικανή κυρία πού ἐργάζεται σέ ἐστιατόριο, παρακινημένη ἀπό τήν συνεπῆ τήρηση τῆς νηστείας δύο

φοιτητῶν πού τρῶνε ἐκεῖ, τούς ζητεῖ βιβλία σχετικά μέ τήν Ὀρθοδοξία καί ἀρχίζει νά πηγαίνει στήν Ἐκκλησία. Ἡ ψυχρή ὁμως ἀντιμετώπιση ἀπό τόν ἱερέα, ὅταν τοῦ ἐκφράζει τήν ἐπιθυμία της νά βαπτισθῆ, τήν ὀδηγεῖ στούς «πεντηκοστιανούς», ὅπου γίνεται δεκτή μέ πολλή ἐγκαρδιότητα. Καί αὐτή ἀποφασίζει: «Θά μείνω ἐδῶ. Τουλάχιστον καταλαβαίνω αὐτά πού διαβάζουν καί φάλλουν».

Αὐτά καί πολλά παρόμοια περιστατικά μαρτυροῦν τραγικά ποιμαντικά κενά, ἢ ἀντιμετώπιση τῶν ὁποίων δέν μᾶς ἀφήνει τά πολυτελῆ περιθώρια νά ἀσχοληθοῦμε... μέ τήν χρήση ἢ μή τῶν ἀπηχημάτων στήν ψαλμωδία ἢ μέ τό χρώμα τῶν ἱερατικῶν ἀμφίων. Δέν ἔπρεπε νά κοιτᾶμε ... τίς βαρκοῦλες πού ἀρμενίζουν, ἐνῶ χάνονται καράβια!

Ἡ ἀπάντηση πού περιμένει ὁ σημερινός ἀποχριστιανοποιημένος κόσμος δέν μπορεῖ νά εἶναι ἕνας ἐκκοσμικευμένος Χριστιανισμός πού ἐξαντλεῖται σέ διανοουμενισμούς, ἀκτιβισμούς, κοινωνικές προσφορές καί τά τοιαῦτα. Ἡ Εὐρώπη καί οἱ νέοι «φιλοξενούμενοι» της περιμένουν ἕναν Χριστιανισμό, ὁ ὁποῖος πρωτίστως μαρτυρεῖ τῇ Ἀληθείᾳ. Αὐτό εἶναι τό πρῶτιστο ποιμαντικό μας καθήκον.

Ποῖός ὁμως εἶναι ὁ σωστός ποιμαντικός τρόπος μαρτυρίας τῆς Μιᾶς Ἀληθεί-

ας; Μήπως κραδαίνοντας μαῦρες ση-
μαίες μέ τό σύνθημα «Ὁρθοδοξία ἤ Θά-
νατος!» ἤ μήπως σηκώνοντας πλακάτ μέ
τό τοῦ Ἰωσήφ Βρυεννίου «Οὐκ ἀρνη-
σόμεθά σε, φίλη Ὁρθοδοξία!»;

Σίγουρα πάντως δέν πρέπει νά καλη-
μερίζουμε τούς ἀλλοθρήσκους ἤ ἑτερο-
δόξους μέ τά λόγια: «Ἐ, ποῦ πᾶς, διάβο-
λε,», ὅπως ἔκανε ἐκεῖνος ὁ μαθητής τοῦ
ἁγίου Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου. Ἄς
προτιμήσουμε τό «Σωθείς, καματηρέ»
τοῦ ἁγίου Μακαρίου, μέ τό ὅποιο κα-
τάφερε νά κάνει τόν εἰδωλολάτρη ἱερέα
ὄχι ἀπλῶς χριστιανό, ἀλλά καί μοναχό.

Ἡ ποιμαντική μαρτυρία τῆς Μιᾶς
Ἀληθείας ἀπαιτεῖ ὄχι μόνο τήν ἀκεραι-
ότητα τῶν περιστερῶν, ἀλλά καί τήν
φρονιμάδα τῶν ὄφρων. Λαμπρό παρά-
δειγμα ὁ ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, ὁ
ὁποῖος σαφῶς ὑπερέβη κατά πολύ τήν
φρονιμάδα τῶν ὄφρων, ὅταν κατάφερε
ἀκόμη καί ἀξιωματούχους Τούρκους νά
προσφέρουν χρήματα γιά τήν ἴδρυση
χριστιανικῶν σχολείων! Θαυμάζουμε τήν
ὑπέρβαση τῆς πολυπολιτισμικότητας σέ
ὄλο της τό μεγαλεῖο!

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, κατα-
δικάζοντας τήν «ποδοσφαιροποίηση»
τοῦ κηρύγματος τῆς Μιᾶς Ἀληθείας, λέ-
γει: «Οὐ γάρ νικῆσαι ζητοῦμεν, ἀλλά
προσλαβεῖν ἀδελφούς, ὧν τῷ χωρισμῷ
σπαρασσόμεθα». Καί ὁ ἅγιος Χρυσό-
στομος τονίζει: «Οὐκ αὐθεντίας δεῖ τῷ
διδασκάλῳ μόνον ἀλλά καί προσηνείας
πολλῆς». Καί προσήνεια σημαίνει κατά
τόν ἅγιο ὅτι ὁ ποιμήν διδάσκει ἀκόμη
καί «τούς ἀντιδιατιθεμένους ἐν ἀνεξι-
κακία καί πραῦτητι».

Αὐτή ἰδιαίτερα ἡ ἔξω ἀπό τήν μάνδρα
δραστηριότητα τοῦ ποιμένα ἀπαιτεῖ ξε-

χωριστό ἠρωισμό καί τόλμη. Ἄν τό πρό-
βατο εἶναι μέσα στά ἀγκάθια, δέν μπο-
ρεῖς νά τό γλυτώσεις, ἄν δέν ματώσεις
καί σύ τουλάχιστον τά χέρια σου. Στήν
Παρακλητική ψάλλουμε ὅτι ὁ Ἄρχι-
ποιμήν Χριστός «δακτύλους θεῖους ἤμά-
τωσε, φονικῆς χειρὸς τὸν Ἀδὰμ ἐκλυ-
τρούμενος» (ἤχος Α', Παρασκευή πρωί).

Παρόμοια εἰκόνα χρησιμοποιεῖ καί ὁ
ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, παραλ-
ληλίζοντας τόν ποιμένα μέ τόν γιατρό:
«Ὅταν ἓνας γιατρός θέλει νά βγάλει τήν
σαπίλα τῆς πληγῆς, δέν κοιτάει πῶς θά
διατηρήσει τά χέρια του καθαρά, ἀλλά
λερώνει τά χέρια του προκειμένου νά
καθαρίσει τόν ἄρρωστο. Καί ἄν αὐτός ὁ
γιατρός δέν ἀποφεύγει νά βυθίσει τά
χέρια του στήν βρωμιά τῆς πληγῆς, πού
εἶναι ξένο σῶμα, πές μου πῶς εἶναι δυ-
νατόν ἐμεῖς νά ἀποφύγουμε νά κάνουμε
κάτι τέτοιο στό δικό μας σῶμα; Γιατί τί
ἄλλο εἶναι τά πλανημένα πρόβατά μας,
παρά σῶμα δικό μας;» (ΕΠΕ, 22, 462).

«Σῶμα δικό μας» ὀνομάζει τά ἐκτός
τῆς μάνδρας πρόβατα ὁ Καλός Ποιμήν
Χρυσορρήμων Ἰωάννης. Μέ ἄλλα λόγια,
οἱ πολυπολιτισμικῆς προελεύσεως συ-
νάνθρωποι μας δέν μπορεί νά εἶναι ἀπει-
λή πού ἀντιμετωπίζεται μέ ξενοφοβίες ἤ
μέ ρατσισμούς. Ποτέ δέν ἐπιτρέπεται νά
τούς δοῦμε σάν τά παιδιά ἐνός κατώτε-
ρου Θεοῦ. Εἶναι σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μας
καί ὁστοῦν ἐκ τῶν ὁστέων μας. Καί ἔστω
κι ἄν φαίνεται ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπό
αὐτούς πεινοῦν –κατ' ἀρχάς– γιά τήν
βρωσιν τήν ἀπολλυμένην (πράγμα πολύ
φυσικό), κατά βάθος ἀναζητοῦν καί τήν
βρωσιν τήν μένουσαν. Καί ἐμεῖς δέν
ἔχουμε τό δικαίωμα νά τούς τήν στερή-
σουμε.

«Εἰς ταφὴν τοῖς ξένοις...» (Ματθ. 27.7):
 Ὑπῆρξε ἀπραγματοποίητο σχέδιο ταφῆς
 τοῦ Χριστοῦ; (Ἦ, πῶς δημιουργήθηκε ὁ Ναός τῆς Ἀναστάσεως)

Σταύρου Γ. Γουλούλη
 Δρος βυζαντινῆς τέχνης

ΓΙΑ ΜΕΡΙΚΕΣ ιστορικές στιγμές πού καθόρισαν τήν πορεία τῆς ἀνθρωπότητας, ὅπως καί μνημεῖα πού ἔγιναν κέντρα τῆς, ἔχει ἀξία κάθε πρόταση πού θά ἔφερε περισσότερο φῶς. Τίθεται λοιπόν τό ἐξῆς ζήτημα: Τί θά γινόταν ἂν δέν ἐμφανίζόταν ὁ βουλευτής Ἰωσήφ τῆς Ἀριμαθαίας νά παραχωρήσει τόν τάφο πού ἦταν ἰδιοκτήτης; Λόγω ὑφισταμένης ἐντολῆς (Δευτ. 21.22-23) κάπου θά ὑπολόγιζαν νά θάψουν τόν Χριστό ὡς κρεμάμενον ἐπί ξύλου. Αὐτό πρέπει νά θεωρηθεῖ σίγουρο. Κι ὅταν ταυτόχρονα τό Συνέδριο, μετά ἀπό τό Συμβούλιο πού ἀποφάσισε καταδίκη τοῦ Ἰησοῦ, ὁμολογήσαντος Ἐαυτόν Μεσσία [Ματθ. 26.64] καί τήν ἀποστολή του στόν Πιλάτο, κάνει δεύτερο Συμβούλιο γιά νά ἀγοράσει μέ τά ἀργύρια τοῦ Ἰούδα χωράφι καί νά τό μετατρέψει σέ νεκροταφεῖο, γιά ξένους εἶπαν, πού θά πήγαινε ὁ νοῦς τοῦ καθενός; Μέχρι τότε πού τούς ἔθαβαν; Ἐκείνες τίς δύσκολες στιγμές τούς κατέλαβε ἡ φροντίδα γιά ἓνα θέμα ρουτίνας; Ἐκτός τοῦ ὅτι στήν ὀρεινή Ἱερουσαλήμ μέ λίγα, φτωχά ἐδάφη, δέν περισσεύει ἀρώσιμος χῶρος.

Μόνος πού ἀσχολεῖται ἐπί τοῦ θέματος εἶναι ὁ Ματθαῖος (27.7): «...καί ῥίψας τά ἀργύρια εἰς τόν ναόν ἀνεχώρησεν, καί ἀπελθὼν ἀπήγγαστο. Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς λαβόντες τά ἀργύρια εἶπαν. Οὐκ

ἔξεστιν βαλεῖν αὐτὰ εἰς τὸν κορβανᾶν, ἐπεὶ τιμὴ αἵματός ἐστιν. Συμβούλιον δὲ λαβόντες ἠγόρασαν ἐξ αὐτῶν τὸν ἀγρὸν τοῦ Κεραμέως εἰς ταφὴν τοῖς ξένοις. Διὸ ἐκλήθη ὁ ἀγρὸς ἐκεῖνος “ἀγρὸς αἵματος” ἕως τῆς σήμερον. Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἰερεμίου τοῦ προφήτου...».

Ἦ χρονικὴ στιγμή πού ὁ Ἰούδας πῆγε καί πέταξε τά ἀργύρια στόν Ναό ἦταν (Μτ. 27.1): «πρωίας γενομένης» (ὁμοίως Μκ. 15.1 κτλ.), μετά ἀπό τό Συμβούλιο μέ τή σύνταξη τοῦ κατηγορητηρίου γιά ἀμφισβήτηση τῆς ρωμαϊκῆς ἐξουσίας [Μτ. 27.11, Μκ. 15.2-3, Λκ. 23. 2-5, Ἰω. 18.29-37]. Οἱ σύνεδροι ἀτάραχοι συνέχισαν μέ νέο συμβούλιο, ἀγοράζοντας τόν «Ἀγρό τοῦ Κεραμέως», εὐρισκόμενον προφανῶς ἐκτός πόλεως, ἀνήκοντα δὲ εἰς κεραμέα, ἰδιοκτήτη ἐργαστηρίου παραγωγῆς πλίνθων ἢ σέ ἰδιοκτήτη ἀγροῦ λεγομένου «τοῦ Κεραμέως».

Πρός τί αὐτὴ ἡ κατεπεύγουσα ἐπένδυση ξημερώματα Πάσχα; Ἄλλὰ καί στό πρῶτο συμβούλιο τῶν Ἀποστόλων, ἀποφασίζοντας νά κληρωθεῖ ἄλλος στή θέση τοῦ Ἰούδα, ὁ Πέτρος ἀνατρέχει στό συμβάν, Πράξεις 1.18-20: «ἐν μέσῳ τῶν ἀδελφῶν εἶπεν... περὶ Ἰούδα τοῦ γενομένου ὁδηγοῦ τοῖς συλλαβοῦσιν Ἰησοῦν, ...οὗτός μεν ἐκτήσατο χωρίον ἐκ μισθοῦ τῆς ἀδικίας καὶ πρηνῆς γενόμενος ἐλά-

κησεν και ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. και γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσαλήμ, ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν “Ἀκελδαμάχ”, τοῦτ’ ἔστιν “χωρίον αἵματος”...». [Σήμερα στὸν χῶρο βρίσκεται ἡ Μονὴ Ἁγίου Ὀνουφρίου]. Ὁ Παπίας Ἱεραπόλεως (PG, 5, 1261A), ὅπου ὁ Ἰούδας φέρεται πιά ὡς ἀνθρώπινο τέρας, ἀκολουθεῖ τὴν παράδοση αὐτή: «...μετὰ πολλὰς βασάνους και τιμωρίας, ἐν ἰδίῳ φασὶν χωρίῳ τελευτήσαντα».

Τί συνδέει τὸν ἀγρό και τὸ χωρίον «αἵματος» πού μεταφέρουν δύο διαφορετικὲς ἐκτιμήσεις θανάτου τοῦ Ἰούδα; [α) ἀπαγχονίστηκε· β) σωριάστηκε κάτω φωνάζοντας]. Κατὰ τὸν Ματθαῖο, τὸν ἀγρό ἀγόρασε τὸ Συνέδριο, ἐνῶ κατὰ τοὺς Λουκᾶ-Παπία, ὁ Ἰούδας, ἄσχετα ἂν και πότε πέθανε ἐκεῖ ἢ πῶς, δηλαδὴ ἂν ἐπέζησε ἀπὸ τὸν ἀπαγχονισμό (ἐνίστε συμβαίνει). Ὁ «ἀγρός αἵματος» ἐπομένως ταυτίζεται μέ τὸ «χωρίον αἵματος», τὸ Ἀκελδαμάχ, ἀλλὰ αὐτὸ θεωρήθηκε ὡς προσπάθεια νά γεφυρωθεῖ ἡ ὑφιστάμενη διαφορά ἤδη ἀπὸ τὴν πρώτη χριστιανικὴ ἐποχὴ, πράγμα πού δὲν ἰσχύει.

Οἱ παραδόσεις τῶν δύο εὐαγγελιστῶν ἐνώνονται ὡς δύο ὄψεις ἐνιαίας προφορικῆς ἱστορίας. Ὁ Ματθαῖος πού ἔζησε τὰ γεγονότα καταγράφει ἱστορία ἐν τῷ γίνεσθαι, ἀπλῶς τὴν ἐπιστρατεύει θεολογικά, συνδέοντας τὰ ἀργύρια τῆς προδοσίας μέ τὴν προφητεία τοῦ Ἱερεμία (τελικά Ζαχαρίας 11.12-13). Ὁ ἀγρός Ἀκελδαμάχ ἀγοράστηκε μέ χρήματα τοῦ Ἰούδα ἀπὸ τὸ Συνέδριο. Ὁ Λουκᾶς, γράφοντας τίς Πράξεις μετὰ

ἀπὸ τὸ 60/61, χρησιμοποιεῖ τὸν πρῶτο ἀποστολικὸ λόγο τοῦ Πέτρου πού θά εἶχε μείνει στὴν ἱστορία, μία ἐπίσημη προφορικὴ παράδοση γιὰ τὸν Ἰούδα ὡς ἔχοντα κάκιστο τέλος, παραπέμπει δέ στὸν Δαυῖδ (Ψαλμ. 69.26) γιὰ τὸν χαμένο, ἔρημο κλῆρο του. Παρέχει στὸν Ἰούδα δικαίωμα νά φέρεται αὐτὸς ὡς νόμιμος ἰδιοκτήτης, εἴτε ἡ παράδοση πού καταγράφει προϊόντος τοῦ χρόνου συγχέει τὴν ἔμμεση δωρεὰ σάν νά ἔγινε πραγματικά ἀπὸ αὐτὸν εἴτε πράγματι οἱ γραμματεῖς τοῦ Ναοῦ προχώρησαν σέ κάποιο νομικὸ τερτίπι ἐμφανίζοντας ἐγγράφως τὸν Ἰούδα νά φαίνεται δωρητῆς ἔτι ζῶν.

Ποιά ἄμεση πρακτικὴ ἀνάγκη ἐξυπηρετοῦσε, ποιὸ τὸ κίνητρο τῆς ταχύτατης ἀγορᾶς ἀγροῦ, γιὰ νά μετατραπεῖ σέ νεκροταφεῖο; Ἀπάντηση θά δινόταν: 1) μέσω κανονισμῶν περὶ δωρεῶν ἢ ταφῆς. Μέ τὴν ἐπίκληση πνευματικοῦ νόμου γιὰ τὴ μὴ καταχώρηση στὸν κορβανᾶ χρημάτων συνδεδεμένων μέ «τιμὴ αἵματος», ἔμμεσα φέρεται ὁ Ἰούδας δωρητῆς (κορβᾶν = δῶρον, βλ. Ἰώσηπος, *Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία*, 4.71). Τώρα, πῶς βρέθηκε λίγο ἀργότερα στὸν ἴδιο χῶρο και πέθανε ἐπὶ τόπου, εἶναι ἀσαφές, ἀλλὰ ὄχι περίεργο, ἀφοῦ προώριζαν τὸν ἀγρό γιὰ νεκροταφεῖο. 2) Μέσω τοῦ ταραγμένου κλίματος ἐκείνων τῶν ἡμερῶν, ὅταν παίζονταν πολλὰ γιὰ τὴν πολιτικὴ σταθερότητα μέ βάση τὸ κατηγορητήριο, σέ σημεῖο πού βασιλιάς Ἡρώδης και Πιλάτος ξεπέρασαν «προὔπαρχουσα ἔχθρα» (Λκ. 23.12).

Τὸ νά δημιουργήσῃ ὁλόκληρο Συνέδριο νέο νεκροταφεῖο μπορεῖ νά ὑποδηλώνει τακτικὴ κίνηση, σχέδιο πού οἱ

ἀρχιερείς εἶχαν ἀποφασίσει νά ξεκαθαρίσουν τήν ὑπόθεση Ἰησοῦς, ἀκόμη καί μέ θύματα, τό σκληρό σενάριο –ἀκραῖες ἐνέργειες πάντα γίνονται. Πρῶτο δείγμα τό κομμένο ὠτίον τοῦ ἀρχιερατικοῦ ὑπηρέτη Μάλχου (Ἰω. 18.10-11). Ἔδωσαν ἀπάντηση μέ τρομοκρατία [Ἰω. 20.19:] «διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων»· οἱ Μαθητές ἐξαφανίστηκαν. Ἡ ἀπειλή θανάτωσης ἦταν διαρκῆς ἀπό τήν περίοδο τοῦ κηρύγματος, ὅποτε ἀπέφυγαν τήν Ἰουδαία (Ἰω. 7.1, 13). Διωγμός-ἐκδίωξη τελικά δέν ἀποφεύχθηκε ἀργότερα (Πρ. 8.1-3). Περισσότερο ἐνδείκνυται τό ἥπιο σενάριο, κατά μετριοπαθεῖς. Ἀπλῶς νά θάπτονται ἐκεῖ διάφοροι πιστοί τοῦ νέου Μεσσία, ἀποσυνάγωγοι ἕως θανάτου. Ἰσχυε (προσωρινῶς) ἤδη γιά τόν Χριστό καί τοὺς ἀκολουθοῦντες [Ἰω. 9.22, 12.42, 16.2]. Κι ἀφοῦ δόθηκε σύνθημα γιά φόνο ἀμέσως [Ἰω. 11.47-53] ἢ μετά ἀπό τό Πάσχα [Ματθ. 26.3-5], Τόν ἔθεταν ὀριστικά ἐκτός Ἰσραήλ. Στήν Παλαιά Διαθήκη, ὅπου ἡ τιμὴ τῶν νεκρῶν εἶναι ὑποτονική, δέν ὑπάρχουν εἰδικές διατάξεις γιά ταφή ἀποσυναγώγου ἕως θανάτου, ἀλλά ἐξυπακούεται ἡ πλήρης ἀποκοπή ἀπό τήν ομάδα.

Ἀλλά ἡ σταύρωση, πού δέν ἦταν πρόταση τοῦ Πιλάτου (βλ. Ἰω. 18.31), δέν ἦταν γιά Ἐβραῖο [τρόποι θανάτωσης: λιθοβολισμός, πυρά, ἀποκεφαλισμός καί στραγγαλισμός]. Ἡ ποινὴ δείχνει ὅτι οἱ κατήγοροι ἔβλεπαν τόν Χριστό ὡς ξένο (ἀποσυνάγωγο ἕως θανάτου) καί προδότη τῆς πίστεως τῶν πατέρων τους. Ἀνάλογες σταυρώσεις Φαρισαίων εἶχε ἐνεργήσει ὁ σαδδουκαῖος ἀρχιερέας Ἀλέξανδρος Ἰανναῖος τό 88 π.Χ. ἐπειδὴ

εἶχαν καλέσει στήν Ἱερουσαλήμ τόν Δημήτριο Γ' Εὐκαιο. Στό Εἰλητό τοῦ Ναοῦ (τέλος 2^{ου} αἰ. π.Χ.), σ.64, 6-13, προβλέπεται κρέμασμα σέ δένδρο (σταύρωση) σέ δύο περιπτώσεις: 1) σέ Ἐβραῖο πού προδίδει τόν λαό του στόν ἐχθρό, 2) σέ κατάδικο πού φυγοδικεῖ καί καταφεύγοντας στόν ἐχθρό καταρᾶται (ἀποκηρύσσει;) τόν λαό του.

Ὅσο κι ἂν φαίνεται παράξενο, ἡ ταφή τοῦ πρώτου νεκροῦ μαθητῆ, τοῦ Ἰούδα, στόν ἀγρό τοῦ Κεραμέως μπορεῖ νά ἐκτιμηθεῖ ὡς ἀπόδειξη τῶν ἀνωτέρω! Μέ τή συμπεριφορὰ του προσέβαλε τό Συνέδριο, ἐπέστρεψε στήν ἀντίπαλη μεριά [Ματθ. 27.4: «ἤμαρτον παραδοὺς αἷμα ἀθῶον», εἶπε]. Μήπως ὅμως οἱ Σύεδροι θά ἤθελαν νά ταφεῖ ἀνάμεσά τους ἕνας πού παρέδωσε τόν δάσκαλό του; Σέ μία ὑποτελεῖ ἐπαρχία, ἕνας Ἰούδας Ἰσκαριώτης ἐνταγμένος μετά θάνατον στόν Ἰσραήλ θά προκαλοῦσε τά ἐθνικά στερεότυπα πατριωτισμοῦ. Ἦταν διπλά, τριπλά ἀντίθετός τους, ἂν ἦταν ὄντως, εἶχε ταξικὲς καταβολές. Ἀπομονώθηκε καί στόν θάνατο...

Τελικά ἐφαρμόσθηκε διαφορετικὸ σχέδιο, διότι ἀφ' ἑνὸς βρέθηκε ὁ Ἰωσήφ, ἀφ' ἑτέρου ὁ Πιλάτος εἶχε ἄλλα πλάνα: θεωροῦσε τόν Ἰησοῦ Ναζωραῖο ὡς Βασιλέα Ἰουδαίων. Κι ἀφοῦ δέν ἐτάφη ὁ Χριστός στόν ἀγρό-νεκροταφεῖο, ἐγκαταλείφθηκε ἔχοντας ἕναν ἔνοικο «ἔρημο» (Πρ. 1.20).

Τό προκύψαν σενάριο κι ὄχι τοῦ ἀγροῦ τοῦ Κεραμέως ἢ ἄλλου χώρου δημιούργησε τόν γνωστό τόπο ταφῆς, ὅπου μετά ἀπό τρεῖς αἰῶνες κτίσθηκε ὁ ναός τῆς Ἀναστάσεως.

«Ἐπί τῶν ὑψηλῶν»: Τά ιερά ὄρη στήν Ἁγία Γραφή (Β')

Πρωτ. Σπυρίδωνος Ν. Λόντου

Ἐφημερίου Παρεκκλησίου Ἁγ. Παντελεήμονος Βουλιαγμένης

Ἵποψ. Διδάκτορος Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α.

Ἡ λατρεία τῶν ὑψηλῶν

καί ἡ παρακοή τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ

Ἡ λατρεία τοῦ Ἰσραήλ στά ὄρη καταφαίνεται ἀπό ἀναφορές ὅπως αὐτή στό βιβλίο τῆς Ἰουδίθ, ὅπου καταγράφεται ἡ ἀπάντηση τοῦ Ὀλοφέρνη στόν Ἀχιώρ: «κατακαύσομεν γάρ αὐτούς ἐν αὐτοῖς καί τὰ ὄρη αὐτῶν μεθυσθήσεται ἐν τῷ αἵματι αὐτῶν» (Ἰουδίθ 6,4). Ὡστόσο μετά τήν ἀνοικοδόμηση τοῦ Ναοῦ στήν Ἱερουσαλήμ ἀποτελεῖ πρόκληση ἡ διατήρηση τῆς λατρείας στά ὄρη. Ὁ μόνος καί ἀληθινός Θεός λατρεύεται πλέον στό ἓνα καί μοναδικό ὄρος. Ὅχι τυχαῖα ἡ μεταγενέστερη ἰουδαϊκή παράδοση συνδέει τό ὄρος Μορία τῆς Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ στό ἑβραϊκό πρωτότυπο μέ τό ὄρος τοῦ Ναοῦ¹. Ὅπως παρατηρεῖ στόν πρόλογο ὁ εἰσηγητής τῆς Θεωρίας τῶν Πηγῶν Julius Wellhausen², μετά τήν καθιέρωση τοῦ Ὄρους τοῦ Ναοῦ παρατηρεῖται κεντροποίηση τῆς λατρείας τοῦ Ἰσραήλ, πού ἐν προκειμένῳ ἔδωσε τό ἔναυσμα στόν κορυφαῖο αὐτόν κριτικό ἐπιστήμονα νά συσχετίσει ἐξελίξεις τῆς μετέπειτα περιόδου μέ ἀναφορές τοῦ κειμένου στά πρότερα βιβλία τῆς Πεντατεύχου³.

Πρῖν ἀπό τή γνωστή Μεταρρύθμιση τοῦ Ἰωσία (Δ' Βασ. 22, 1-23, 30, Β' Παρ. 34, 1-35, 27) ἡ λατρεία στά ὄρη προκαλοῦσε σύγχυση, καθῶς σέ ἀντίστοιχους,

ἀν ὄχι στούς ἴδιους ἱερούς χώρους τελούνταν ἡ λατρεία τῶν ἐθνικῶν. Σέ αὐτή τή συνάφεια πρέπει νά καταλάβουμε καί τούς λόγους τοῦ προφήτου Ἀμώς: «μὴ σφάγια καί θυσίας προσηνέγκατέ μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαράκοντα ἔτη οἶκος Ἰσραήλ καί ἀνελάβετε τήν σκηνὴν τοῦ Μολὸχ καί τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν Ραιφὰν τοὺς τύπους αὐτῶν οὐς ἐποίησατε ἑαυτοῖς» (Ἀμώς 5,25-26), στούς ὁποίους ἀναφέρθηκε καί ὁ πρωτομάρτυς Στέφανος ἐνώπιον τῆς Συνόδου (Πράξεις 7, 42-43)⁴.

Ἐνδεικτικό τῆς παρακοῆς τοῦ Ἰούδα εἶναι ἡ καθιέρωση ἱερῶν, ὅπου ὑπῆρχε ὄρος: «καὶ ἐποίησεν Ροβοὰμ τὸ πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου ... καὶ ὠκοδόμησεν ἑαυτοῖς ὑψηλὰ καὶ στήλας καὶ ἄλση ἐπὶ πάντα βουνὸν ὑψηλὸν καὶ ὑποκάτω παντὸς ξύλου συσχίου». (Γ' Βασ. 14,22-23). Ἐν καὶ οἱ ὑψηλοὶ τόποι ἔγιναν «ὄνειδος τῶν λαῶν» (Ἰεζ. 36,3), τελικά θά ἐκβλαστήσουν καί τήν «σταφυλὴν καὶ τὸν καρπὸν» αὐτῶν (Ἰεζ. 36,8) θά καταφάγει ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ.

Ὅλες οἱ εὐλογίες θά ἔλθουν ἀπό τά ὄρη, ὅπως ὁ προφήτης Ἰωὴλ χαρακτηριστικά δηλώνει: «καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀποσταλάξει τὰ ὄρη γλυκασμόν, καὶ οἱ βουνοὶ ρυήσονται γάλα, καὶ πᾶσαι αἱ ἀφῆσεις Ἰούδα ρυήσονται ὕδατα, καὶ πηγὴ ἐξ οἴκου Κυρίου ἐξελεύσεται καὶ

ποτιεῖ τὸν χειμάρρουν τῶν σχοίνων» (Ἰωήλ 4,18).

Τὰ ὄρη στήν Καινή Διαθήκη

Στίς βιβλικές ἀφηγήσεις τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός κατέφυγε στά ὄρη γιά νά προσευχηθεῖ (Ματθ. 14,23, Μάρκ. 6,46, Λουκ. 6,12), νά καθήσει μέ τούς μαθητές Του (Ἰωάν. 6:3) καί νά διδάξει τούς ἀκροατές Του (Ματθ. 5,1, Μάρκ. 4,1). Στό ὄρος τῶν πειρασμῶν ἀντέκρουσε τόν πειρασμό τοῦ Σατανᾶ (Ματθ. 4,8, Λουκ. 4,5), στό ὄρος Θαβώρ μεταμορφώθηκε (Ματθ. 17, 1-8, Μάρκ. 9, 2-8, Λουκ. 9, 28-36), καί στό Ὅρος τῶν Ἐλαιῶν, ὅπου διανυκτέρευε (Λουκ. 21,37), ἔλαβε χώρα τό Θεῖον Πάθος (Ματθ. 26,30).

Δέν μπορεῖ νά εἶναι τυχαῖο τό γεγονός, ὅτι οἱ προφητεῖες σχετικά μέ τήν καταστροφή τοῦ ναοῦ στήν Ἱερουσαλήμ καί τό τέλος τοῦ κόσμου, συνδέθηκαν μέ τό Ὅρος τῶν Ἐλαιῶν. Ὁ Ἰησοῦς βρισκόταν στό ὄρος τῶν Ἐλαιῶν πολλές φορές κατά τή διάρκεια τῆς ἐπί γῆς παρουσίας Του, ἐκπληρώνοντας τήν προφητεία τοῦ Ζαχαρία «καί στήσονται οἱ πόδες αὐτοῦ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπὶ τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν τὸ κατέναντι Ἱερουσαλήμ ἐξ ἀνατολῶν» (Ζαχ. 14,4).

Ὁ Κύριος λέγει στή Σαμαρείτιδα κατὰ τή συνάντησή του μαζί της στήν πηγὴ τοῦ Ἰακώβ, ὅτι πλησιάζει ἡ ὥρα πού οἱ ἄνθρωποι δέν θά προσκυνοῦν οὔτε στό ὄρος ἐκεῖνο (Γαριζίμ), οὔτε στά Ἱεροσόλυμα «ἐν ὄρει ἀγίῳ αὐτοῦ» (Ψάλμ. 48,2), ἐπειδὴ ὁ Θεός εἶναι Πνεῦμα καί οἱ ἀληθινοὶ προσκυνητές θά Τόν προσκυνήσουν «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» (Ἰωάν. 4, 20-24). Μέ τούς λόγους Του ἀντι-

κατέστησε τά «ὄρη τοῦ Ἰσραήλ», τά ὁποῖα θεωροῦνταν ἱεροὶ τόποι, ὅπου οἱ ἄνδρες πῆγαιναν νά προσκυνήσουν καί νά θυσιάσουν στόν Θεό. Ἡ Νέα Ἱερουσαλήμ, πού συμβολίζει τήν Ἐκκλησία, περιγράφεται στήν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου ὡς ὄρος «μέγα καί ὑψηλόν» πού κατεβαίνει ἀπό τόν οὐρανό (Ἀποκ. 21,10).

Ἔτσι λοιπόν εὐκόλα διαπιστώνουμε ὅτι τά ὄρη στή Βίβλο, λόγω καί τοῦ μεγέθους τους, ἀποτελοῦν τόν σύνδεσμο μεταξὺ τοῦ Θεοῦ-οὐρανοῦ καί τοῦ ἀνθρώπινου-ἐπιγείου. Σέ αὐτά συντελέστηκαν Θεοφάνειες, δόθηκαν εὐλογίες, συνάφθηκαν διαθήκες, κτίστηκαν θυσιαστήρια καί προσφέρθηκε λατρεία στό Θεό.

Ὡς φυσική τοποθεσία τῆς σχέσης μεταξὺ Θεοῦ καί ἀνθρώπων, τά ἱερά ὄρη μποροῦμε νά τά διακρίνουμε σέ⁵:

1. Ὅρη τῆς Διαθήκης. Τά ἱερά ὄρη τῆς Π.Δ. θεωροῦνται ὡς ὄρη τῆς διαθήκης, δηλαδή ἱεροὶ τόποι, στοὺς ὁποίους ἡ σχέση διαθήκης μεταξύ Γιαχβέ καί τοῦ λαοῦ ἰδρύθηκε καί διατηρεῖται⁶.

2. Κοσμικά ὄρη. Λόγω τῆς ἑλληνιστικῆς ἐπιρροῆς, ὑπῆρξε εἰσροή τῶν κοσμικῶν ἐννοιῶν στήν ἰουδαϊκὴ σκέψη γιά τό Ὅρος Σιών καί τῶν βουνῶν γενικότερα. Τό ὄρος Σιών θεωρήθηκε ὡς ὁ Ὀμφαλός τῆς γῆς καί ὡς ἄξονας-σημεῖο εἰσόδου στήν οὐράνια σφαῖρα, ὅπου ἀποκαλύπτονται τά μυστικά τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς.

3. Ὅρη τῆς Ἀποκάλυψης. Ἰδιαιτέρα στήν ἰουδαϊκὴ ἀποκαλυπτικὴ γραμματεία, τά ὄρη ἐμφανίζονται συχνά ὡς χῶροι, ὅπου γίνονται θεϊκές ἀποκαλύψεις καί ὡς τόποι πού παρέχονται πληροφορίες σχετικά μέ τά ἔσχατα.

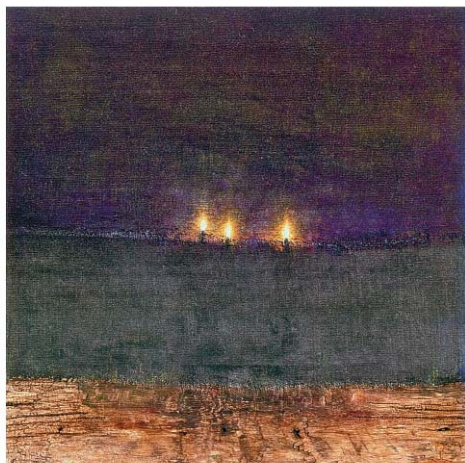

4. *Έσχατολογικά ὄρη*. Σέ αὐτή τήν περίοδο, μέ αὐξημένο τό ἐνδιαφέρον στήν ἐσχατολογία, τά ὄρη θεωρήθηκαν ὡς θέσεις γιά τήν ἐκπλήρωση τῶν ἐσχατολογικῶν γεγονότων. Οἱ ρίζες γιά τέτοια θεωρία βρίσκονται κυρίως στήν ἐσχατολογική θεώρηση τοῦ ὄρους Σιών. Τά ἐσχατολογικά ὄρη εἶναι τά βουνά, ὅπου οἱ ὑποσχέσεις τῆς διαθήκης ὀλοκληρώνονταν⁷.

Στό Εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου (28:16-20) ἀναφέρεται ὅτι οἱ ἔνδεκα μαθητές προσῆλθαν στό ὄρος τῆς Γαλιλαίας, ὅπου ὁ Ἄναστάς Ἰησοῦς τοῦς δίνει τήν ἐντολή νά πορευθοῦν σέ ὅλα τά ἔθνη, νά διδάξουν καί νά βαπτίσουν εἰς τό ὄνομα τοῦ

Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διαβεβαιώνοντάς τους ὅτι θά εἶναι μαζί τους «ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος». Πρόκειται καί ἐδῶ γιά ἐσχατολογική περικοπή πού συντελεῖται πάνω σέ βουνό καί ἔχει σχέση μέ τίς ἐσχατολογικές παραδόσεις πού συνδέονται μέ τό ὄρος Σιών⁸. Γιά τόν Εὐαγγελιστή Ματθαῖο, ἡ χριστιανική ἐμπειρία δέν εἶναι ἀπλῶς θέμα τῆς ἀντικατάστασης τοῦ ὄρους τοῦ Ναοῦ στήν Ἱερουσαλήμ μέ ἄλλο βουνό στή Γαλιλαία. Εἶναι ὁ Χριστός πλέον τό κέντρο τῆς ἐσχατολογικῆς ὀλοκλήρωσης, πού ἔχει ἀντικαταστήσει τή Σιών⁹. Στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ οἱ προφητεῖες βρῆκαν τήν ἐκπλήρωσή τους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ: **1.** Ν. Ὀλυμπίου, *Ἀπό τή Θυσία τοῦ Ἀβραάμ στήν Akedah Yitzhak*, Ἀθήνα 2000. **2.** J. Wellhausen, *Prolegomena zur Geschichte Israels*, New York-Berlin 2001⁶. **3.** Προβλ. E. Nicholson, *The Pentateuch in the Twentieth Century*, Oxford 1996, σ. 1-2. **4.** Στό σημείο αὐτό ἀξίζει νά ὑπενθυμίσουμε ὅτι ἡ φερόμενη ἀνθρωποθυσία στήν Παλαιά Διαθήκη ἀποτελοῦσε στοιχεῖο τῆς λατρείας τοῦ Μολόχ στά φαράγγια, πού ὁ Ἱερεμίας ἀποτάσσει μετά βδελυγμίας (Ἱερ. 39,35). **5.** Στό σημείο αὐτό υἱοθετοῦμε ὡς ἐμπεριστατωμένη τήν τυπολογία τῶν ὀρέων. σύμφωνα μέ Terence L. Donaldson, *Jesus on the Mountain: A Study in Matthean Theology*, JSNT Supplement Series 8], Sheffield 1985. **6.** Terence L. Donaldson, *ὁ.π.*, σ. 50. **7.** Terence L. Donaldson, *ὁ.π.*, σ. 82-83. **8.** Terence L. Donaldson, *ὁ.π.*, σ. 180. **9.** T. Donaldson, *ὁ.π.*, σ. 184.

Παραμορφώνοντας τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ

Πρωτ. Βασιλείου Α. Γεωργοπούλου
Ἐπικούρου Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Η ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδαχῆς καί ἐμπειρίας σχετικά μέ τό πρόσωπο τοῦ Θεανθρώπου εἶναι φαινόμενο μόνιμο στήν ιστορική πορεία τῆς Ἐκκλησίας. Μαρτυρεῖται ἤδη ἀπ' αὐτά τά ἀποστολικά χρόνια (Α' Ἰωάν. 22-26. Β' Ἰωάν. 7). Πλήθος αἱρέσεων καί θεωριῶν ἄλλοτε εὐθέως καί ἄλλοτε συγκεκριμένως ἐπιχείρησαν καί ἐπιχειροῦν ὡς σήμερα νά παραχαράξουν ἤ καί νά ἀντικαταστήσουν τήν ἐκκλησιαστική αὐτοσυνειδησία καί τό ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας σχετικά μέ τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ.

Ἄπό τά μέσα τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνα ἀλλά καί κατά τή διάρκεια τοῦ εἰκοστοῦ, δημιουργήθηκαν αἱρετικά καί παραχριστιανικά συστήματα καί ἀποκρυφιστικές θεωρίες, οἱ ὁποῖες ὑπάρχουν ὡς σήμερα καί συνεχίζουν νά παραμορφώνουν καί νά ἀκρωτηριάξουν τήν ἐξ Ἀποκαλύψεως διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας.

Ἄναφέρει πολύ χαρακτηριστικά ὁ καθηγητής κ. Εὐάγγελος Θεοδώρου: «Συχνά ὑπάρχουν ἰσχυρισμοί περί τοῦ Χριστοῦ, οἱ ὁποῖοι, εἴτε μέ ἔκδηλη ἀντιχριστιανική διάθεση, εἴτε κατά συγκεκριμένον τρόπο μέ χρῆσι εὐσεβοφανοῦς προσωπείου, ὑπονομεύουν αὐτά τά θεμέλια τοῦ χριστιανισμοῦ»¹.

Ἡ διατύπωση τῶν αἱρετικῶν ἀντιλή-

ψεων σχετίζεται στίς μέν αἱρετικές κινήσεις μέ τήν δῆθεν ὀρθή κατανόηση τῆς Ἁγ. Γραφῆς, τήν ἀποκλειστικότητα τῆς ὁποίας κάθε τέτοια ομάδα διεκδικεῖ γιά τόν ἑαυτό της, στίς δέ παραχριστιανικές κινήσεις (π.χ. Μορμόνοι, Χριστιανική Ἐπιστήμη) μέ τήν ἀνεπάρκεια, κατ' αὐτές, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ θείας Ἀποκαλύψεως καί τήν ἀνάγκη συμπληρώσεως της, καί σέ ἄλλες μέ μοναδικό μέσο ἐρμηνείας ἀποκλειστικῶς τό ἔργο τοῦ ἱδρυτῆ τῆς κίνησης.

Ἄντιθέτως στά ἀποκρυφιστικά συστήματα σχετίζεται μέ τό ἐπιχείρημα τῆς ἀξιολόγησης τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπό τό πρίσμα ἐσωτερικιστικῆς - μυστικῆς γνώσης ἤ ἀργέγονης σοφίας, πού ἰσχυρίζονται ὅτι κατέχουν ἤ ἀκόμα καί μέ ἀποκαλύψεις πνευμάτων σέ ὀρισμένους ἀποκρυφιστικούς χώρους (π.χ. Πνευματισμός).

Οἱ ἰσχυρισμοί βεβαίως αὐτῶν τῶν κινήσεων, τόσο τῶν αἱρετικῶν ὅσο καί τῶν ἀποκρυφιστικῶν, ἀποτελοῦν συνήθως τήν σύγχρονη ἔκφραση παλαιότερων πλανῶν πού ξαναεμφανίζονται στό ιστορικό προσκήνιο μέ καινούργια ἐπωνυμία. Χωρίς ἀντικειμενική δυσκολία πολλές ἀπό τίς σύγχρονες ἀποκρυφιστικές καί νεοεποχίτικες θεωρίες περί Χριστοῦ μποροῦν ἄνετα νά χαρακτηριστοῦν ὡς Νεογνωστικές.

Στό ίδιο πλαίσιο και μέ αντικειμενική στόχευση τήν ἀλλοίωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδαχῆς γιά τό πρόσωπο τοῦ Κυρίου πρέπει ἐπίσης νά ἐντάξουμε καί τίς ὑπουλες μεθοδεύσεις τοῦ σύγχρονου καί ποικιλόμορφου θρησκευτικοῦ συγκρητισμοῦ.

Κάθε λόγος γιά σύνθεση τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν παραδόσεων, γιά ἐπιμέρους ἐνσωμάτωση καί σύγκλιση τῶν ὑποτιθέμενων κοινῶν στοιχείων ὅλων τῶν θρησκειῶν, παρά τό ἄκρως ἐλκυστικό λεξιλόγιο πού οἱ θιασῶτες τοῦ φαινομένου χρησιμοποιοῦν, δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά προσπάθεια νά ἐπιτευχθεῖ ἐνιαῖος συνδυασμός ἀντίθετων ἢ ἀσυμβίβαστων στοιχείων καί μεγεθῶν. Τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ στό πλαίσιο τοῦ θρησκευτικοῦ συγκρητισμοῦ ἐπισημαίνει πολύ εὔστοχα ὁ Δανός

θρησκευολόγος καθηγητής J. Aagaard (1928-2007), «ἰσοπεδώνεται»².

Γιά ὅλες αὐτές τίς αἰρετικές, παραχριστιανικές, ἀποκρυφιστικές καί νεοεποχίτικες ἐκδοχές γιά τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, καί γενικά γιά κάθε θεωρία περί Χριστοῦ, πού ἀκρωτηριάζει τήν ἐκκλησιαστική διδαχή καί αὐτοσυνειδησία σχετικά μέ τό πάνσεπτο πρόσωπο τοῦ Θεανθρώπου (Ἰωάν. 20, 30, 21, 25, Α' Ἰωάν. 1, 1-4, Α' Πέτρ. 1, 12) ἢ ἐπιχειρεῖ νά τήν ἀντικαταστήσει, ἰσχύουν διαχρονικά καί στό ἀκέραιο οἱ θέσεις τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου Φιλοσόφου καί Μάρτυρος, ὅτι «πολλοὶ γάρ καί ἄθεα καί βλάσφημα καί ἄδικα ἐν ὀνόματι αὐτοῦ παραχαρασσοντες ἐδίδαξαν, καί τὰ ἀπό τοῦ ἀκαθάρτου πνεύματος διαβόλου ἐμβαλλόμενα ταῖς διανοίαις αὐτῶν ἐδίδαξαν καί διδάσκουσι μέχρι νῦν»³.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ: **1.** «Προλεγόμενα στήν Χριστολογική Ἀπολογητική», στό *ΘΕΟΛΟΓΙΑ* 68 (1997), σ. 626. **2.** Βλ. J. Aagaard, *Synkretismus*, στό H. Krüger, W. Löser- W. Müller - Römheld u.a (Hrsg), *Ökumene Lexikon. Kirchen, Religionen Bewegungen*, 1983, στ. 1133. **3.** Βλ. Ἰουστίνου, *Διάλογος*, 82, PG 6, 669 C.

Νεομάρτυρες καί Ἑλληνική Ἐπανάσταση

Μιχαήλ Γ. Τρίτου

Καθηγητοῦ Θεολ. Σχολῆς Α.Π.Θ.

ΚΣτή διάρκεια τῆς δισηχλιετοῦς ιστορικής πορείας τῆς Ἐκκλησίας τό μαρτύριο ὑπῆρξε ἡ οὐσιαστικότερη ἔκφραση τῆς αὐτοσυνειδησίας της. Ἄν ἐξαιρέσουμε τούς τρεῖς πρώτους χριστιανικούς αἰῶνες, ἡ περίοδος ἐκείνη πού ἔχει νά παρουσιάσει τούς περισσότερους μάρτυρες εἶναι ἡ περίοδος τῆς τουρκοκρατίας. Σ' αὐτήν τήν ιστορική περίοδο, τό μαρτύριο βρῖσκει τήν οὐσιαστικότερη ἔκφρασή του στούς νεομάρτυρες, πού ἀποτελοῦν ἕνα ἀπό τά σημαντικότερα κεφάλαια τῆς νεοελληνικῆς μας διάρκειας.

Ὅταν μιλάμε γιά νεομάρτυρες, ἐννοοῦμε ἐκείνους πού ὑπέστησαν τή σκληρότερη δοκιμασία γιά τή χριστιανική ὁμολογία, κατά τήν περίοδο ἀπό τήν Ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπό τόν τουρκικό ζυγό. Οἱ νεομάρτυρες ἀποτελοῦν τά καινούργια θύματα στόν βωμό τῆς πίστεως καί τή νέα προσφορά τῆς Ἐκκλησίας στό ἰδανικό τῆς ἐλευθερίας, τῆς θρησκευτικῆς καί ἐθνικῆς.

Ἡ προσφορά τῶν νεομαρτύρων στό ὑπόδουλο Γένος ὑπῆρξε τεράστια σέ βάθος καί ἔκταση. Μέ τή μαρτυρική θυσία τους ἀνέκοψαν τό κῦμα τοῦ ἐξισλαμισμού καί ἀποφεύχθηκε μέ αὐτόν τόν τρόπο ὁ ἐκτουρκισμός, ἀφοῦ σ' αὐτήν

τήν τραγική γιά τό Γένος μας περίοδο θρησκευτικότητα καί ἐθνισμός εἶχαν ταυτιστεῖ. Μένοντας δηλαδή ὁ χριστιανός σταθερός στήν πίστη του διέσωζε ταυτόχρονα καί τήν ἐθνική του συνείδηση. Οἱ νεομάρτυρες ἦσαν Ἑλληνες καί Χριστιανοί. Γι' αὐτούς ἄρνηση τῆς πίστεως σήμαινε ἄρνηση τῆς Ἑλλάδος καί θάνατος γιά τήν πίστη σήμαινε προσφορά στόν ἀγῶνα γιά τήν ἐθνική ἐλευθερία.

Μέ τόν μαρτυρικό τους θάνατο οἱ νεομάρτυρες ἔγιναν σύμβολα ἀντιστάσεως τοῦ λαοῦ, στέρωσαν τήν πίστη τῶν ραγιαδῶν καί ἔδωσαν ἐλπίδες νέας ζωῆς. Τό πνεῦμα τῆς αὐτοθυσίας τους παραδειγματίζε τόν λαό, τόνωνε τό φρόνημά του καί γιγάντωνε τήν ἐθνική του συνείδηση.

Τό ἀξιοθαύμαστο παράδειγμά τους ἀπέβη καινούργια πηγὴ πνευματικῆς ἐνδυναμώσεως τῶν χριστιανῶν στόν ἀγῶνα τους γιά τή διατήρηση τῆς θρησκευτικῆς καί ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἄπ. Βακαλόπουλος, τήν προθυμία γιά τό μαρτύριο ἐπέπνεε ὄχι μονάχα ὁ βαθύς θρησκευτικός τους ζήλος, ἀλλά καί γενικά τό πνεῦμα τῆς ἀντιστάσεως κατά τῆς μισαλλοδοξίας, τῆς βίας καί τῆς τυραννίας. Οἱ νεομάρτυρες ἀποτελοῦσαν μόνιμη ἐνθαρρυντική δύναμη γιά τούς ἐθνομάρτυρες καί τούς λοιπούς ἐθνικούς ἀγωνιστές. Ἡ

θυσία τους ἦταν γιά τούς Ἑλληνας στοιχειό φιλοτιμίας καί πρότυπο νά μήν ὑστερήσουν καί αὐτοί σέ θυσίες. Τά μαρτυρολόγια τους ἀπέβησαν οἱ πιά διαδεδομένες ψυχωφελεῖς διηγήσεις, πού παρηγοροῦσαν καί ἐνθάρρυναν τόν ἑλληνικό λαό. Δέν εἶναι ὑπερβολή ἂν ποῦμε ὅτι ἡ ἑλληνική ἐπανάσταση πραγματοποιήθηκε ἐπειδή ἀκριβῶς εἶχαν προηγηθεῖ οἱ νεομάρτυρες.

Οἱ νεομάρτυρες θανατώνονταν μέ πολλούς καί διαφόρους τρόπους. Ἄλλοι πάνω στή φωτιά, ἄλλοι μέ ἀποκεφαλισμό, ἄλλοι μέ σουβλισμό, ἄλλοι μέ ἀπαγχονισμό, ἄλλοι μέ ἐκδορά καί διαμελισμό, ἄλλοι μέ μακρά ἀσιτεία ἢ μέ ἐντοιχισμό. Ἄλλες μέθοδοι ἦταν ἡ διάτρηση τῆς κεφαλῆς μέ καρφιά, ὁ στραγγαλισμός, ὁ ἀκρωτηριασμός μέ τσεκούρι, ἡ ἐξάρθρωση τῶν μεγάλων ἄρθρωσεων καί στή συνέχεια ἡ θανάτωση μέ ἀποκεφαλισμό. Τό ἀποκορύφωμα τοῦ θάρρους καί τῆς πίστεως τῶν νεομαρτύρων ἀποτελεῖ ἡ ἀφοβία μπροστά στόν θάνατο, ἀποτέλεσμα τῆς θερμῆς πίστεως στήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Οἱ νεομάρτυρες εἶναι οἱ ὄριμοι καρποί τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Αὐτό τό μοναδικό φαινόμενο τῆς ἀφοβίας μπροστά στόν θάνατο, ἐνώ γιά τούς ἀνθρώπους τοῦ κόσμου τούτου εἶναι παραλογισμός, γιά τά μέτρα τῆς πίστεως εἶναι φυσική κατάσταση.

Ὁ φιλόθησκος ἑλληνικός λαός, ἀπό τήν πρώτη κιόλας στιγμή, περιέβαλε μέ ξεχωριστή εὐλάβεια τούς νέους αὐτοῦς ἀθλητές τοῦ Χριστοῦ. Πολύ πρὶν ἢ Ἐκκλησία τούς ἀναγνωρίσει ἐπίσημα ὡς

ἀγίους, αὐτοί εἶχαν ἤδη καθιερωθεῖ ἀπό τήν πρώτη στιγμή τοῦ μαρτυρίου τους ὡς ἅγιοι στή συνείδησή τους. Ναοί ἀνεγέρθησαν στή μνήμη τους καί τοπικές γιορτές καθιερώθηκαν στόν τόπο τῆς γεννήσεώς τους ἢ στόν τόπο τοῦ μαρτυρίου τους. Ἡ λατρεία τῶν τοπικῶν νεομαρτύρων ἀποτελοῦσε ἀφορμή ἀναζωογονήσεως τῆς πίστεως στόν Χριστό καί τῆς ἀγάπης πρὸς τήν πατρίδα. Τά συναξάρια ἐμπλουτίζονται μέ τά ἥρωικά κατορθώματα τῶν νεομαρτύρων καί ἀποτελοῦν τά ἀγαπημένα ἀναγνώσματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Μέ πολλή εὐλάβεια οἱ Χριστιανοί περιέσωζαν τά λείψανά τους, ραντίζονταν μέ τό αἷμα τους καί ἔκαναν τιμητικές λατρευτικές πράξεις στούς τάφους τους. Τέλος, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία μέ πατριαρχικές πράξεις κατατάσσει τούς νεομάρτυρες στόν χορό τῶν ἀγίων καί ὀρίζει τήν ἡμέρα τοῦ μαρτυρικοῦ τους θανάτου ὡς χρόνο ἑορτασμοῦ τῆς ἐτήσιας τοῦ καθενός μνήμης.

Γενικά οἱ νεομάρτυρες εἶναι οἱ πρόμαχοι τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως καί τῆς συνειδήσεως, οἱ πρόμαχοι τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, αὐτοί πού ὑψώνουν τήν αὐτοσυνειδησία τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῆς θυσίας. Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης τούς ἀποκαλεῖ “ἀγγέλους, ποταμούς, ἰατρούς, πύργους τῆς εὐσεβείας, φύλακας τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, μυρίπνοα ἄνθη καί ῥόδα τοῦ Παραδείσου, προστάτας, βοηθοῦς, σωτήρας κοινούς πάντων τῶν ὀρθοδόξων”. Δικαιολογημένα ἡ Ἐκκλησία τιμᾷ τήν μνήμη τους ἰδιαιτέρως.

Προεπαναστατικοί θεσμοί I: Έκκλησία

Νικολάου Τόμπρου

Λέκτορας Πολιτικής Ιστορίας στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων

ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΟΥ νά γίνει κατανοητό σύνθετο ιστορικό γεγονός, όπως ο έθνικοαπελευθερωτικός Αγώνας των υποδούλων Ελλήνων από τους Οθωμανούς Τούρκους, χρειάζεται νά ληφθούν υπ' όψιν σειρά από παράγοντες. Στο πλαίσιο αυτό παρουσιάζονται συνοπτικά οι προεπαναστατικοί θεσμοί που λειτουργούσαν στον έλλαδικό χώρο ύστερα από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453) έως και την έναρξη της Ελληνικής Έπανάστασης (1821). Στους έν λόγω θεσμούς συγκαταλέγονται ή Έκκλησία, οι κοινότητες, οι συντεχνίες, ή εκπαίδευση κ.λπ. Ο πρώτος εξ αυτών –και προεξάρχων θεσμός– στους έλληνόφωνους χριστιανούς της Οθωμανικής αυτοκρατορίας υπήρξε ή Όρθόδοξη Χριστιανική Έκκλησία που διακονήθηκε επάξια κατά τή διάρκεια των αιώνων από τό Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Μετά από τήν κατάληψη της Πόλης από τους Οθωμανούς, ή Όρθόδοξη Έκκλησία υπήρξε ό μοναδικός βυζαντινός θεσμός που παρέμεινε σχεδόν αναλλοίωτος στά έδάφη της άλλοτε Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Ως συνεχιστής και κληρονόμος του βυζαντινού παρελθόντος, ή Έκκλησία –και κατ' επέκταση τό Οικουμενικό Πατριαρχείο– απέκτησε ύστερα από τήν κατάκτηση εύρύτατες δικαιοδοσίες στους όρθοδόξους χριστιανούς

της Όθωμανικής αυτοκρατορίας. Έχοντας τήν άποδοχή των άλλοθρήσκων κυριάρχων ή Έκκλησία διατήρησε τήν προγενέστερη όργάνωσή της και τήν ιεραρχική της δομή. Η ύπάρχουσα μάλιστα εκκλησιαστική ιεραρχία αξιοποιήθηκε από τους Οθωμανούς ως μέσο διοίκησης των όρθόδοξων ύπηκόων του Σουλτάνου. Επίσης ή Έκκλησία κατάφερε σύντομα νά μετατραπεί –έκτός από ιδεολογικός καθοδηγητής των κατακτημένων χριστιανών– και σε οικονομική, κοινωνική και πολιτική δύναμη¹.

Ο Fatih Sultan Mehmet –γνωστός ως Μωάμεθ Β' ό Πορθητής (1432-1481)– στην προσπάθειά του νά διοικήσει καλύτερα τήν αυτοκρατορία του θεσμοθέτησε τό millet, τήν όργάνωση δηλαδή των ύπηκόων του μέ βάση τό θρήσκευμα και όχι τή φυλετική τους καταγωγή. Όργάνωσε άρχικά τό όρθόδοξο millet (1453) και μεταγενέστερα τά υπόλοιπα (άρμενικό, έβραιοκό, κοπτικό millet κ.λπ.). Στο πλαίσιο του millet οι zimmi (μή μουσουλμάνοι) διατηρούσαν –έως ένα βαθμό– τήν αυτοδιοίκησή τους, που ήταν σύμφωνη και μέ τόν ισλαμικό νόμο. Άρχηγός του κάθε millet υπήρξε ό millet basi, ό όποιος στην περίπτωση των όρθοδόξων χριστιανών ήταν ό Οικουμενικός Πατριάρχης. Ο Πατριάρχης συνεπώς έκτός από θρησκευτικός

ηγέτης μετατράπηκε και σέ υπεύθυνο ἔναντι τοῦ Σουλτάνου γιά τή συμπεριφορά τοῦ ποιμνίου του.

Οἱ Ὀθωμανοί ἀναβάθμισαν τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἐκμεταλλεόμενοι τήν ἐκκλησιαστική διάσταση πού ὑπῆρχε μεταξύ ὀρθοδόξων καί καθολικῶν καί ἀποκατέστησαν τήν ὑπάρχουσα δομή τοῦ Πατριαρχείου, ἀφοῦ μέσῳ ἑνός ἄρτια ὀργανωμένου διοικητικά θεσμοῦ ὁ ἐκάστοτε Σουλτάνος μποροῦσε νά ἐλέγχει καλύτερα τοὺς ὀρθοδόξους τῆς αὐτοκρατορίας. Στό πλαίσιο ἐπομένως τῆς ταχύτερης ἀποκατάστασης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας τοῦ Πατριαρχείου, ὁ Μωάμεθ Β΄ συνεκάλεσε στήν Κωνσταντινούπολη Σύνοδο ἱεραρχῶν γιά νά ἐκλέξει νέο Οἰκουμενικό Πατριάρχη. Ἡ Σύνοδος ἐξέλεξε τόν μοναχό Γεννάδιο, κατά κόσμον Γεώργιο Κουρτέση τόν Σχολάριο². Στόν Γεννάδιο, πού ὑπῆρξε ἄνδρας ἰδιαίτερης μόρφωσης καί θρησκευτικότητας, παραχωρήθηκαν θρησκευτικά καί πολιτικά προνόμια. Στά πρῶτα συγκαταλέγονταν: α) ἡ ἄσκηση ἀνώτατης ἐποπτείας στόν –ἀνώτερο καί κατώτερο– ὀρθόδοξο κλῆρο, στοὺς ναοὺς, τίς μονές, καθώς καί στά περιουσιακά τους στοιχεῖα· β) ἡ ἄσκηση πειθαρχικῆς καί ποινικῆς δικαιοδοσίας ἐπὶ τοῦ κλήρου γιά παραπτώματα ἐκκλησιαστικοῦ ἢ ἀστικοῦ δικαίου· γ) ἡ ἔκδοση ἀποφάσεων γιά δογματικά ἢ καί γενικότερα θέματα τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας· δ) ὁ διορισμός, ἡ μετάθεση καί ἡ παύση κληρικῶν· ε) ἡ συγκατάθεση τοῦ Πατριαρχείου ὡς προαπαιτούμενο γιά τή σύλληψη καί τήν ἐκδίκαση τοῦ ἀνώτερου κλήρου ἀπό τήν Ὑψηλή Πύλη· στ) ἡ παρουσία ἐκπροσώπων τοῦ Σουλ-

τάνου ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τή δίωξη τοῦ Πατριάρχη³.

Στά πολιτικά προνόμια τοῦ Πατριάρχη ἀνῆκαν: α) ἡ μέριμνα γιά τήν ἐκπαίδευση τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν (ἵδρυση σχολείων, μισθοδοσία δασκάλων κ.λπ.)· β) ἡ ἐμπλοκή του σέ ἀστικές ὑποθέσεις τοῦ ποιμνίου (γάμοι, διαζύγια, κληρονομίες, ἐπιτροπείες ἀνηλίκων καί ὀρφανῶν κ.λπ.) καί σέ διαιτησίες οἰκονομικῆς φύσης (δοσοληψίες, κτηματικές διαφορές κ.λπ.)· γ) ἡ φορολογική του ἀπαλλαγή· δ) ἡ ἐπιβολή φόρων σέ κληρικούς καί λαϊκοὺς γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀναγκῶν· ε) ὁ διορισμός ὑπαλλήλων γιά τήν εἰσπραξία τῶν τακτικῶν καί ἔκτακτων φόρων· στ) οἱ εἰσηγήσεις αἰτημάτων τῶν χριστιανῶν στόν Σουλτάνο ἢ οἱ παραστάσεις ὑπέρ τῶν ὀρθοδόξων στήν Ὑψηλή Πύλη. Στόν Πατριάρχη περιῆλθαν ἐπίσης καί δικαιώματα πού παλαιότερα ἀπέδιδε τό νεώτερο ρωμαϊκό δίκαιο στή δικαιοδοσία τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας. Ὑπάρχονταν δηλαδή σέ αὐτόν καί ζητήματα ἀστικοῦ δικαίου πού συνδέονταν –ἄμεσα ἢ ἔμμεσα– μέ τόν θρησκευτικό βίο τῶν χριστιανῶν⁴.

Τά ἀνωτέρω προνόμια πού παραχωρήθηκαν ἀπό τοὺς Ὀθωμανοὺς στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καί τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη πραγματοποιήθηκαν γιά θρησκευτικούς, οἰκονομικούς καί πολιτικούς λόγους. Στούς θρησκευτικούς λόγους ἐντάσσεται ἡ ἀνοχή τοῦ Κορανίου –τοῦ ἱεροῦ βιβλίου τῶν μουσουλμάνων– στοὺς λαοὺς τῆς Βίβλου (χριστιανοί, ἔβραῖοι) ὅταν αὐτοὶ παραδίδονταν εἰρηνικά καί δέν κατακτιοῦνταν μέ πόλεμο. Ὁ Σουλτάνος πάντως, παραχω-

ρώντας προνόμια στον Πατριάρχη, απέβλεπε στην εξυπηρέτηση των δικών του πολιτικοοικονομικών συμφερόντων. Η διοικητική ιεραρχία της Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας αποτελούσε για τους Ὁθωμανούς τό καλύτερα δομημένο ὄργανο γιά τή διοίκηση τῶν ὀρθοδόξων τῆς αὐτοκρατορίας, ἀφοῦ ὁ Πατριάρχης ὑποχρεωνόταν νά διατηρεῖ τό ποιμνίό του σέ ὑποταγή. Ἡ μή τήρηση τῆς συγκεκριμένης ὑποχρέωσης συνεπαγόταν τήν καθάρση ἢ καί τήν θανάτωσή του. Ὅσον ἀφορᾶ τήν ἐπιλογή τοῦ Γενναδίου ἀπό τόν Μωάμεθ Β΄ –ὡς πρώτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχη μετά ἀπό τήν ἄλωση–, αὐτή ἐνεῖχε καί πρόσθετο λόγο, τήν ἐπικράτηση στό Πατριαρχεῖο τῶν ἀνθωνιτικῶν, πού θά ἀπέτρεπαν ὅποιαδήποτε προσπάθεια γιά ἔνωση τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τῆς Ὁρθόδοξης καί τῆς Καθολικῆς. Κατ' ἐπέκταση, ἡ ἐπιλογή τοῦ Γενναδίου ἀπέτρεπε τήν προσπάθεια ἀπελευθέρωσης τῶν κατακτημένων ὀρθοδόξων χριστιανῶν ἀπό τοὺς Δυτικοευρωπαίους⁵.

Ὁ Σουλτάνος ἀνέθεσε ἐπομένως τή διοίκηση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας σέ ἓνα μόνο πρόσωπο, τόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη, τό ὅποιο ἦταν ὑπεύθυνο ἀπέναντι στήν Ἵψηλὴ Πύλη γιά τή συμπεριφορά τοῦ ποιμνίου του. Ὁ τελευταῖος διοικοῦσε τό Πατριαρχεῖο μέ τήν προεδρευόμενη ἀπ' αὐτόν Σύνοδο. Ἐκτός τῆς Συνόδου στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ὑπῆρχε καί ἐκτεταμένος διοικητικός μηχανισμός ἀποτελούμενος ἀπό ὀφφικιάλιους (ἀξιωματούχους) πού ἐμπλεκόταν σέ ποικίλα δικαιοδοτικά, γραφειοκρατικά καί ἄλλα καθήκοντα (*Μ. Οἰκονόμος, Μ. Λογοθέτης, Μ. Σακελλάριος, Μ. Σκευοφύλακας* κ.λπ.). Σημα-

ντική θεσμική μεταβολή στό ἐσωτερικό τοῦ Πατριαρχείου, πού ἐπηρέασε τήν ἐκλογή νέων Πατριαρχῶν, περιόρισε τήν πατριαρχική ἐξουσία καί τόν τρόπο ἄσκησής της, ἐπῆλθε πρὶν ἀπό τά μέσα τοῦ 18^{ου} αἰ. (1741). Ἡ μεταβολή σχετιζόταν μέ τό σύστημα τοῦ Γεροντισμοῦ, σύμφωνα μέ τό ὅποιο οἱ πέντε πλησιόχωροι τῆς Κωνσταντινούπολης μητροπολίτες (Ἡρακλείας, Κυζίκου, Νικαίας, Νικομηδεῖας καί Χαλκηδόνος), οἱ ἐπὶ νομαζόμενοι *Γέροντες*, ἀπέκτησαν θεσμικό ρόλο στήν ἐκλογή τῶν Πατριαρχῶν καί στή διοίκηση τοῦ Πατριαρχείου⁶. Οἱ ἀνωτέρω μητροπολίτες –σέ συνεργασία μέ Φαναριῶτες ἄρχοντες καί τοὺς ἐπικεφαλῆς τῶν συντεχνιῶν τῆς Πόλης– πρότειναν τόν ὑποψήφιο Πατριάρχη στόν Σουλτάνο⁷.

Ἡ διατήρηση τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου ἀπό τοὺς Τούρκους ἐπέτρεψε στοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς τῆς Ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας νά βροῦν σέ αὐτό ὄχι μόνο τόν θεσμό πού θά κάλυπτε τίς θρησκευτικές καί πνευματικές τους ἀνάγκες, ἀλλά καί θεσμικό περιβάλλον ὅπου θά μπορούσαν νά κινοῦνται καί νά καλύπτουν τίς κοσμικές τους φιλοδοξίες⁸.

Ἡ Πύλη ἐξασφάλισε στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία προστασία ἀπό τόν μεγαλύτερο ἀντίπαλό της, τήν Καθολικὴ Ἐκκλησία. Ἡ ταύτιση συμφερόντων Πατριαρχείου καί Ἵψηλῆς Πύλης ὀδηγοῦσε συχνά τά δύο μέρη σέ μιὰ ἄτυπη συμμαχία. Ἐν τούτοις τά κοινὰ συμφέροντα τῶν δύο πλευρῶν δέν ἀκύρωναν τό ὅτι τό Πατριαρχεῖο αἰσθανόταν ὡς διάδοχος τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καί προσέβλεπε στήν ἀναβίωσή της. Ἡ συγκεκριμένη τάση διαφάνηκε ὅταν βασικός

έχθρος τῶν Ὀθωμανῶν σταμάτησαν νά εἶναι οἱ καθολικοὶ καί ἔγιναν οἱ ὀρθόδοξοὶ Ρῶσοι. Τό Οἶκ. Πατριαρχεῖο τότε καταδίκασε – ἐπίσημα τουλάχιστον – τήν ὁποία ἐχθρική ἐνέργεια κατά τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀνεπίσημα ὅμως οἱ ἐπιτυχίες τῶν Ρῶσων ἔκαναν ἀρκετοῦς ὀρθοδόξους ἱεράρχες νά εὐελπιστοῦν στήν ἀνασυγκρότηση τοῦ Βυζαντίου.

Τίς τελευταῖες προεπαναστατικές δεκαετίες ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία δέχθηκε πολύπλευρη, συστηματική καί αὐστηρή κριτική ἀπό τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, μέ κυριότερο ἐκπρόσωπό τους τόν Ἀδ. Κοραῆ. Ὁ τελευταῖος ἀπονομιμοποίησε τόν τρόπο γινόταν ἡ προσέλευση νέων ἀνθρώ-

πων στόν κλῆρο, κατηγορώντας κυρίως τοὺς ἱεράρχες ὅτι πωλοῦσαν ἔναντι ἀμοιβῆς τά Ἱερά Μυστήρια καί τή Θεία Χάρη στοὺς πιστοὺς. Ὁ Κοραῆς πάντως, ὅπως καί οἱ ὑπόλοιποι ἐκπρόσωποι τοῦ Διαφωτισμοῦ, δέν ἀμφισβήτησε τήν Ὀρθοδοξία ὡς δόγμα, ἀφοῦ κάτι τέτοιο θά ἔθετε σέ κίνδυνο τή συγκρότηση τοῦ ἐθνικοπολιτικοῦ κορμοῦ. Χρησιμοποίησε μάλιστα τίς δομές καί τό θεολογικό πλαίσιο τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἀφοῦ πρῶτα ἀπονομιμοποίησε τά αὐθαίρετα καί μὴ ἱστορικά θεμέλια τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἰδεολογίας, προκειμένου νά γίνουν ἀποδεκτοί οἱ ἀπόψεις του καί νά ἔχουν ἀπήχηση σέ εὐρύτερα κοινωνικά στρώματα⁹.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ : 1. Δ. Ἀποστολόπουλου, *Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση στήν τουρκοκρατούμενη κοινωνία. Ἀντιδράσεις στὰ 1798*, Ἀθήνα 1989, σ. 10-11. Π. Κονόρτας, *Ὀθωμανικὲς θεωρήσεις γιὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. 17^{ος}-ἀρχές 20^{ου} αἰῶνα*, Ἀλεξάνδρεια, Ἀθήνα 1988, σ. 39, 42. 2. Βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τόν Γεννάδιο βλ. Ἀν. Ν. Γούδα, *Βίοι Παράλληλοι τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεφάντων ἀνδρῶν*, τόμ. Ζ': *Πολιτικοὶ ἄνδρες*, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Νικήτα Γ. Πάσσαρη, Ἀθήνα 1875, σ. 311-338. Ἀπ. Βακαλόπουλου, *Ἱστορία τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ*, τόμ. Β', Ἡρόδοτος, Ἀθήνα 2005, σ. 160-164. 3. Ἀπ. Βακαλόπουλου, *Ἱστορία...*, ὁ.π., τόμ. Β', σ. 164-168, ὅπου καί ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. 4. Πρόχειρα βλ. Κ. Παπαρηγόπουλου, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τόμ. Ε', Ἐλευθερουδάκης, Ἀθήνα 1925, σ. 361. Κ. Ἀμαντου, «Οἱ προνομιακοὶ ὅρισμοὶ τοῦ μουσουλμανισμοῦ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν», *Ἑλληνικά*, 9 (1936), σ. 162. Πρόδρο. Ἀκανθόπουλου, *Ἡ ἱστορία τῶν Ἐνοριῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατά τήν τουρκοκρατία*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 49-63. Ἐλένης Κούγκου, *Θεσμοὶ καί προνόμια τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τήν Ἀλωση. Διαμόρφωση τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας κατά τήν Τουρκοκρατία*, Ἀντ. Σάκκουλα, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1988², σ. 97, 103. Δ. Παπαϊωάννου, *Ἡ πολιτικὴ τῶν ἐπισκόπων στήν Τουρκοκρατία. Ἱστορικοκανονικὴ προσέγγιση*, Ἀθήνα 1991, σ. 47. 5. Χρ. Γιανναρᾶς, *Ὀρθοδοξία καί Δύση στὴ Νεώτερη Ἑλλάδα*, Δόμος, Ἀθήνα 1992, σ. 87-91. Ν. Διαμαντούρου, *Οἱ ἀπαρχές τῆς συγκρότησης σύγχρονου κράτους στήν Ἑλλάδα (1821-1827)*, Μ.Ι.Ε.Τ., Ἀθήνα 2002, σ. 71. 6. Στοὺς Ἐρόντες προσετέθησαν ἀργότερα οἱ μητροπολίτες Δέρκων, Ἐφέσου καί Καισαρείας. Καθένας Ἐρόντας ἤλεγχε ὁμάδα ἀρχιερέων, τοὺς ὁποίους καί ἐκπροσωποῦσε στήν Κωνσταντινούπολη. Τό ἐν λόγω ὄργανο εἶχε ἰδιαίτερη δύναμη σέ περιόδους κατὰ τίς ὁποῖες ὁ οἰκουμενικός θῶκος ἦταν κενός. Μάχη Παΐζη-Ἀποστολοπούλου, Δ. Ἀποστολόπουλου, «Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία στήν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία», *Ἱστορία Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τόμ. 2, Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2003, σ. 292. 7. Μάχη Παΐζη-Ἀποστολοπούλου, Δ. Ἀποστολόπουλου, «Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία...», ὁ.π., σ. 292. 8. Μάχη Παΐζη-Ἀποστολόπουλου, Δ. Ἀποστολόπουλου, «Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία...», ὁ.π., σ. 284-285. 9. Ἀδ. Κοραῆ, *Ἀδελφικὴ διδασκαλία, πρὸς τοὺς εὐρισκομένους κατὰ πᾶσαν τήν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν Γραικοὺς: Εἰς ἀντίρρησην κατὰ τῆς ψευδωμῶς ἐν ὀνόματι τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἐκδοθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατρικῆς Διδασκαλίας*, χ.ε., Ρώμη 1798, σ. 48. Ἐπιπρόσθετα βλ. S. Petmezaz, "The formation of early Hellenic nationalism and the special symbolic and material interests of the new radical republican intelligentsia", (ca.1790-1830), *Historein*, 1 (1999), σ. 64-66.

Λαϊκά λατρευτικά τῆς ᾽Ανοιξης

Μ. Γ. Βαρβούνη

Καθηγητοῦ Λαογραφίας στό Τμῆμα Ἱστορίας καί Ἐθνολογίας
Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΛΕΥΡΑ τοῦ ἐτήσιου λαϊκοῦ ἑορτολογικοῦ κύκλου, ἡ ἄνοιξη ἀποτελεῖ ὀριακή καί μεταβατική περίοδο. Τό πέρασμα ἀπό τήν ἀφορία τοῦ χειμῶνα στήν ἀνοιξιάτικη βλάστηση σημαδεύεται ἀπό σειρά ἐθίμων, πού κατά κανόνα ἀνήκουν στόν κύκλο τῆς σποράς καί τῆς βλάστησης, καί ὀρισμένα ἔχουν ἐνταχθεῖ καί στό λαϊκό ἑορτολόγιο τῶν ὀρθοδόξων λαῶν τῆς ΝΑ Εὐρώπης.

Στά ἀνοιξιάτικα ἔθιμα κυριαρχοῦν οἱ ἐθιμικές χαρές τῆς ἀποκριᾶς, ἀλλά καί οἱ πένθιμες ὥρες πού ἀφιερώνονται στούς νεκρούς καί στίς ψυχές τους, ὅπως συμβαίνει λ.χ. μέ τά Ψυχασάββατα. Εἶναι πανάρχαιη ἡ ἐντύπωση ὅτι τό χθόνιο εἶναι ταυτοχρόνως καί γονιμικό, ὅτι δηλαδή ὁ,τι σχετίζεται μέ τούς νεκρούς καί τίς ψυχές τους ἔχει ἄμεση σχέση μέ τήν ἀνθιση, τήν εὐφορία καί τήν καρποφορία τῆς γῆς, σύμφωνα μέ τήν ἐξομοίωση τοῦ σπόρου πού πέφτει στή γῆ καί κατόπιν καρπίζει μέ τόν νεκρό, ὁ ὁποῖος θάβεται στό χῶμα γιά νά ἀναστηθεῖ.

Στόν κύκλο αὐτῶν τῶν ἀντιλήψεων ἔχουν τή ρίζα τους καί οἱ θρησκευτικοί κύκλοι πού σχετίζονται μέ τόν θάνατο καί τήν ἀνάσταση, οἱ ὁποῖοι ὑπάρχουν σέ πολλούς λαούς τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου καί τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς, ἐκεῖ ὅπου πρωτοδημιουργήθηκε

καί ἄνθισε ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμός. Σύμφωνα μάλιστα μέ μιᾶ ἀποψη, οἱ ιδέες αὐτές, πού καθορίζουν τόν ἐθιμικό χαρακτήρα τῆς ἄνοιξης, δημιουργήθηκαν ἤδη κατά τήν πρῶμη νεολιθική περίοδο, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐγκαταστάθηκε μόνιμα σέ ἕναν τόπο καί ἀπό τροφосуλλέκτης ἔγινε τροφοπαραγωγός, καθώς ἀπαντοῦν μεταφυσικά στίς ἀναζητήσεις καί τίς ἀγωνίες μιᾶς κατά βάση ἀγροτοκτηνοτροφικῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας.

Σειρά ἀπό διαβατήρια ἔθιμα καί μεταβατικές τελετουργίες χαρακτηρίζουν τούς ἀνοιξιάτικους ἑορτολογικούς σταθμούς, πού κατά κανόνα περιστρέφονται γύρω ἀπό τόν κινητό κύκλο τῶν ἑορτῶν τοῦ Πάσχα, πού ἀρχίζει μέ τήν Ἐποκριά καί τελειώνει μέ τήν Πεντηκοστή καί τήν Κυριακή τῶν ἀγίων Πάντων. Οἱ Ἐποκριές μέ τό ἐθιμικό τους ξέσπασμα, τόν ἀνάποδο κόσμο τους καί τήν ἐθιμική ἀθυροστομία τους – πού ἀρχικά εἶχε γονιμικό χαρακτήρα, μετά ἀπέκτησε μυητική λειτουργικότητα καί κατέληξε νά γίνεϊ πάνδημο πείραγμα – ἀλλά καί ἡ Σαρακοστή μέ τόν ἱερό χαρακτήρα της καί τήν ἀποχή ἀπό τροφές καί διασκεδάσεις, προετοιμάζουν τόν πιστό γιά τήν χαρά καί τήν εὐωχία τοῦ Πάσχα.

Ἰδιαίτερη ἐαρινή γονιμική σημασία ἀποκτᾶ στό πλαίσιο αὐτό ὁ Λάζαρος, τήν ἀνάσταση τοῦ ὁποῖου τιμᾶ ἡ Ἐκκλη-

σία τό τελευταῖο Σάββατο τῆς Σαρακο-
στῆς, πρὶν ἀπὸ τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων,
ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς μὲ σειρὰ φυτομορφικῶν
μεταμφιέσεων, μιμικῶν ἀναπαραστάσε-
ων ἀνάστασης καὶ εὐετηρικῶν γυναικει-
ων ἀγερωμῶν. Τὰ λαϊκὰ αὐτὰ δρώμενα
φανερώνουν τὴν ἄμεση σύνδεση τοῦ
λαϊκοῦ ἑορτολογίου τῆς ἀνοιξῆς μὲ τὴν
γονιμότητα τῆς φύσης καὶ τὴν βλάστηση
τῆς ἐποχῆς. Τὴν ἄμεση σχέση τῶν
ἐορτῶν αὐτῶν μὲ τὴ φύση καὶ τὸν κύκλο
τῆς φανερώνουν οἱ ἐθιμικὲς λιτανεῖες
τῆς Διακαινησίμου Ἑβδομάδος, πού κυ-
κλώνουν καὶ καθαγιαζοῦν τὸν ζωτικό
οικονομικὸ χῶρο ἐκμετάλλευσης κάθε
παραδοσιακῆς κοινότητας, ὡς τελετές
ἀνακαινίσεως τῆς ἱερότητας τῆς φύσης
καὶ τῆς τελετουργικῆς σχέσης τοῦ
ἀνθρώπου μὲ αὐτήν, ἔννοιες πού ἔχουν
χαθεῖ ὑπὸ τὸ βάρος τῆς τεχνολογικῆς
ἀνάπτυξης καὶ λόγω τῆς ἀνθρώπινης
ἀλαζονείας πού αὐτὴ προκαλεῖ καὶ ὑπο-
στηρίζει.

Τὴν ἴδια μάλιστα σχέση τοῦ ἀνθρώπου
μὲ τὴ φύση καὶ τὴν πρωταρχικὴ μάνα γῆ
ἀνανεώνουν τελετουργικὰ παραδοσιακά
ἀνοιξιάτικα παιχνίδια, ὅπως ἡ πα-
σχαλινὴ κούνια, μὲ τίς ποικίλες κοινωνι-
κὲς συνδηλώσεις τῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀθλη-
τικὰ ἀγωνίσματα τῶν παραδοσιακῶν
κοινωνιῶν. Στὸ ἴδιο πλαίσιο κινοῦνται
καὶ οἱ ἀνοιξιάτικοι ἐθιμικοὶ ἄνθινοι στο-
λισμοί, εἴτε στὸ πλαίσιο τῆς ἐκκλησια-
στικῆς λατρείας (στόλισμα ἐπιταφίου
καὶ εἰκόνων μὲ λουλούδια, βέργια καὶ
δάφνες τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων, λεμο-
νόφυλλα ἢ νερατζόφυλλα τῆς πρωινῆς
λειτουργίας τοῦ Μεγάλου Σαββάτου
κ.λπ.), εἴτε ἐκφράζουν φυσικὴ ἱερότητα,
ὅπως τὰ στεφάνια τῆς Πρωτομαγιάς.

Μέ τούς ἀνοιξιάτικους αὐτοὺς στολι-
σμούς, ὁ ἄνθρωπος ἐπιδιώκει νὰ πάρει
τελετουργικὰ τὴ δύναμη καὶ τὴ θαλερό-
τητα τῆς φύσης, σὲ ἐποχὴ πού αὐτὴ εἶναι
κατεξοχὴν ὀρατὴ καὶ ἀντιληπτὴ, γιὰ τὴν
πορεία του μέσα στὸν χρόνο ὡς καὶ τὴν
ἀνοιξὴ τοῦ ἐπόμενου ἔτους. Ἀκόμη καὶ
στό σύγχρονο ἀστικό περιβάλλον, μὲ τίς
ἐθιμικὰ καθιερωμένες ἀνοιξιάτικες ἐξό-
δους τῶν ἀστῶν πρὸς τὴν ὑπαιθρο, ἐπι-
διώκεται ἡ τελετουργικὴ μεταφορὰ τῆς
δύναμης τῆς φύσης στὸν δομημένο χῶρο,
στό ἀνθρωπογενὲς περιβάλλον τῆς φύ-
σης, ὡς ἀνάμνηση τῆς παλαιότερης
ἀγροτοκτηνοτροφικῆς καταγωγῆς τῶν
ἀστικῶν πληθυσμῶν μας.

Παρόμοια γονιμικὴ σημασία λαμβάνει
καὶ ἡ τελετουργικὴ ἔναρξη τῶν θαλάσ-
σιων λουτρῶν, μὲ τὸ ἐθιμικὸ πιάσιμο
μιᾶς πέτρας μὲ μούσλια (τῆς μαλιαρῆς
πέτρας) κατὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Ἀνάληψης,
ἀλλὰ καὶ ὁ πάνδημος ἑορτασμός τοῦ
προστάτη τῶν ποιμένων ἀγίου Γεωργίου
(23 Ἀπριλίου ἢ τὴν Δευτέρα τοῦ Πά-
σχα), ὅποτε καὶ εὐλογοῦνται τὰ βασικά
εἶδη τῆς παραδοσιακῆς μεσογειακῆς
διατροφῆς μας, τὸ γάλα καὶ τὰ ποικίλα
γαλακτοκομικὰ προϊόντα.

Στὸ ἴδιο πλαίσιο ἐντάσσονται καὶ ὀρι-
σμένα λατρευτικὰ ἔθιμα πού συνοδεύ-
ουν ἑορτὲς ἀγίων. Δύο χαρακτηριστικὰ
παραδείγματα: ἡ μνήμη τῶν ἀγίων Τεσ-
σαράκοντα Μαρτύρων, τῶν ἀγίων Σα-
ράντα τῆς λαϊκῆς ἑλληνορθόδοξης πα-
ράδοσης, ἑορτάζεται στίς 9 Μαρτίου. Ὁ
ἀριθμὸς τους θυμίζει στὸν λαὸ τὸν μαγι-
κὸ ἀριθμὸ σαράντα, ὁ ὁποῖος ἀναφέρε-
ται σὲ πολλὲς συνήθειες, ἔθιμα καὶ δει-
σιδαιμονίες τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, γι'
αὐτὸ καὶ κυριαρχεῖ στὰ λαϊκὰ τελετουρ-

γικά και θρησκευτικά έθιμα τής ημέρας. Παρασκευάζονται οί «σαραντόπιτες», μέ σαράντα φύλλα, και διανεμόνται γιά «τήν ψυχή τών ζωντανών» ή καταναλώνονται στό πλαίσιο έορτασμών και διασκεδάσεων. Άνάβουν έθιμικές πυρές και τίς ύπερπηδοῦν, μέ τήν πίστη ότι έτσι έξορκίζουν τά βλαπτικά έντομα και τά φίδια· στή Βλάστη μάλιστα κρεμοῦν στά δένδρα τούς «μάρτηδες» τής Πρωτομαρτιᾶς.

Σέ περιοχές όπου έπιχωριάζει ή έκτροφή μεταξοσκωλήκων συνήθιζαν νά παίρνουν τόν μεταξόσπορο στήν έκκλησία γιά νά λειτουργηθεῖ, πιστεύοντας ότι στό μέσον τής λειτουργίας ό σπόρος θά άνοιγε και θά έμφανίζονταν τά σκουληκάκια γιά νά ξεκινήσει ή παραγωγική διαδικασία. Άλλοῦ κεντοῦσαν σαράντα κλωστές, φύτευαν σαράντα σπόρους ή σαράντα φυτά, έπιναν σαράντα ποτά, κερνοῦσαν σαράντα φορές ή έλεγαν σαράντα ψέματα. Επίσης, άλλοῦ τοποθετοῦσαν κομμάτι από βλαστό κλήματος μέ τρεῖς κόμπους κάτω από τό μαξιλάρι τους γιά νά προκαλέσουν μαντικά όνειρα περί γάμου.

Άλλά και ό άγιος άπόστολος Μάρκος, πού θεωρεῖται ιδρυτής τής Έκκλησίας τής Άλεξανδρείας, έορτάζει στίς 25 Άπριλίου (ή εκ μεταφορᾶς τήν Τετάρτη τής Διακαινησίμου, άν συμπίπτει μέ τήν Μ. Τεσσαρακοστή) και άποτελεῖ τήν επίσημη θρονική έορτή τοῦ Πατριαρχείου Άλεξανδρείας και πάσης Άφρικής. Στόν έλληνικό λαό θεωρεῖται γενικά έορτή άγροτική, γι' αυτό και τιμᾶται μέ παραδοσιακή άργία τών γεωργών. Επίσης κατά τήν ημέρα αυτή, σέ πολλές περιοχές τελοῦσαν είδος άποδιοπόμησης τών φιδιῶν, μέ έντονα χτυπήματα χαλκωματένιων οικιακῶν σκευῶν και τήν άπαγγελία σχετικῶν έμμετρων έπωδῶν.

Όσα παραπάνω άπολύτως ένδεικτικά αναφέρθηκαν, καταδεικνύουν πιστεύω τήν άμεση σχέση άνάμεσα στα έθιμα και τόν έποχικό χαρακτήρα τής τέλεσής τους, σύνδεση πού κυριαρχεῖ στή λαϊκή λατρευτική ζωή τών άγροτοκτηνοτροφικῶν κοινωνιῶν έν γενεῖ και προσδιορίζει τή μορφή τών λαϊκῶν έθιμων μέσω τών όποίων έκφράζεται ή λαϊκή θρησκευτικότητα στόν έλληνικό παραδοσιακό πολιτισμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δ. Σ. Λουκάτος, *Πασχαλινά και τής άνοιξης*, Άθήνα 1980. Ό ίδιος, *Συμπληρωματικά τοῦ χειμῶνα και τής άνοιξης*, Άθήνα 1985. Γ. Α. Μέγας, *Έλληνικά έορτά και έθιμα λαϊκής λατρείας*, Άθήναι 1957, σ. 116-149. Δ. Πετρόπουλος - Έρμ. Άνδρεάδης, *Η θρησκευτική ζωή στήν περιφέρεια Άκσεράι - Γκέλβερι*, Άθήνα 1970, σ. 124. Γ. Ν. Αικατερινίδης, «Έαρινά έθιμα λαϊκής λατρείας από τήν περιοχή Σερρών», *Πρακτικά Α΄ Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου*, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 14-19. Β. Ποῦχγερ, *Λαογραφία* 4, *Ιστορική Λαογραφία*, Άθήνα 2010. Μ. Γ. Βαρβούνης, «Άγροτικά έθιμα λαϊκής λατρείας στόν παραδοσιακό πολιτισμό τής Καρπάθου», στό Μηνᾶς Άλ. Άλεξιάδης (έπιμ.), *Πρακτικά Β΄ Διεθνούς Συνεδρίου Καρπαθιακής Λαογραφίας «Κάρπαθος και Λαογραφία»*, Άθήνα 2003, σ. 87-97. Ό ίδιος, «Η λατρεία τών άγίων στόν έλληνικό παραδοσιακό πολιτισμό», *Erytheia. Revista de Estudios Bizantinos y Neogriegos* 22 (2001), σ. 173-191 [= *Έξώπολις* 15-16 (2001), σ. 147-170].

Ἐποστολικοὶ Κανόνες (ια')

Παναγιώτη Μπούμη,

Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

(συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο)

ΚΑΝΟΝΑΣ ΛΒ' (32ος)

Κείμενο

Εἴ τις πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ὑπὸ ἐπισκόπου γένηται ἐν ἀφορισμῶ, τοῦτον μὴ ἐξεῖναι παρ' ἐτέρου δεχθῆναι, ἀλλ' ἢ παρὰ τοῦ ἀφορίσαντος αὐτόν, εἰ μὴ ἂν κατὰ συγκυρίαν τελευτήσῃ ὁ ἀφορίσας αὐτὸν ἐπίσκοπος.

Μετάφραση

Ἄν κάποιος πρεσβύτερος ἢ διάκονος ὑποβληθεῖ ἀπὸ ἐπίσκοπο σὲ ἀφορισμό, νά μὴν ἐπιτρέπεται νά γίνει δεκτός ἀπὸ ἄλλον, παρὰ μόνον ἀπὸ ἐκεῖνον πού τόν ἀφόρισε, ἐκτός ἐάν κατὰ σύμπτωση πεθάνει ὁ ἐπίσκοπος πού τόν ἀφόρισε.

Παράλληλοι κανόνες: Ἐποστολικοὶ οἱ ιβ' καὶ ιγ', τῆς Α' ὁ ε', τῆς Ἀγίας Σοφίας ὁ α', τῆς Ἀντιόχειας ὁ ζ', τῆς Σαρδικῆς ὁ ιδ', τῆς Καρθαγένης οἱ ια', κθ'/λζ' καὶ ρλγ'/ρμα'.

Σχόλια: 1. Ὄταν πεθάνει ὁ ἀφορίσας ἐπίσκοπος, μόνον δύο μποροῦν νά λύσουν τόν ἀφορισμό: α) Ἐκεῖνος ὁ διάδοχος του ἢ β) Ὁ ἱεραρχικῶς ἀνώτερος ἀρχιερέας ἀπὸ τόν τελευτήσαντα (π.χ. Πατριάρχης), βεβαίως μετὰ ἀπὸ σχετικὴ ἐξέταση τοῦ θέματος (Βαλσαμῶν).

2. Σὲ περίπτωσι ἀδικίου ἀφορισμοῦ ἐπιτιμᾶται ἐκεῖνος πού τόν ἐπέβαλε

(ἅγιος Νικόδημος κατὰ τὸ Νομικόν τοῦ Φωτίου).

3. Ὁ ἅγιος Νικόδημος γράφει ὅτι καὶ οἱ πνευματικοὶ δέν πρέπει νά λύνουν ἐπιτίμια πού ἐπέβαλαν ἄλλοι ὁμοταγεῖς τους πνευματικοί, ἐκτός ἂν αὐτὰ εἶναι «παρὰ κανόνας καὶ πάντη ἄλογα» (ὑποσ. 1).

ΚΑΝΟΝΑΣ ΛΓ' (33ος)

Κείμενο

Μηδένα τῶν ξένων ἐπισκόπων, ἢ πρεσβυτέρων, ἢ διακόνων ἄνευ συστατικῶν προσδέχεσθαι· καὶ ἐπιφερομένων δὲ αὐτῶν, ἀνακρινέσθωσαν· καὶ εἰ μὲν ὥσι κήρυκες τῆς εὐσεβείας, προσδεχέσθωσαν· εἰ δὲ μήγε, τὰ πρὸς χρεῖαν αὐτοῖς ἐπιχορηγήσαντες, εἰς κοινωνίαν αὐτοῦς μὴ προσδέξησθε· πολλὰ γὰρ κατὰ συναρπαγὴν γίνεται.

Μετάφραση

Κανέναν ἀπὸ τούς ξένους ἐπισκόπους ἢ πρεσβυτέρους ἢ διακόνους νά μὴ δέχεσθε χωρὶς συστατικῆς ἐπιστολῆς· καὶ ἀφοῦ τίς προσκομίσουν, νά ἐξεταστοῦν· καὶ ἐάν μὲν εἶναι κήρυκες τῆς εὐσεβείας, νά γίνονται δεκτοί· διαφορετικῶς, ἀφοῦ τούς παρέχετε ὅσα χρειάζονται, νά μὴν τούς δέχεσθε σὲ κοινωνία, γιατί πολλά (ἄτοπα) γίνονται λόγῳ βιασύνης καὶ προχειρότητας.

- Μητροπολίτου Ἐλευθερουπόλεως Χρυσοστόμου: *Ἡ τέχνη τοῦ Ἄμβωνος κατά τόν Ἱερό Χρυσόστομο, σχεδιάγραμμα.* Ἐκδοσις Ἰ. Μ. Ἐλευθερουπόλεως, Ἐλευθερούπολη 2016.

Ὁ συγγραφεύς καταπιάσθηκε στό νέο του πόνημα μέ θέμα, τό ὁποῖο συζητεῖται εὐρύτατα στήν ἐποχή μας, ἀλλά σέ ἀναφορά μέ τόν πνευματικό πλοῦτο τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου: τήν τέχνη τοῦ κηρύγματος. Εἰσαγωγικά ἐξετάζει τή ρητορική κατά τήν ἐποχή τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἀναφέρεται μέ συντομία στούς κυριότερους ἐκπροσώπους της, καταγράφει συνοπτικά τήν ἐπίδραση τῶν ἐθνικῶν ρητορικῶν σχολῶν στό ἔργο του καί διατυπώνει τήν ἐκκλησιαστική ἀντίληψη τῆς ἐποχῆς του γιά τήν τέχνη τούτη. Ἀκολουθῶς περιγράφει πῶς πρέπει νά εἶναι ἡ ὁμιλία τοῦ Ἱεροκλήρου, χρησιμοποιοῦντας βέβαια γιά τόν σκοπό αὐτόν ἀποσπάσματα ἀπό τούς λόγους τοῦ Χρυσοστόμου καί ὑποδεικνύοντάς του ὅτι πρέπει νά ἔχει συναίσθηση τῆς ἀποστολῆς του, διότι πρόκειται γιά «πολύπονο ἄθλημα». Προσθέτει πῶς πρέπει νά εἶναι δομημένο τό κήρυγμα, ποιό τό μήκος του, νά μήν πλατειάζει, νά ἔχει σαφήνεια καί ἄλλα πολλά. Ὁ συγγραφεύς παραθέτει ἀποπάσματα ἀπό τό ἔργο τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, τά ὁποῖα σέ ξεχωριστό κεφάλαιο τά μεταφέρει στή σύγχρονη νεοελληνική γλώσσα μέ ἐρμηνευτική ἀπόδοση, καί προσφέρει στόν κάθε ἀναγνώστη, εἰδικά ἐνδιαφερόμενο ἤ μή, εὐκαιρία νά γνωρίσει πλευρά τοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου Ἱεράρχη. Ὁ ἀναγνώστης πού θά χρησιμοποιήσῃ τό βιβλίον ὡς ἐγχειρίδιον Ἱεροκλήρου ἔχει πολλά νά ὠφεληθεῖ στό ἱερό καθῆκον του. Ἐκεῖνος πού θά θελήσῃ νά ἐνημερωθεῖ, θά ὠφεληθεῖ ἐπίσης, ἀνακαλύπτοντας ἐκεῖ τρόπο σκέψης καί ἔκφρασης πού θά συμβάλλει στήν καθημερινή ζωή του.

- Μητροπολίτου Μαντινείας καί Κυνουρίας Ἀλεξάνδρου: Ὁ Ἰ. Μ. Νάος τοῦ Ἁγίου Βασιλείου Τριπόλεως. Τρίπολις 2017.

Ἐπιβλητικός τόμος 432 σελίδων, μέ τόν ὁποῖο ἀναβιώνει ἡ ἱστορία τοῦ Ἰ. Μ. Ν. Ἁγίου Βασιλείου μέ συνοπτική καί περιεκτική ἱστορική ἀναφορά στόν Μοριά καί τήν Τρίπολη πρὶν τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 καί τήν ὡς τότε ἐκκλησιαστική κατάσταση, στήν ἱστορία τοῦ ναοῦ, πού κηρύχθηκε ὡς «ἱστορικό διατηρητέο μνημεῖο». Ὁ συγγραφεύς ἀσχολεῖται ἐπίσης μέ τήν ἐσωτερική μορφή καί τίς διάφορες κατασκευές, (τό τέμπλο καί τίς εἰκόνες του, τόν ἄμβωνα, τόν δεσποτικό θρόνον, τήν ἀγιογράφηση, τίς περίπυστες ἱστορικές εἰκόνες, τά τίμια λείψανα), κάνοντας παράλληλα καλλιτεχνικές

παρατηρήσεις και δίνοντας πληροφορίες για τούς καλλιτέχνες που ἐργάστηκαν και τίς καλλιτεχνικές σχολές ή ροπές που ἀντιπροσωπεύουν τά ἔργα. Ἀναφέρεται στίς κατά καιρούς ἐπισκευές, τήν πυρκαϊά τοῦ 1995, τά σημαντικά σύγχρονα ἔργα στερέωσης και ἀνακαίνισης, τήν δημιουργία τοῦ παρεκκλησίου τῆς Ἁγίας Μακρίνας. Συντάσσει τήν ἱστορία τῆς Ἐνορίας, προσδιορίζει τά μέλη της, τή σημασία και τήν προσφορά τοῦ ναοῦ στή σύγχρονη ἐποχή κ.λπ. Σέ μεγάλη «πινακοθήκη» στήνει μέ σεβασμό ὅλες τίς μορφές ἀρχιερέων, ἐφημεριῶν, ἱεροκηρύκων ἱεροφαιτών, νεωκόρων, ἐκκλησιαστικῶν συμβούλων, εὐεργετῶν και δωρητῶν, χρησιμοποιώντας ἀρχεακά ἔγγραφα που διέθετε για νά παραθέσει στοιχεῖα για πρόσωπα, γεγονότα, δωρεές και διαθήκες. Διηγείται τόν ἑορτασμό τῆς Ἑκατονπεντηκονταετηρίδας τοῦ Ναοῦ, ξεναγεῖ σέ ἐξωκλήσια και παρεκκλήσια που εἶναι ὑπό τήν ἐπιστασία του. Μέ ἱστορικά ἀποδεικτικά ἔγγραφα και ἄλλα στοιχεῖα διηγείται τόν βίο, τό μαρτύριο τοῦ Νεομάρτυρος Δημητρίου, τίς περιπέτειες τῆς ἑορτῆς, τῆς κάρας, τοῦ ναοῦ του και τῆς ιδιότητος Δήμ. Παπαλεξανδρῆ. Περιλαμβάνει γεγονότα-σταθμούς στήν ἱστορία τοῦ ναοῦ, ὅπως ἡ ἐπιστροφή τῶν ὀστών τοῦ Θ. Κολοκοτρῶνη στήν Τρίπολη και ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου. Σειρά ἱστορικῶν φωτογραφιῶν συμβάλλει νά παρουσιασθεῖ ὑποδειγματικά και μέ ἀγάπη ὅσο τό δυνατόν εὐρύτερη σύνθεση ἱστορίας, τέχνης, προσώπων, γεγονότων, τῆς ὁποίας κέντρο ἀποτελεῖ ὁ Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Βασιλείου.

○ Ἄρχιμ. Παντελεήμονος Παπασυνεφάκη: *Ἱερός Καθεδρικός Ναός Κοιμήσεως Θεοτόκου Νέας Φιλαδελφείας 1926-2016.*

Μέ τό ἴδιο σκεπτικό τοῦ προηγούμενου βιβλίου ἀλλά σέ τελείως διαφορετικό ἱστορικό πλαίσιο, ὁ συγγραφεύς ὑφαίνει τήν ἱστορία τῆς «Παναγίτσας», ὅπως τήν γνωρίσαμε μεγαλώνοντας στίς παρυφές τῆς Ἐνορίας. Χρησιμοποίησε πλούσιο σπάνιο φωτογραφικό ὕλικό ἀπό τόν ναό και τήν περιοχή και ὅσα ἔγγραφα διασώθηκαν στό διάβα ἐνενήντα χρόνων, ἐπιτυγχάνοντας νά παρουσιάσει, μέ οὐσιαστικά λόγια, εἰκόνα πτυχῆς τοῦ Ν. Ἑλληνισμοῦ, ὅπως εἶναι ἡ προσπάθεια τῶν μικρασιατῶν προσφύγων ἀπό τά Βουρλά νά ξαναστήσουν τή ζωή τους στή Μητέρα Ἑλλάδα. Θυμηθήκαμε μέ συγκίνηση τήν ὀνομασία «Ποδονίφτης», ὅπως ἀκούγαμε νά ἀποκαλοῦν τήν περιοχή Ν. Χαλκηδόνας και Ν. Φιλαδελφείας τή δεκαετία τοῦ ἔ50, ἀναπολήσαμε τήν ἐποχή που παιδιά πηγαίναμε νά προσκυνήσουμε τήν θαυματουργή εἰκόνα τῆς Παναγίας, που ἔχει τή δική της παράλληλη ἱστορία, διαβάσαμε για τόν δήμαρχο Ν. Φιλαδελφείας Ν. Τρυπιά, θρυλικό πρόσωπο τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης στά μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶνα, εἶδαμε φωτογραφίες πατριαρχῶν, ἀρχιεπισκόπων, ἐπισκόπων και ἄλλων κληρικῶν που συνδέθηκαν μέ διαφόρους τρόπους μέ τόν ναό και τόν δήμο. Παρακολοθησαμε τήν ἐξέλιξή του, τήν ἀγιογράφηση, τίς ἐπισκευές ἀπό τίς μεγάλες ζημιές τοῦ σεισμοῦ τοῦ Σεπτεμβρίου 1999, ξαναζήσαμε ἑορτές, λιτανεῖες, παρελάσεις, κατηχητικά, γυμναστικές ἐπιδείξεις στό Στάδιο τῆς ΑΕΚ, που τό γκρέμισαν (ἀφοῦ δέν θά μπορούσαν νά τό ξανακτίσουν!), προσκυνήσαμε τά ἱερά κειμήλια που ἔφεραν μαζί τους οἱ πρόσφυγες. Μνήμες και καταβολές ἀπό ἐποχές που δέν πρέπει νά ξεχνοῦμε και «ὀφείλουμε χάριτας» σέ ὅσους μέ ἀγάπη τίς συντηροῦν.

Ένιαϊος Φορέας Κοινωνικής Ασφάλισης

Πρωτοπρ. Γεωργίου Βαμβακίδη
Γενικοῦ Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Ἰ. Μ. Ζιχῶν καί Νευροκοπίου

Ἀπό τό παρόν τεῦχος τοῦ «ΕΦΗΜΕΡΙΟΥ» θά παρέχουμε ὀρισμένες πληροφορίες γιά τόν ΕΦΚΑ πού ἀφορᾶ καί τούς Ἐφημερίους.

Ἀπό 1.1.2017 καταβάλλονται στόν Ἐνιαῖο Φορέα Κοινωνικῆς Ἀσφάλισης (ΕΦΚΑ) γιά κύρια σύνταξη ἀσφαλιστικές εισφορές ἀσφαλισμένου καί ἐργοδότη καί γιά τούς Ἱερεῖς καί τούς ὑπαλλήλους τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Νομικῶν Προσώπων Δημοσίου Δικαίου.

Τό ποσοστό τῶν ἀσφαλιστικῶν εισφορῶν ἀσφαλισμένου ἀνέρχεται μηνιαίως σέ ποσοστό 6,67% ἐπί τῶν κατά τά ἀνωτέρω μηνιαίων, συνταξίμων ἀποδοχῶν τοῦ Κληρικοῦ, ὅπως αὐτές ἰσχύουν κάθε φορά. Τό ποσό τῶν ἀσφαλιστικῶν εισφορῶν ἐργοδότη ἀνέρχεται μηνιαίως σέ ποσοστό ἐπί τῶν κατά τά ἀνωτέρω μηνιαίων ἀποδοχῶν τοῦ ἀσφαλισμένου Κληρικοῦ, ὅπως αὐτές ἰσχύουν κάθε φορά καί διαμορφώνεται κατ' ἔτος ὡς ἑξῆς:

ΕΤΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΕΙΣΦΟΡΩΝ
2017	3,33%
2018	6,67%
2019	10%
2200 καί ἐπόμενα ἔτη	13,33%

Ἡ πρόσθετη εἰδική εισφορά 4,3% ἐπὶ τῶν συνταξίμων ἀποδοχῶν τῶν προσώπων τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ ν. 3660/2008.

Ἐπίσης διευκρινίζεται ἀπό τήν σχετική ἐγκύκλιο πού ἐξέδωσε τό Γενικό Λογιστήριο τοῦ Κράτους ὅτι ἐάν δέν μπορεῖ νά ἐφαρμοστεῖ ἡ ἐγκύκλιος ἄμεσα, τά τυχόν ἐπιπλέον ποσά πού ἔπρεπε νά ἔχουν παρακρατηθεῖ ἀπό 1.1.2017 καί μετά θά παρακρατηθοῦν ἀναδρομικά, ἀρχῆς γενομένης ἀπό τόν πρῶτο μῆνα κατά τόν ὁποῖο ὑπολογίσθηκαν εισφορές, σύμφωνα μέ τά ὀριζόμενα στήν ἐν λόγω ἐγκύκλιο, ὅπως προβλέπεται ἀπό τήν παρ. 6 τοῦ ἄρθρου 23 τοῦ νόμου 4387/2016.

